

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Rok 2013

Bc. Jiřina Dražská

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Katedra primární pedagogiky

Porovnání psychologických a
výtvarných aspektů v kresbě dítěte
předškolního věku

Comparison of Psychological and
Artistic aspects in the Artwork of
Preschool Age

Vedoucí práce: PhDr. Hana Sotáková

Autor: Bc. Jiřina Dražská

Studijní obor: Pedagogika předškolního věku

Forma studia: kombinovaná

Diplomová práce dokončena: listopad, 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Porovnání psychologických a výtvarných aspektů v kresbě dítěte předškolního věku“ vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce PhDr. Hany Sotákové samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s trvalým uložením práce v databázi Theses.

V Praze dne 26. listopadu 2013

.....
podpis

Děkuji PhDr. Haně Sotákové především za vstřícnost a ochotu, cenné rady a připomínky při zpracování této diplomové práce.

ANOTACE

Předmětem práce je identifikace styčných a rozdílných bodů v dětských kresbách z hlediska výtvarného a vývojového. Cílem práce je dle teoretických i empirických poznatků z daných oblastí vytvořit záznamový arch, který by zároveň mohl být pedagogovi v mateřské škole vodítkem při práci s dětskou kresbou. Teoretická část je rozdělena do dvou hlavních kapitol, jmenovitě vývoj osobnosti dítěte předškolního věku, kde jsou popsány vývojové etapy jedince od prenatálního do předškolního období, a dětská kresba, popisující vývojová stadia, charakteristické znaky a nejčastější motivy a využití kresby v praxi. Praktická část se zabývá kvalitativním výzkumným šetřením s předškolními dětmi zaměřeným na analýzu a komparaci dětských kreseb.

KLÍČOVÁ SLOVA

Předškolní věk, výtvarný projev, dětská kresba, vývoj dítěte, komparace, analýza

ANNOTATION

The aim of the diploma work is the identification of the common as well as the different aspects of children's drawings from both the artistic and developmental perspective. The goal of this thesis is to assemble a record sheet on theoretical and empirical knowledge, which could also serve as a guide for kindergarten teachers when handling children's drawing. The theoretical part is split into two chapters: the development of personality of a preschool child, where the developmental stages from prenatal to preschool age are described; and children's drawing describing the progression, characteristic features, most common motifs and their possible utilisation in practice. The empirical part deals with qualitative research of preschool children focusing on analysis and comparison of children's drawing. An important part of the thesis is the record sheet, which is included in the empirical part.

KEY WORDS

Pre-school Age, Artistic Expression, Child Drawing, Child Development, Comparison, Analysis.

Obsah

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1. VÝVOJ OSOBNOSTI DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	8
1.1. VÝVOJOVÉ ETAPY JEDINCE.....	9
1.1.1. Prenatální období	11
1.1.2. Novorozenecké období	12
1.1.3. Kojenecké období	13
1.1.4. Batolecí věk	15
1.1.5. Předškolní období	17
2. DĚTSKÁ KRESBA	24
2.1. VÝVOJ DĚTSKÉHO GRAFICKÉHO PROJEVU	25
2.1.1. Stádia výtvarného grafického projevu	26
2.2. CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY VÝTVARNÉHO PROJEVU	31
2.3. NEJČASTĚJŠÍ MOTIVY V DĚTSKÉ KRESBĚ	33
2.3.1. Zobrazení lidské postavy	34
2.3.2. Zvířata	36
2.3.3. Dům	37
2.3.4. Slunce.....	37
2.3.5. Strom.....	37
2.3.6. Dopravní prostředky	38
2.3.7. Barevný kolorit	39
2.4. KRESBA A JEJÍ VYUŽITÍ V PRAXI	40
2.4.1. Test kresby lidské postavy	40
EMPIRICKÁ ČÁST.....	43
Cíl	43
Výzkumné otázky	43
Metodologie výzkumného šetření	44
Výzkumný vzorek a jeho charakteristika	44
Organizace průzkumu.....	46
Průběh výzkumného šetření	46
Metodický pokyn k záznamovému archu	49
Výsledky výzkumného šetření	53
Komparace výsledku mezi skupinami.....	74
Diskuse	80
Závěr.....	82
Použité prameny a literatura	84
Seznam příloh.....	87

Úvod

Kresba dítěte je mezi odborníky zajímavá, velmi analyzovaná a aktuální záležitost, avšak v mnoha směrech je stále neprobádaná. Zajímají se o ni psychologové, pedagogové, ale i umělci. Různí specialisté na ni nahlíží z mnoha úhlů a právě rozmanitost tohoto tématu mne vedla k zamyšlení, v čem jsou psychologické a výtvarné aspekty v kresbě dítěte předškolního věku odlišné, a zda se v některých hlediscích shodují.

Není pochyb o tom, že proces samotné kresby je pro dítě mnohdy důležitější než samotný výtvor. Svou úlohu totiž sehrává také při budoucím psaní a podceňovat bychom neměli ani emotivní stránku kresby, pomocí níž dítě ventiluje své pocity. Na poli psychologickém se kresba používá především jako diagnostický prostředek, což pedagogy dostává na tenký led. Lidová moudrost, že opakování je matka moudrosti, koresponduje i se samotným kreslením. Jak by měl tedy pedagog operovat s dětskou kresbou při své práci tak, aby nezkresloval a nezhodnocoval výsledky diagnostické činnosti psychologa? Co se týče kresby, má psycholog v této sféře velmi široké pole působnosti. Čím by se měl pedagog inspirovat právě od domény psychologů a čeho by si na dětské kresbě měl všimnout tak, aby jeho výchovné působení mělo smysl a zároveň nezasahoval do ryze psychologických kompetencí?

Tvrzení, že kresba je důležitým prostředkem, který vede k poznání dítěte, inspirovalo i mne, a rozhodla jsem se tímto tématem zabývat v diplomové práci, která je rozdělena do dvou částí – teoretickou a empirickou.

Výtvarný projev obsahuje určité společné znaky typické pro dané vývojové období dítěte, které sehrávají svou roli při komparaci a analýze kreseb. Z tohoto důvodu se první kapitola teoretické části zabývá vývojem dítěte od prenatálního až po předškolní období, které je pro tuto práci klíčovým. Druhá kapitola poskytuje pohled na problematiku dětské kresby, jmenovitě na vývoj dětského grafického projevu, popisuje charakteristické znaky kresby a nejčastější motivy, které jsou dětmi znázorňovány, a v neposlední řadě využití kresby. Teoretická část si klade za cíl pomocí odborné literatury shromáždit poznatky, jež jsou potřebné pro empirickou část diplomové práce.

Empirická část využívá kvalitativního výzkumného šetření s předškolními dětmi za účelem komparace a analýzy dětských kreseb, na kterých bude demonstrováno využití záznamového archu. Ten sestavujeme nejen pro potřeby diplomové práce, ale i s cílem praktického využití pedagogem v mateřské škole.

TEORETICKÁ ČÁST

1. VÝVOJ OSOBNOSTI DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

„Pohled na dítě jako osobnost musí být nutně pohledem vývojovým, orientovaným na vznikání toho, čím je osobnost definována. Hledět na dítě jako na osobnost znamená zabývat se spíše než hotovými projevy jednotlivých kvalit osobnostního desatera tím, jak tyto kvality vznikají, vyvíjí se; případně jak jsou ve svém vznikání bržděny či deformovány. Stručně jednou větou: Dítě je osobností v dynamice jejího konstituování, vznikání.“ (Helus, 2009, s. 107)

Vývoj každého jedince spočívá v kontinuálních změnách jeho osobnosti a to v oblasti psychické, fyzické, ale také sociální. Ontogenezi můžeme chápat jako nepřetržitý proces probíhající během života každého člověka. Jednotlivá vývojová období na sebe bezprostředně navazují, způsobují trvalé změny v organismu a v každém období můžeme spatřit jakýsi vývojový mezník, který je klíčový pro dané, ale i následující období. Vývoj jedince tedy prochází postupnými změnami, ke kterým dochází především procesem zrání a učení. Psychologové se shodují, že vývoj v období dětství je pro člověka nejdůležitější, protože se v organismu odehrávají zásadní změny pro další vývoj a probíhají nejrychleji. Abychom pochopili souvislosti a náležitosti v jednotlivých obdobích, je nevyhnutelnou součástí seznamovat se s vývojovou psychologií, která zkoumá vývoj jedince od početí plodu až po jeho smrt. Přesto musíme mít na paměti, že proces vývoje a samotný vývoj je individuální a specifický pro daného jedince.

V psychologii se setkáváme s několika výklady pojmu osobnost. Helus (2009) uvádí tři nejčastější výklady, se kterými se setkáváme, a to, že osobnost je jedinec jako psychologický celek, osobnost je člověk jako subjekt a osobnost je to, čím se člověk liší od druhých. Tyto výklady ukazují na to, že člověk jako osobnost se skládá z určitých částí, které jsou na sobě závislé, fungují jako celek a osobnost je vyzdvihována do centra dění s důrazem na jeho jedinečnost.

1.1. VÝVOJOVÉ ETAPY JEDINCE

Obdobně jako výklad pojmu osobnost se od různých autorů v psychologii setkáváme také s několika členěními jednotlivých období lidského života. „Je to zejména koncepce vývojových stádií, popřípadě krizí, koncepce vývojových úkolů, koncepce kritických životních událostí, koncepce celoživotního běhu.“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 214) Zmíněné koncepce předpokládají, že vývoj osobnosti probíhá v určitých stádiích, kde je jejich pořadí zákonité, nutné a jejich posloupnost plyne z interních zákonitostí vývoje s psychologickými, biologickými a sociálními aspekty.

Přestože se budeme zabývat obdobím předškolním, v praxi je důležité mít znalosti o každém vývojovém období, jelikož na sebe navazují a umožňují lépe pochopit vývojovou etapu následující. Pro celistvost uvádíme stručný přehled jednotlivých stádií dle Eriksona, který v polovině dvacátého století tuto koncepci rozpracoval.

Přehled vývojových stádií podle E. H. Eriksona

1. *Základní důvěra proti základní nedůvěře (nemluvně)*. Podle zkušeností s emočními vztahy v tomto období se u dítěte formuje důvěra v lidi, život a svět – nebo naopak nedůvěra.
2. *Autonomie proti studu a pochybám (batole)*. Dítě se podle toho, jak se k němu dospělí chovají, buď osamostatňuje, stává se autonomní osobností – nebo se udržuje v závislosti, pochybuje o sobě, prožívá silné pocity studu a zahanbení, popřípadě se stává tvrdohlavým, negativistickým.
3. *Iniciativa proti vině (předškolní věk)*. Dítě se stává buď aktivním, iniciativním a vytváří si zdravé svědomí – nebo se u něho formuje nezdravé svědomí s pocity viny, popřípadě nesnášenlivé mravokárství.
4. *Snaživost proti méněcennosti (školní věk)*. Dítě se buď snaží o osvojení dovedností a dosažení úspěchu – nebo podléhá komplexu méněcennosti.
5. *Identita proti konfuzi rolí (puberta a adolescence)*. V bouřlivých změnách pohlavního dospívání i měnícího se postavení ve světě si mladiství hledají svůj způsob života a vztahy k světu, v příznivém případě nacházejí uspokojující odpověď na otázku „Kdo vlastně jsem, o co mi v životě jde a jak se na mne dívají druzí?“, v nepříznivém případě podléhají vlivům vůdčích osobností různých sociálních skupin, což může vést ke ztrátě vlastní identity.
6. *Intimnost proti izolaci (raná dospělost)*. Mladý dospělý dokáže milovat druhého, vzájemně si s partnerem důvěřovat; je schopen pracovat; „regulovat cykly práce, plození a reakce tak, aby byla zajištěna potomstvu všechna stadia uspokojivého

vývoje“. V nepříznivém případě nad intimností převažuje sklon k izolaci, soupeření, odmítání druhých.

7. *Generativita proti stagnaci* (střední a pozdní dospělost). „Dospělý člověk potřebuje, aby ho někdo potřeboval“, má „zájem o zplození a vedení příští generace“, pracuje pro druhé. V nepříznivém případě toho není schopen, stagnuje, popřípadě se vrací, regreduje na předchozí vývojové stupně, soustřeďuje se na sebe samého.
8. *Integrita já proti zoufalství* (stáří). Člověk si ujasňuje a hodnotí smysl vlastního života, akceptuje jeho klady i negace; v nepříznivém případě toho není schopen, upadá do hluboké nespokojenosti až zoufalství. (Erikson in Čáp, Mareš, 2007, s. 214 – 215)

Eriksonovo pojetí vyjadřuje důležitá fakta ve vývoji osobnosti a získalo rozsáhlého přijetí mezi psychology i reprezentanty příbuzných oborů (Říčan, 2008). V každé věkové periodě jedinec čelí souboru úkolů, které plynou z aspektů biologických (jako je vývoj motoriky, vývoj mozku, dědičnost apod.), sociálních (nároky společnosti a orientační rodiny atd.) a psychických (vlastní vývojové sklony, vlastní iniciativa, sebehodnocení a jiné.).

Ve vývoji je podstatné vidět ho jako holistický průběh, jelikož mezi jednotlivými etapami jsou důležité právě přechody mezi obdobími a k pochopení určitého úseku je třeba znalosti fáze předchozí a následující.

Z hlediska vývojových stádií se budeme pro potřeby této práce podrobněji věnovat období předškolnímu. Nejprve si vymezíme pojem předškolní věk, protože je možné ho pojmout několika způsoby:

1. Předškolním věkem rozumíme celé časové období od narození do nástupu první třídy (6 – 7 let).
2. Předškolním věkem rozumíme časové období od tří do šesti, případně sedmi let dítěte, kdy dítě v tomto věkovém rozpětí může legislativně navštěvovat mateřskou školu.
3. Předškolním věkem rozumíme pouze poslední rok před nástupem školní docházky, tj. věk přibližně od pěti do šesti, případně sedmi let dítěte.

Nejčastěji, jak uvádí Kořátková (2008), se pro předškolní věk používá věkové rozmezí tři až šest let, ale komplexnější pojem je celý časový úsek od narození do nástupu školní docházky.

Ve své práci se s ohledem na výzkumnou část zaměřuji na poslední rok před nástupem do první třídy, tedy ve věkovém rozmezí přibližně pět až šest let s menšími odchylkami v rámci měsíců. Jak již bylo zmíněno, vývoj je procesem celistvým a posloupnost jednotlivých etap od sebe nelze odtrhnout, proto se v následující kapitole okrajově zmíníme o vývojových fázích již od období prenatalního až do období předškolní, při čemž období předškolnímu bude věnován klíčový zájem. Je důležité zmínit, že při popisování konkrétních vývojových stádiích jsou použity obecné zákonitosti z poznatků v oblasti psychologie, které popisují daný vývoj pouze rámcově, při čemž každé dítě je individuální a změny odehrávající se v jeho vývoji jsou specifické a probíhají určitým tempem.

Jednotlivé přechody mezi obdobími se neodehrávají vždy jako plynulý přechod. „Občas dochází ke vzniku napětí mezi starou a novou variantou, pro niž jedinec není ještě zcela zralý nebo na ni není připravený. Takový stav bývá označován jako vývojová krize. Vývojovou krizi lze chápat jako stav napětí mezi dosud přetrvávajícími infantilnějšími projevy a zralejším způsobem reagování.“ (Vágnerová, 2012, s. 30).

Autorka také popisuje pojem senzitivní fáze nebo-li citlivé období, což můžeme popsat jako určitý časový segment, v němž je člověk zvýšeně senzitivní a vnímavý k podnětům určitého rázu, jenž jsou pro rozvoj dané funkce potřebné. Pro vývoj určitých vlastností nebo dovedností tedy jedinec nejvíce disponuje právě v konkrétní vývojové fázi. „Jde o experimentálně potvrzený jev, který se nazývá vtiskání (angl. Imprinting) a který studoval zejména K. Lorenz, jenž je také autorem uvedeného termínu.“ (Nakonečný, 1995, s. 362)

1.1.1. PRENATÁLNÍ OBDOBÍ

V průběhu posledních desetiletí reflektujeme technický pokrok v oblasti medicíny a s tím související nárůst informovanosti společnosti o ještě nenarozeném plodu. Díky vyšetřením jako je například sonografie, ultrazvuk, mikrokamery, odběr z plodové vody, mohou lékaři včas diagnostikovat případné nemoci a učinit opatření k minimalizování nebo odstranění poškození plodu.

Jak uvádí Šulová (2004), Thomas Verny byl jedním z prvních, který definoval úsudky vyplývající právě z nových východisek „pozorování“ embrya v jeho prenatalní fázi. V díle „Skrytý život nenarozeného dítěte“ vyzdvihnul, že plod je schopen na elementární úrovni vidět, slyšet, učit se, cítit a má vyvinutou chuť.

Nejdůležitější pro vývoj plodu je propojení matky pomocí placenty, kde se každá změna v interním prostředí matky ukáže i v ústrojí plodu. (Vágnerová, 2012)

Vágnerová (2012) dělí prenatalní období na tři fáze:

1. Období od oplození do uhnízdění blastocytu (masa buněk, z níž vzniká embryo) a vytvoření tří zárodečných listů. Tato fáze stává z necelých tří týdnů. V posledním týdnu se vytváří nervová trubice, která tvoří základ nervového systému.
2. Embryonální fáze, ve které vznikají všechny nejdůležitější orgánové základy. Období trvá do dvanáctého týdne, což je konec prvního trimestru. V této etapě je embryo senzitivní na působení různých vlivů, jelikož dochází k intenzivnímu růstu a rozlišení orgánových systémů, které mohou vést i ke vzniku vývojových vad.
3. Fetální fáze trvá od dvanáctého týdne do narození a je typická dovršením vývoje orgánových systémů, při čemž nějaké z nich v této periodě již začínají pracovat.

Celý prenatalní vývoj tedy trvá devět kalendářních měsíců, přesněji deset lunárních měsíců po dvaceti osmi dnech a během celého období se tvoří všechny nezbytně nutné podmínky pro následující samostatný život jedince. Nutno dodat, že v tomto vývoji je matka vlivem hormonálních změn stejně citlivá jako samotný plod a vytváří se mezi nimi raná interakce.

1.1.2. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ

Při časovém vymezení této fáze panují v literatuře rozpory. Šulová (2004) uvádí, že vymezení z pohledu lékařů, kteří sledují základní metabolickou kapacitu dítěte v souvislosti s tzv. novorozeneckou úmrtností, a psychologů, jejichž hlavním kritériem je převážný spánek během dne, je odlišné. Věkové rozmezí se pohybuje mezi čtyřmi až šesti týdny. Vágnerová (2012) novorozenecké období vymezuje přibližně čtyřmi týdny oproti tomu Kuric (1986) popisuje etapu deseti dny v užším slova smyslu a dvěma měsíci v širším slova smyslu.

Novorozenecké období začíná porodem, etapa by se dala charakterizovat adaptací na nové prostředí, jelikož plod obýval celou dobu tělo matky. Novorozenec je vybaven několika vrozenými reflexy, které v průběhu prvních měsíců samy mizí, a reaguje pomocí vrozených způsobů chování. Je závislé na svých biorytmech, tedy pravidelném střídání bdění a spánku.

Novorozenec oplývá i poměrně rozvinutými senzuálním repertoárem a dokonce i schopností učit se:

Hmat – je poměrně rozvinutý a zastoupený několika vrozenými reflexy (úchopový, obranný, sací apod. Zpočátku je situován v oblasti rtů, obličeje, potom přechází na trup a končetiny a v poslední řadě také do konečků prstů.

Čich – má submisivní význam než u majority živočichů. Na všední vůně a pachy zareaguje dítě méně výrazně zřetelně než dospělá osoba, nicméně je schopné poznat dle pachových stop matku.

Chuť – je již od prenatálního období preferována sladká oproti třem možným chuťovým způsobům (hořké, kyselé a slané). Předpokládá se, že daný výběr udržuje dítě co nejdéle v kontaktu s mateřským mlékem.

Sluch – se po porodu projevuje jako pozvolná schopnost lokalizovat zvuk, rozlišit tón výšky a zabarvení zvuku, což má pro dítě velký význam při rozeznání hlasu matky mezi ostatními lidmi. Je také patrné upřednostňování lidské řeči oproti ostatním zvukům.

Zrak – je u novorozenců vyvinutý nejméně ze všech smyslů. Zrakově nejlépe reflektuje předměty ve vzdálenosti dvacet až třicet centimetrů. Preferuje tvary připomínající obličej a mnohdy v prvních dnech nefunguje optimální spolupráce mezi pohyby obou očí. (Šulová, 2004)

Učení – „je stimulováno sociální interakcí, která možnostem a potřebám malého dítěte nejlépe přizpůsobena,“ (Vágnerová, 2012, s. 68). Jak uvádí Matějček (1996), dítěti instinktivně pomáháme „biologickým zrcadlem“, pomocí kterého dítě dokáže napodobit výrazy v obličeji.

V tomto období sehraává pro dítě matka velmi významnou roli, která je především zdrojem podnětů. Vazba, která se mezi nimi vyvíjí „je pokračováním biologické symbiózy a zkušeností získaných v prenatálním období. V tomto směru je matka připravena biologicky i psychicky stejně dobře jako dítě.“ (Vágnerová, 2012, s. 68)

Z výše uvedených poznatků můžeme konstatovat, že novorozenec je doslova odkázán na péči ostatních lidí, z nichž klíčovou osobou je pro něj matka. Přestože potomek již neobývá tělo matky, jeho vývin jak v oblasti psychické a fyzické, není zcela ukončen.

1.1.3. KOJENECKÉ OBDOBÍ

Věkové rozmezí této fáze je přibližně od jednoho měsíce do jednoho roku. Toto období je charakteristické rychlým rozvojem mnoha kompetencí, které jsou motivovány

a podpořeny ze strany matky a jsou podmínkou pro postupné osamostatňování, ke kterému dochází v následující vývojové fázi, tj. batolecím věku. (Vágnerová, 2012)

Kojenecké období je typické především rychlým somatickým a psychickým vývojem. Dítě je stále ještě odkázáno na nepřetržitou péči dospělých.

Helus (2009) uvádí tři nejpodstatnější charakteristiky tohoto období:

1. Tempo vývoje – je v této etapě spolu s pronikavostí změn označeno za závratné. Příkladem je hmotnost, která se více než zdvojnásobí a podobně je na tom i délka těla, kde dojde ke zvětšení přibližně o polovinu. Dalším závratným skokem můžeme označit schopnost chůze ke konci prvního roku života a také první pokusy o řeč spojené s porozuměním jednoduchých úkonů jako jsou „udělej paci - paci“ apod. Dokáže manipulovat s předměty, jídlem, vyměšováním. Tyto procesy se formují prostřednictvím zrání organismu. Více důležitá a prvořadá je stimulace nebo-li podnětnost prostředí.
2. Symbiotický vztah matky a dítěte – znamená, že kojeneček, ačkoliv je od matky biologicky separován, spolu s ní vytváří stále po nějakou dobu psychickou jednotu (je jí propustován a matka jím pohlcena). „Z hlediska dítěte jde o tak těsnou vazbu, že si ještě neuvědomuje hranice mezi sebou a mateřskou bytostí.“ (Vágnerová, 2012, s. 112) Konceptu na toto téma rozpracoval John Bowlby, známou jako teorii attachmentu (připoutání se). Jeho přímou následovnicí byla M. D. Ainsworthová, která experimentálně zkoumala různé druhy připoutání se, kde rozlišuje čtyři druhy vazeb, kde kritériem sledování byla reakce návratu matky po jejím odloučení. (viz Příloha č. 1)
3. Zlomové události – jsou popisovány jako klíč k aktivizaci vývojových sklonů a záleží na vychovateli, aby tento vývoj pozitivně ovlivnil. Náleží sem:
 - a) První úsměv dítěte (zrod vzájemnosti emocí) – okolí na něj reaguje zvýšeným zájmem a kladným přijetím, což v dítěti probouzí úsilí, aby úsměv opět zopakovalo.
 - b) Uchopení a pouštění (zrod aktivního vztahu) – se děje mezi šestým a devátým měsícem života. Můžeme to chápat jako prvotní známku autonomie jedince. Obzvláště příjemnou realizací tohoto objevu je pro dítě mazlení.
 - c) Vstávání a chůze (zrod ovládnutí prostoru) – zpravidla u dětí dochází mezi jedenáctým a osmnáctým měsícem života, z čehož vyplývá, že zasahuje i do dalšího období, tj. batolecího věku. Podstatou je nalezení iniciativy ve zcela primitivní podobě.

1.1.4. BATOLECÍ VĚK

Období tzv. batolecího věku bývá označováno dítě od jednoho roku do tří let. Dítě si začíná uvědomovat vlastní já, čímž se postupně osamostatňuje a je postaveno před několik zlomových úkolů, mezi které patří především osvojení si chůze a řeči.

Šulová (2004) tuto epochu popisuje jako stádium nápadného motorického rozvoje vázaného na samostatnou chůzi a záměrnou manipulaci, období zvládnutí mateřského jazyka a rozšiřování sociálních poměrů a v neposlední řadě údobí vydělování vlastního Já a uvědomování si sebe sama. Helus (2009, s. 239) v této souvislosti popisuje, že zrod „já“ není pouhým slovem v jeho hovorech a slovníku, ale „jde o jakýsi projev přihlášení se k sobě samému, vyjádření pozice sebe samého ve světě. Jde tedy o skutečnost zcela zásadního významu, související velmi úzce se zrodem a vývojem osobnosti.“

Vágnerová (2012, s. 120) toto období popisuje jako „osamostatňování a uvolňování z různých vazeb, spojené s expanzí do širšího světa.“

Fyzická oblast

Motorika se v tomto období velmi diferencuje a to od „batolení“ až po koordinovanější pohyby chůze i běhu. Po prvním roce života přechází jedinec na uvolňování úchopu, snaží se například o vědomou stavbu kostek na sebe. Zálibou je mu také vědomé vypouštění věcí, oproti tomu v předešlém období šlo o pouhé shazování. (Matějček, Pokorná, 1994)

Vágnerová (2012, s. 121) uvádí, že z psychologického hlediska jsou významné dva druhy pohybu: „*Retence*, tj. udržení něčeho, setrvání někde a *Eliminace*, to znamená tendence pustit, zahodit, opustit to, co už nechce nebo kde už nechce být.“

Toto období také nastoluje schopnost kontroly a vlastní regulace vlastních vyměšovacích orgánů, což v podstatě znamená skloubení eliminace a retence, jak popisuje výše Vágnerová. Potřeba aktivity dítěte souvisí v této vývojové etapě především s pohybem.

Psychická oblast

Řeč je schopnost, kterou má pouze člověk a začíná se vyvíjet právě v tomto období. Správný řečový vývoj je pro jedince klíčový, jelikož řeč patří mezi základní lidské potřeby a slouží jako základní dorozumívací prostředek mezi lidmi. Ke konci batolecího věku již většina dětí ovládá schopnost mluvit a dle literatury tvoří aktivní slovní zásoba kolem tři sta až tisíce slov. Kutálková (2005) uvádí, že chlapci začínají mnohdy mluvit později než dívky.

Rozumový vývoj přechází ze stádia senzoricko-motorického, do stádia symbolického, tj. myšlení dle představ a pojmů. (Říčan, 2008). Symbolické nebo-li předpojmové myšlení Šulová (2004) popisuje *finalismem* (Slunce je od toho, aby svítilo.), *artificialismem* (-věci tvoří člověk k jistému účelu), *animismem* (oživení předmětů), *fenomenismem* (tvoření příčinných souvislostí mezi jevy, které jsou souvislé v prostoru nebo času a vykazují jen zdánlivý vztah) a *dynamismem* (Klaciak si stoupl do cesty, abych o něj zakopl.)

Vlastní Já se podle Říčana (2008) stává významným předmětem, poněvadž jedinec pozná sám sebe v zrcadle, dokáže se pochválit, být samo sebou zklamáno a mluví o sobě v první osobě. Tím dává najevo svoji autonomii.

Sociální oblast

Typickým znakem tohoto stádia je tzv. období vzdoru. „Současně s nástupem řádu do jeho života dítě objeví význam a rozkoš uvědomělého „Chci“ a „Nechci“ (Já nechci!)“ (Říčan, 2008, s. 269)

Nejvýznamnější část socializačního rozvoje probíhá v rámci rodiny, jelikož se začínají vyvíjet kontakty a vztahy i s dalšími členy rodiny. Mění se také pouto k cizím lidem, kterých se většinou už nebojí. Přístup k vrstevníkům je zprvu málo diferencovaný, především záleží na zkušenostech daného jedince, a to se sourozenci. V tomto stádiu jsou podstatné tři role, které jsou vázány ke kategorii pohlaví a věku a to role dítěte, role sourozence a z pohlaví vyplývající generová role. (Vágnerová, 2012)

Hra je pro dítě prostředek, skrze který se přirozeně učí. Jak uvádí Koťátková (2005), u batolete je tenká hranice rozpoznání toho, kdy se jedná o hru, nahodilé pátrání, objevování nebo dokonce zlobení. Ve hře batolete sledujeme značnou proměnlivost, ale i zaujatost a také radost a neochotu skončit se svojí hrou, dychtivost vracet se k ní a jisté zlomky z ní donekonečna opakovat. Děti si hrají převážně samostatně, což bychom měli respektovat. V druhé polovině tohoto období „se z manipulační hry stává konstruktivní, z napodobivé námětová, protože dítě je schopno postihnout a ve hře prozkoumávat větší celky, začlenit více zkušeností a dovedností, naplňovat určitý širší vnitřní záměr.“ (Koťátková, 2005, s. 28)

1.1.5. PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ

„Dítě předškolního věku prochází velmi výrazným biologickým a fyziologickým vývojem. S tím je spojena funkční úroveň orgánů těla a rozvoj pohybových dovedností. Zanedbání nebo omezení tohoto vývoje může brzdit celkový rozvoj dítěte a bránit využití jeho psychického a intelektuálního potenciálu.“ (Dvořáková, 2002, s. 15)

Předškolní období je v literatuře popisováno jako věkové rozmezí mezi třemi až šesti roky dítěte, případně sedmi let, zohledňujeme – li odklad školní docházky. Konec toho období je tedy spíše určen nástupem do povinné školní docházky. V tomto stádiu se vyskytují dva důležité předěly mající zásadní vliv na dítě a jeho bezprostřední okolí. Oba dva mezníky znamenají vstup do institucionalizovaného zařízení, z nichž prvním je mateřská škola a druhým škola základní.

Jelikož je v České republice povinná pouze docházka základní a ne předškolní, vstup do první třídy, jak uvádí Kropáčková (2008), je u nás ritualizován. Dalo by se říci, že jak pro dítě, tak pro samotnou rodinu je mezníkem klíčovým. O vstupu do školy jako ritualizovaném aktu se zmiňuje také Vágnerová (2012) a popisuje dané období věkem hry a přípravy na školu a vnímá ho jako etapu přípravy na život ve společnosti.

Matějček (1996, s. 50) popisuje období předškolní jako přechod období vzdoru do období tzv. konformity, „což znamená, že dítě vysloveně chce vypadat jako ostatní, dělat to, co dělají druzí, a chápe (a více než kdykoli později v životě je ochotno dodržovat) to, co se dělat má a co se dělat nemá. Psychologové dokonce říkají, že dítě v tomto věku otiskuje své prostředí.“ Uvádí také, že je to začátek etapy, kdy se dítě stává také kulturním a civilizovaným jedincem.

Jak uvádí Nakonečný (1995), velmi často se v literatuře setkáme s označením „období hry“, jelikož je to typická činnost dítěte převažující v této etapě.

Kuric (1986) tuto etapu nazývá „období mateřské školy“ nebo „věk otázek“.

Z důvodu přehlednosti jsme období kategorizovali do třech částí dle věku, z nichž nejpodstatnějším pro nás bude období poslední, ohraničené věkem pět až šest let. V jednotlivých vývojových stádiích jsme také záměrně vypustili vývoj dětské kresby, kterou popisuje podrobně kapitola 2.

1.1.5.1. DÍTĚ VE VĚKU 3 – 4 ROKY

Fyzická oblast

V tělesném vývoji dítě během těchto let zvyšuje jednak svoji hmotnost, ale i výšku a s tím související lepší koordinaci pohybů. Z neobratného batolete se stává hbitější

jedinec, který má své pohyby více pod kontrolou, je živější a potřeba pohybu se úměrně zvyšuje s jeho věkem.

Motorika se v tomto období zdokonaluje jak v oblasti jemné, ale i hrubé motoriky. Velký posun nastává i v oblasti sebeobsluhy – dítě se dokáže obléknout, svléknout, uklidit si po sobě věci a starat se o svoji hygienu.

Umí jezdit na tříkolce a házet míč vrchem. Tužku drží úchopem špetkovým (Allen, Marotz, 2002)

Psychická oblast

Ve třech letech již většina dětí umí mluvit a literatura uvádí, že jeho aktivní slovní zásoba činí tři sta až tisíc slov. V tomto stádiu zpravidla vypráví o tom, co prožilo. Kutálková (2005) upozorňuje, že v tomto období může lehce vzniknout závažná porucha řeči koktavost. Jedinec totiž oplývá spousty nových slov, které chce používat, ale správné slovo mu hned nenaskočí. Optimálním výchovným způsobem lze tuto poruchu překlenout. Správnému rozvoji řeči napomáhá četba pohádek. Typickou větou tohoto časového rozpětí je otázka „Proč?“ „Kdy?“ a „Kdo?“ (Bacus, 2004).

Paměť je bezděčná, mechanická a konkrétní, což dítěti umožňuje snadné přijímání informací a jejich zapamatování. V tomto věkovém rozpětí se uzavírá fáze symbolického, předpojmového myšlení. (Šulová, 2004)

Další změnou v oblasti rozumových schopností je stále se zvyšující doba soustředěnosti a trpělivosti.

„Vnímání je globální, dítě vnímá celek jako souhrn jednotlivostí, kde zatím není schopno rozlišovat ani základní vztahy.“ (Šulová, 2004, s. 68). Což znamená, že se nechá jednoduše strhnout nápadným detailem a především pokud má vztah k jeho momentálnímu zájmu či potřebě. Stále nepřesně však ještě vnímá časové úseky – má tendenci přeceňovat čas, který tráví pro něj lákavým způsobem a naopak.

Sociální oblast

Toto věkové rozmezí může pro dítě znamenat další posun v sociálním vývoji a to tím, že se mu legislativně nabízí možnost vstupu do mateřské školy. Setrvávání s vrstevníky v delším časovém úseku má pro jedince podstatný význam v jeho sociálním rozvoji, avšak stále převládá socializace primární v oblasti rodiny.

V oblasti herních aktivit uvádí Kořátková (2005), že v tomto věkovém rozpětí v konstruktivních hrách zpočátku dítě nesděluje záměr struktury, ale uvádí ho v momentě, kdy si myslí, že je výrobek dokončený. Další fází ve vývoji jeho konstruktivních plánů je sdělení cíle na začátku provedení, které během průběhu dítě i

několikrát změni. Kolem třetího roku si také můžeme všimnout individuálního zkoušení až tréninku nových pohybových dovedností, které dítě naprosto uspokojují. Typické je pro něj běhání dokola a taneční improvizace.

Dítě pomalu ustupuje od paralelní hry a začíná si hrát kooperativně, stále je však pro něj obtížnější se dělit o hračky. (Allen, Marotz, 2002)

1.1.5.2. DÍTĚ VE VĚKU 4 – 5 LET

Fyzická oblast

Značný posun činí dítě v oblasti jemné motoriky a to především ve stříhání, grafomotorice. Zlepšuje se tedy jeho manuální zručnost, ale oblasti hrubé motoriky dovede jedinec ještě lépe koordinovat a diferencovat svůj pohyb. Nastupuje větší zájem o pohybové hry. V tomto věku se také nabízejí zájmové činnosti spojené s pohybovými aktivitami a jejich navštěvování od útlého věku s sebou nese vyšší pravděpodobnost úspěšnosti jako vrcholového sportu.

Psychická oblast

Řečové kompetence dítěte se prohlubují v obsahu i formě a rozvíjejí se především komunikací s dospělými, ale také s vrstevníky a prostřednictvím médií. Řeč je pro ně v tomto období zdrojem poznávání. Důležitou z hlediska vývoje poznávacích procesů je pro ně taky egocentrická řeč objevující se v této etapě. Jedná se o verbální projev, který není primárně adresován jiné osobě a bývá spojován s přeměnou myšlení. (Vágnerová, 2012). V tomto věku je vhodné navštívit logopeda a začít s logopedickou péčí, je-li nutná. Čtyřleté dítě bývá výřečné a rádo si leďacos vymýšlí. Psychologové to označují termínem dětská konfabulace a upozorňují, že dospělý by neměl zastávat radikální postoj, ale být spíše korektorem. (Šulová, 2004). Podrobněji rozebereme pojem konfabulace v další věkové etapě.

Ve čtyřech letech jsou již děti schopny porozumět vztahu minulost, přítomnost a budoucnost, přesto však stále žije, jak uvádí Vágnerová (2012) prezentismem. Ten můžeme charakterizovat jako hojnou koncentraci na přítomný čas.

Sociální oblast

Vztahy s jinými dětmi získávají podobu nerozlučných přátelství a zároveň divoké neshody a hádky. Za to se prohlubuje vztah k rodině a domovu. (Bacus, 2004)

V jeho životě se mohou objevovat imaginární kamarádi, se kterými komunikuje a chová k nim vřelé city. Vyhledává pozornost a chválu od dospělých, rádo se chlubí a je schopné se řídit určitými pravidly. (Allen, Marotz, 2002)

Ve hře je čtvrtý rok, jak uvádí Kořátková (2005) typickým vytvářením ohrádek, do kterých dítě situuje další hru (například s auty, panenkami nebo zvířátky). Svůj záměr dítě sděluje předem a snaží se ho držet, přestože ho mnohdy změní, jelikož si neumí poradit s vlastnostmi materiálu. Rádo napodobuje hry sportovní a maximálně využívá svých pohybových rozsahů.

1.1.5.3. DÍTĚ VE VĚKU 5 – 6 LET

Toto období je pro většinu dětí posledním rokem před nástupem do školy a také prvním „zlomovým bodem“, kterým je vstup do povinného institucionalizovaného zařízení. Pedagogové a psychologové, lékaři, popřípadě jiní odborníci na dítě již nahlízejí jako na připraveného jedince či nepřípraveného na vstup do první třídy. Pro jedince je tedy správný vývoj jednotlivých oblastí důležitější z hlediska „přípravy na školu“ oproti předešlým vývojovým stádiím.

Fyzická oblast

Koncem tohoto období nastupuje doba růstu – tzv. „údobí první vytáhlosti“. Osifikace ještě není dokončena až na zápěstní kůstky, což vede k lepšímu vývoji jemné motoriky. Funkce a struktura nervové soustavy se stále zdokonaluje, i když se oproti předcházejícím věkovým etapám vyvíjí pomalejším tempem. (Kuric a kol., 1986)

Pohyb se pro předškolní dítě stává více vyžadující a oblíbenou činností a jak uvádí Dvořáková (2002, s. 13) „jednou ze základních potřeb předškolního dítěte a tím i důležitým prostředkem dětského objevování světa je právě pohyb.“

Vyhranění lateralit spolu s rozvojem pohybových funkcí horní končetiny a koordinací drobného svalstva se stává pro jedince klíčovým bodem pro nácvik budoucího psaní. (Kuric a kol., 1986).

Správný grafomotorický vývoj je pro jedince velmi důležitý, proto by mu mělo být nabízeno široké spektrum činností, které daný vývoj podporují a rozvíjí.

Tato fáze s sebou nese, jak popisuje Říčan (2004, s. 120) především změnu tělesných proporcí a to zejména protahování trupu a končetin. Přibývá také svalové hmoty, zvláště pak u chlapců. „Zda tělesný vývoj odpovídá věku, a to nejen výškou a hmotností, nýbrž také proporcemi, to můžeme v šesti letech zhruba odhadnout podle tzv. filipínské míry: dítě si má přes vzpřímenou hlavu dosáhnout na ušní lalůček (jde o poměr délky paže k velikosti hlavy).“ Celkový rozvoj obratnosti umožňuje dítěti vyšší pocit samostatnosti, ať už se jedná o sebeobsluhu nebo pomoc při jednoduchých

pracovních úkonech, které v něm zakotvují smysl pro povinnost a podporují sebevědomí.

Psychická oblast

V tomto věku se slovní zásoba dítěte pohybuje mezi dvěma až třemi tisíci slovy, což je dostačující pro běžnou komunikaci v určitém jazyce. Dítě dokáže podle obrázků vyprávět příběh, správně časuje a užívá správných gramatických tvarů. Jeho řeč je plynulá a jsou v ní správně užity jednotlivé časy. (Bacus, 2004) „Kdyby dítě v tomto věku nemělo možnost mluvit mateřským jazykem, velmi brzy by jeho již získané řečové dovednosti vymizely.“ (Kotátková, 2002, s. 6) Věkové rozmezí mezi třetím a šestým rokem je typické tzv. egocentrickou řečí, která není prvotně cílena jiné osobě a je spojována se změnou myšlení. Vágnerová (2012, s. 217) vykládá její různý význam takto:

1. Expresivní – dítě bez ohledu na potencionální posluchače vyjadřuje slovně své pocity.
2. Regulační – předškolní děti řídí takovým způsobem své vlastní jednání. Dělaří to obdobně, jako by to činili jejich rodiče. Dávají si různé pokyny, připomínají si, co mají nebo nesmějí dělat atd.
3. Kognitivní – egocentrická řeč slouží ke zlepšení kognitivní orientace, uvědomování a řešení problémů. Dítě komentuje své jednání a to mu pomáhá pochopit situaci. Verbální komentář usnadňuje i zapamatování opakovaných informací.

V předškolním období se u dítěte, dle Kurice (1986, s. 139) plně rozvíjí názorné, intuitivní myšlení: „...je těsně spjato s činností, kterou dítě vykonává. Mluvíme o tzv. synpraktickém myšlení.“

Vágnerová (2012, s. 178 – 179) shrnuje typické znaky uvažování předškolního dítěte následovně:

1. Způsob, jakým dítě nazírá na svět, jak a jaké informace si vybírá
 - *Centrace* – je subjektivně podmíněná redukce informací. Je to tendence k ulpívání na jednom, obvykle percepčně nápadném znaku, který je považován za podstatný, a přehlížení jiných, méně výrazných, i když mnohdy objektivně významnějších.
 - *Fenomenismus* – tj. důraz na určitou, zjevnou podobu světa, eventuálně na takovou představu. Pro dítě je důležité, jak se mu situace jeví.

- *Prezentismus* – tj. přetrvávající vázanost na přítomnost, na aktuální podobu světa, která s fenomenismem souvisí. Významnost aktuálně vnímaného obrazu světa spočívá v tom, že představuje subjektivní jistotu.

2. Způsob, jakým tyto informace zpracovává

- *Magičnost* – tj. tendence pomáhat si při interpretaci dění v reálném světě fantazií a tak jeho poznání zkreslovat.
- *Animismus, resp. Antropomorfismus* – tj. přiřítání vlastností živých, resp. lidských bytostí neživým objektům. Dítě světu lépe rozumí, když jej může takto interpretovat.
- *Arteficialismus* – je způsob výkladu vzniku okolního světa, resp. Jeho typických znaků: někdo (rozumí se, že nejspíš nějaký člověk) jej udělal.
- *Absolutismus* – tj. přesvědčení, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost. Tato tendence je jedním z projevů dětské potřeby jistoty.

Poměrně pestrá je i jeho fantazie a v souvislosti s ní, se používá pojem konfabulace, který je mylně označován jako lež. Dle Kurice (1986, s. 138) se jedná se o spojování toho, co se stalo dnes, s tím, co se stalo před měsícem. Dítě tím tak „vyplňuje mezery a nedostatky v paměti a rozumových možnostech svou fantazií...často nerozlišuje mezi snem a skutečností...tzv. dětské lži kolem šestého až sedmého roku zanikají. Říčan (2004) ji definuje jako bezděčnou lež. Šulová (2004) v této souvislosti konstatuje, že dítě je přesvědčeno, že jeho myšlenky jsou pravdivé a rozhodně by se dítě za tuto skutečnost nemělo trestat.

V souvislosti s dozráváním náležitých mozkových struktur dochází ke zvyšování výkonnosti paměti a k růstu rychlosti zpracování informací a pamatují si o mnoho více detailů. (Vágnerová, 2012).

Co se týče emocionálního vývoje, dosahuje značného pokroku a změn. „Citové prožívání dítěte tohoto věku je velmi intenzivní, ale zároveň krátkodobé a proměnlivé.“ (Šulová, 2004, s. 72) Děti jsou již schopny korigovat své citové projevy, umí být kritické samy k sobě, dokáží kategorizovat své chování a nechybí jim ani dovednost se litovat, ale také se na sebe hněvat.

Sociální oblast

Dítě by se mělo umět orientovat v prostředí, kde žije, a které ho bezprostředně obklopuje. Je na něj kladen důraz v oblasti spolupráce a komunikace s vrstevníky a jeho větší míra samostatnosti s sebou nese vyšší nároky na pracovní úkony spojené se

sebekontrolou (schopnost dokončit práci i přes nechuť a překážky). (Bednářová, Šmardová, 2010)

Vágnerová (2012, s. 223) uvádí, že jelikož socializace dítěte se odehrává i nad rámec rodiny a to v okruhu nejbližších příbuzných, „předškolní věk lze označit jako fázi přesahu rodiny vertikálním i horizontálním směrem, přechodného období mezi rodinou a institucí, resp. Dalšími sociálními skupinami.“

Měli bychom tuto věkovou periodu pojímat jako přípravnou etapu na život ve společnosti. Dítě se v souvislosti se vstupem do předškolní instituce, a, zároveň pobytem v ní, učí vycházet s vrstevníky a mezi nimi se také prosazovat a to větším, pro něj zpočátku neznámým, kolektivem. Přibývá mu tedy role vrstevníka, kamaráda a žáka mateřské školy (do role žáka mohlo legitimně vstoupit již ve třech letech, ovšem nyní si tuto roli více uvědomuje a také si jí více váží). Přesto pro ně stále rodiče ztělesňují vzor, se kterým se identifikují.

Říčan (2008, s. 270) upozorňuje, že v tomto období zabírá velké místo agresivita, ať už jeho vlastní, nebo ta, se kterou se setkává od okolí. „Není to náhoda. Malé děti tato tematika zajímá a v tomto zájmu se projevuje potřeba a snaha vyrovnat se s ní. Tvůrci (většinou jen řemeslní výrobci) dětských filmů toho často zneužívají.“ Proto je žádoucí, jak uvádí Matějček (1996) vést děti právě v tomto věku k toleranci.

Koncem tohoto období, jak uvádí Kuric (1986), můžeme pozorovat tzv. morální konformismus. Je pro něj typická snaha uzpůsobit se nárokům osob z okolí, dokonce i tehdy, jsou-li v protikladu s mravními principy.

Jak už jsme se zmínili, toto období bývá spojováno právě s hrou, protože je to činnost, která je dítěti blízká, je pro něj přirozená a skrze ni se jedinec učí. Předškolnímu dítěti se začíná rozšiřovat a měnit herní obzor.

V oblasti konstruktivních her, jak uvádí Kořátková (2005), dítě tvoří zpočátku rozsáhlé stavby a samotné konstruování ho zaujme natolik, že si s výtvozem po dokončení nehraje. Kolem šestého roku přichází větší koncentrace na výsledný produkt, začíná uvažovat o samotném procesu a je schopné zdokonalovat a opravovat svůj výtvar. Oblíbeným jsou mu i hračky, které souvisí s pohybem a zvládáním vlastního těla a to například jízda na kole, sánky a podobně. Jelikož se vyvíjí technika, mění se i hry a hračky, kterými děti oplývají. V posledních letech k dětským předškolním hrám přibývá i hra na počítači a to nejen v tomto věku. Špaňhelová (2008), na základě svých zkušeností z psychologické poradny, upozorňuje právě na čas trávený před počítačem. Důležitou roli také sehrává kvalita a efektivita daných her. Konstatuje také ovšem, že tyto technické vymoženosti mají i své klady. Striktně však doporučuje, aby čas strávený

nad počítačem, obdobně se staví i ke sledování televize, byl v přítomnosti rodiče a nebyl na úkor sociálních vztahů s ostatními jedinci.

2. DĚTSKÁ KRESBA

„Kreslení je svým způsobem hrou. Zprvu je to snad jen hra se vznikající stopou, později by se dalo přirovnat ke hře divadelní, k níž ovšem vytváří dítě – dramatik i své herce a rekvizity, scénáře, dialogy, zkrátka vše.“ (Uždil, 1974, s. 103)

Počátek dvacátého století, který je spjatý zejména s rozmachem psychologie jako vědního oboru, přináší také, jak uvádí Hazuková, Šamšula (2005), skutečně vědecký zájem o dětskou kresbu. Pozornost o dětský výtvarný projev jevíli mimo psychologů také pedagogové, umělci (především malíři a architekti), historikové výtvarného umění a výtvarní kritici. Jednotlivé profesní orientace se odrážely v názoru spatřování kvalit dětské kresby. Dopady zmíněných odlišných přístupů a pohledů jsou zřejmé i v současnosti, a to nejen v pojetí, ale i hodnocení dětského výtvarného díla psychology, výtvarnými pedagogy a umělci.

Ovšem kořeny o zájem výtvarného projevu, jak uvádí Uždil (1988), sahají až k Aristotelovi. Přesto se o dětskou kresbu v souvislosti s výchovou začal jako první zabývat Jan Amos Komenský, ve svém díle *Informatorium školy mateřské*, který zastával názor nechat dítě kreslit dle jeho libosti a schopností, přestože se zprvu jedná pouze o „čáry, kliky, háky a kolečka“.

„Obecně řečeno je dětská kresba interpretací věcné podstaty věcí a představ – je jejich hmotným korelátem.“ (Uždil, 1988, s. 33)

O význam dětské kresby se zajímalo a shromažďovalo poznatky mnoho odborníků z různých polí působnosti, a jak uvádí Kucharská (2000, s. 6), „Byli to psychologové, kteří se zkoumáním kresby snažili pochopit její význam a diagnostické možnosti, pedagogové, kteří se zabývali otázkou, jak pomocí kresby podpořit rozvoj osobnosti, ale také umělci, pro něž byla dětská kresba uměleckou inspirací.“

Šupšáková (2000) shrnuje pět základních principů dětské výtvarné tvorby:

1. Zahrnuje kreativní objevování a vlastní reflexi. Dítě se učí postupně rozšiřovat vnímání o nové jevy a nové procesy, a to prostřednictvím diferenciací obrazových znaků a jejich novým pojmenováním. Každý jedinec pozoruje svět (objekt) vlastníma očima a vyjadřuje ho vlastními výtvarnými (znakovými) prostředky. Ty

dnes vytvářejí prostor pro označování nové kvality, vytváří nové obrazy a doslova učí - vidět jinak.

2. Formuje správné návyky, protože kresba, ale i ostatní expresivní výtvarné aktivity v sobě zahrnují koncentraci a formování sebekontroly.
3. Pomáhá dospělým, aby se dozvěděli o ontogenezi dítěte, o intelektuálním a emocionálním potenciálu a mnohem více.
4. Pomáhá pochopit vlastní i cizí kulturu.
5. Vytváří prostor pro aktivní, zábavnou a smysluplnou práci.

V této kapitole se snažíme shromáždit poznatky o dětské kresbě jak z pohledu psychologie, tak z oblasti výtvarněpedagogické, které nám budou sloužit jako východiska v empirické části. Shrnutí společných a odlišných aspektů v pohledu na dětskou kresbu pak podrobněji popisuje podkapitola 2.5.

2.1. VÝVOJ DĚTSKÉHO GRAFICKÉHO PROJEVU

Vývoj dětského grafického projevu, jak konstatuje Uždil (1988, s. 47), sahá až do období prenatalního: „...v prvních grafických stopách bývají spatřovány buď dokumenty o prenatalních zkušenostech dítěte (otáčivý pohyb embrya v mateřské tekutině), nebo pozdější zkušenosti ležení (vodorovná) či sedění (svislá a pravý úhel) nebo dokonce chození (klikatka) či obcházení uzavřeného prostoru (krabicovitá spirála apod.)“

Na vývoji grafického projevu dítěte se tedy podílí několik činitelů najednou. Jedná se především o motorický faktor a psychický faktor, zejména představy a vjemy. Oba dva činitelé jsou spolu úzce propojeni a vyvíjí se společně s výtvarnými pokroky dítěte. Dalším významným faktorem, který ovlivňuje kresbu, je zrakové vnímání.

Uždil (1974) pojí začátky výtvarného vyjádření spolu s podobajícím se vývojem mluvené řeči. Bezvýznamné zvuky se postupně vyvíjejí v hodnotná slova rovněž jako měnící se bezobsažné čárání v koordinované a vědomě vedené čáry. Zpočátku je ohniskem grafického pohybu ramenní kloub, jenž se postupně diferencuje v kooperaci ramenního a zápěstního kloubu.

„Vnímání, představivost a myšlení tvoří trojici duševních funkcí, se kterými se ve výtvarném projevu dítěte počítá, které jej prakticky umožňují, ale zároveň se jím samy obohacují.“ (Uždil, 1974, s. 107)

Kucharská (2000, s. 6) popisuje, že vývoj dětského výtvarného projevu „je závislý na mentální vyspělosti dítěte, jeho paměti, schopnosti představivosti a reprodukce. Nelze opomenout ani vliv zrakového vnímání a úrovně jemné motoriky. Do kresby se dále promítá paměť, lateralita, rozlišovací schopnosti a pozornost.“

Výtvarný projev je zajímavý tím, že působí na harmonický rozvoj osobnosti dítěte, vytváří základ jeho estetického vztahu k okolnímu světu, a přitom je to činnost, ve které se dítě může aktivně projevovat, a má z ní radost. První dětské kresby zpočátku ještě neodrážejí spatřenou zkušenost, ale vznikají z radosti z pohybu a sledování jejich stopy. (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997)

2.1.1. STÁDIA VÝTVARNÉHO GRAFICKÉHO PROJEVU

Většina autorů se shoduje v tom, že začátky a průběh dětského výtvarného vyjádření probíhají stejným způsobem s korelujícím individuálním vývojem dítěte. Dle jednotlivých kreseb můžeme tedy usuzovat, ve které vývojové úrovni se dítě momentálně nachází.

Členění a pojmenování jednotlivých vývojových fází dětského výtvarného projevu se u autorů liší. Navzdory těmto odlišnostem nalezneme určité shody v mnoha aspektech, které jsou pro dané stádium typické. Na druhé straně pak právě při srovnávání výtvorů jedinců objevíme mnoho odlišností. Měli bychom mít na paměti, že některé nedostatky ve výtvarné práci dětí také mohou nasvědčovat chorobným fyziologickým změnám, spojené s vývinem zraku a pohybu.

Dítě se začíná o kresbu zajímat, jak uvádí Kucharská (2004) již koncem prvního roku. Zajímá ho psací nástroj jako možná varianta hry. Nejdříve se jej pokouší uchopit, po té s ní bouchá a pohazuje. V následujících podkapitolách popisujeme stádia od doby, kdy dítě začíná vytvářet první grafické stopy na papír.

2.1.1.1. STÁDIUM ČMÁRANIC

Vágnerová (2012) toto období označuje jako nesymbolickou nebo senzomotorickou. Tato etapa přináší dítěti, jak komentuje Kucharská (2000), především radost z pohybu, který vykonává. Dále také uvádí, že s rozvojem pohybových dovedností se obměňuje i styl vedení čar. Původní tzv. kyvadlové a lomené čáry dostávají tvar jistého nepravidelného oválu. Dítě začíná vytvářet první schematické obrazy, které samo pojmenuje, avšak dospělý by je bez slovní opory dítěte ještě nedovedl sám identifikovat. Až kolem třetího roku je dítě schopné nejprve vyslovit

záměr a po té ho výtvarně zpracovat. Nicméně dodržení stanoveného záměru je pro dítě obtížné a majorita k tomu dozrává kolem čtvrtého až pátého roku.

Fürst (1997) toto období také označuje jako specificky funkční a vymezuje věkové rozmezí od jednoho a půl roku do dvou let dítěte.

Jejich charakteristickým znakem je, jak uvádí (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997), že nemají věcný obsah a nejsou tedy zobrazením v pravém slova smyslu. Mimořádně se v nich však rozvíjí grafická činnost dětí.

Hárdi (1983) rozlišuje 6 typů čmáranic:

1. Zkosené, které se vyznačují kreslené téměř jedním rázem, trhanými čárami
2. Dynamické (tažené sem a tam)
3. Ve tvaru kruhu
4. Rozličných forem
5. Takové, kterým je dítě schopné přiřadit nějaký význam
6. Souvislé, připomínající písmo

Zpočátku se dítě musí naučit zacházet s psacími nástroji. To zkouší tím, že na papíře zanechává stopy a tyto hrubé, nemotorné pohyby se postupem času zjemňují a diferencují a cit se přenáší z ruky do prstů. Dítě se v tomto období později pokouší spojit svoji kresbu s nějakým předmětem a dát svým čárám nějaký význam. Zpravidla pojmenovávají svůj výtvar dodatečně, což uvádí také Kucharská (2000). Hárdi (1983) také popisuje, že až ke konci toho období se vyvíjí kruh a čára a důležitý je vznik uzavřených tvarů.

2.1.1.2. SYMBOLICKÉ STADIUM

Symbolické stadium, jak uvádí Vágnerová (2012) a Fürst (1997) nebo také Prvotní obrys podle Kucharské (2010) a Příhody (In Hárdi, 1983) se objevuje kolem tří let.

První schémata se vyvíjejí prostřednictvím cvičení a znamenají vlastně schopnost cíleně řídit své pohyby, tedy už schopnost kreslit, kterou je možné v případě potřeby kdykoliv aktivizovat. (Hárdi, 1983)

Vágnerová (2012, s. 187) popisuje, že své výtvary dítě pojmenovává až po dokončení tvorby, „obvykle na základě výrazného znaku, který je pro daný objekt typický.“

V této fázi také dochází k fixování si jednotlivých schémat. V této etapě dítě zobrazuje svého prvního hlavonožce. (Fürst, 1997) Uždil (1974) konstatuje, že vývoj z hlavonožce do dalšího stadia, kde lidská figura dostává lepších proporcí, závisí na

intenzitě kreslení a kladného výchovného působení. Uvádí také, že zprvu není rozdíl v zobrazování chlapce a dívky.

2.1.1.3. NAIVNÍ REALISMUS

Kucharská (2000) toto období vymezuje věkem čtyři až šest let. Dětská kresba je ve zmíněné etapě více propracovaná a jedinec už ví, co chce výtvarně ztvárnit. Jeho pohyby jsou cílené a koordinované prostřednictvím vůle. Autorka také upozorňuje na vědomý a kontrolovaný počátek budování správného úchopu tužky. Konečný výtvar nemusí odpovídat realitě jako takové, ale realitě prostřednictvím dítěte s vyzdvížením znaků, které shledává důležitými (viz Kapitola 2.2). „Podobnost kresby a zobrazovaného objektu je závislá na rozvoji celého komplexu schopností a dovedností (motoriky, senzomotorické koordinace, poznávacích procesů atd.), ale i na dalších faktorech, jako je např. aktuální emoční stav.“ (Vágnerová, 2012, s. 187)

Hárdi (1983) rozděluje dětskou kresbu podle struktury a konstrukce do třech skupin:

1. Rozsev obrazů – znázorňující jednotlivé osoby nebo věci bez jejich vzájemné spjatosti, formou jakési inventarizace (výčtu), znázorněné po sobě.
2. Hovořící obrazy – které připomínají román na pokračování s návazným rozškatulkováním a s průběžným děním.
3. Náladové obrazy – které představují dramatický moment hlavního děje, do kterého je všechno nahuštěné.

Dítě v tomto období zobrazuje znaky, které zná a které ho zajímají, ale mnohdy i takové, které nikdy nevidělo. (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997). Pro přehlednost uvádíme ukázky vývojových stupňů v kresbě dítěte (viz Příloha č. 2).

2.1.1.4. STADIA VÝVOJE MYŠLENÍ A DĚTSKÉHO VÝTVARNÉHO PROJEVU

Stadia výtvarného grafického projevu pojímají Hazuková a Šamšula (2005, s. 52) spolu s vývojem myšlení a opodstatňují ho tím, že „Prokázaných souvislostí mezi vývojem myšlení a výtvarným projevem (zejména v předškolním věku) jsme využili pro potřeby pedagogické praxe a přípravy na ni. Piagetova stadia myšlenkových operací jsme zvolili jako vodítko i pro rozčlenění vývoje dětského výtvarného projevu do jednotlivých stádií a pro jejich charakteristiku.“ Za podstatné považují i fakt, že jednotlivá stadia s věkovým rozmezením odpovídají obdobím, kdy má na dítě vliv především rodina a vstup do institucionalizovaného zařízení.

1. *Období senzomotorické* (přibližně do 2 let dítěte)

Ve výtvarném projevu tato fáze koresponduje s obdobím čáranic. G. H. Luquet, který byl jedním z prvních, kdo rozčlenil výtvarný projev, tuto etapu nazývá nahodilým realismem.

2. *Období předoperačního myšlení* (Přibližně od 2 až do 7/8 let)

Dané období se dělí na další dvě fáze, které jsou dle autorů patrné zvláště v mateřské škole. Luquet toto období pojmenoval jako nepochopený realismus.

a) *Přechod ze stadia čáranic do stadia prvotního obrazu* (2 - 4 roky)

V této fázi dominuje rozvoj představivosti a symbolického označování. Ve výtvarném projevu jde o přechod z období čáranic do období prvotního obrazu. Toto období je příznačné spojením kresby s představou a z něho plynoucí popud k pojmenování kresby. Ovšem zpočátku dítě mění v průběhu tvoření záměr. Autoři považují skutečnou obsahovou kresbu tehdy, je-li předchozí záměr dítěte a konečná interpretace shodná. Nemění se tedy ani v průběhu ani na konci výtvarné činnosti. Toto stádium je shodné se symbolickým obdobím.

b) *Vytváření grafických typů* (4 – 7/8 let)

Vytváření grafických typů podrobněji rozebereme v podkapitole 2. 3

3. *Období konkrétních operací* (7/8 – 11/12 let)

Luquet nazývá toto stádium nahodilým realismem. Zmíněná fáze je příznačná změnou myšlení a schopností operovat s různými předměty a to i v představě a provádějí myšlenkové operace v konkrétní činnosti. Ve výtvarném zobrazování napodobují optické podoby zobrazovaných objektů.

4. *Období formálních operací* (11/12 let až dospělost)

Dítě začíná v daném období abstraktně uvažovat a je schopno provádět myšlenkové operace nezávisle na manipulaci s konkrétními předměty. (Hazuková, Šamšula, 2005)

Třetí a čtvrté období nepovažujeme za podstatné podrobněji rozebírat vzhledem k věkovému zaměření diplomové práce na předškolní věk.

2.1.1.5. STÁDIA VÝVOJE DĚTSKÉ KRESBY PODLE CYRILA BURTA

Z hlediska přehlednosti považujeme za žádoucí uvést vývojová stádia od Cyrila Burta, který byl mezi prvními, který tyto stádia dle analýz z kreseb popsal. Uvedená stádia popisuje Hazuková, Šamšula (2005, s. 69) následovně:

1. *Čárání* - ve věku 2 – 5 let s vrcholem ve 3 letech, jenž se dále dělí na:
 - a) *Bezzáměrné črtání tužkou* – čistě svalové pohyby z ramene, obvykle zprava doleva
 - b) *Záměrné črtání tužkou* – na toto čárání je soustředěna a může být případně pojmenováno
 - c) *Napodobivé črtání tužkou* – převládající zájem je dosud svalový, ale pohyby celé paže jsou vystřídány pohyby zápěstí a pohyby prstů jeví tendenci vystřídání pohyby zápěstí, obvykle ve snaze napodobit pohyby dospělého kreslíře
 - d) *Lokalizované čárání* – dítě se snaží znázornit význačné části objektu – stádium přechodné
2. *Linie* - ve věku 4 let
Rozvíjí se zraková kontrola. Lidská postava se stává oblíbeným námětem: kruh naznačuje hlavu, tečky dvě oči a dvě prosté čáry nohy. Nohy bývají obvykle naznačeny dříve nežli ruce a tělo. Úplné spojení částí nelze dosud dosáhnout a často se o to dítě ani nepokouší.
3. *Popisný symbolismus* – ve věku 5 – 6 let
Lidská postava je podána již víceméně přesně, ale jako syrové symbolické schéma. Charakteristické tvary jsou umístěny nadmíru hrubě a každý z nich je proveden konvenční formou.
4. *Popisný realismus* – ve věku 7 – 8 let
5. *Vizuální realismus* – ve věku 9 – 10 let
 - a) *Dvojrozměrná fáze* – kresba pouze v obrysu
 - b) *Trojrozměrná fáze* – pokusy o znázornění hmotnosti
6. *Potlačení* – ve věku 11 – 14 let
7. *Umělecké oživení* – v raném dospívání

2.2. CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY VÝTVARNÉHO PROJEVU

Výtvarný projev daného jedince je jeho specifickým vyjádřením, můžeme ovšem v dětské kresbě nalézt charakteristické znaky, které dílo odlišují od výtvarného stylu dospělých. Zmíněné znaky byly dříve považovány za chyby nebo nedokonalosti dětského výtvarného zobrazení. Vývoj vědeckého zkoumání daného okruhu uvedl souvislost typických znaků v kresbě s vývojovými zvláštnostmi dítěte. Charakteristické znaky se objevují ve výtvarném projevu předškolního a mladšího školního věku. Objevují se postupně a s následným vývojovým obdobím vyhasínají.

Hazuková a Slavík (2005, s. 88 - 91) člení charakteristické znaky výtvarného projevu s ohledem na pedagogický zřetel následovně:

1. Projevy naivního realismu

1.1 Jednoduchost a úspornost kresebných a malířských tahů – dané výtvarné projevy mají charakter zkratky, svědčí o tom, že dítě upoutal určitý znak a svému zájmu dává výraz výtvarné nadsázky. (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997)

1.2 Zobrazování (z) pohledu, který je pro rozpoznání zobrazovaného objektu nejtypičtější

Při kresbě dítě spojuje jednotlivé pohledy v jeden celek a je pro něj ve výsledném produktu zobrazeno vše potřebné. (Uždil, 1974)

a) Smíšený profil – zejména v zobrazení lidské postavy, zvířete, ale i nějaké věci nebo domu. Dítě zpravidla nakreslí postavu zvířete z profilu a obličej „en face“.

b) Orthoskopie (jinak též „sklápění“ nebo „střídání pozorovacích hledisek“) – vystihuje „náš dojem při pohledu na kresbu, na níž je to, co se plně uplatní v půdorysném pohledu (např. cesta, rybník, podlaha), viděno v plném nadhledu. Sklápění je ve skutečnosti plošné uspořádání prostoru.“ (Uždil, 1974, s. 44)

1.3 Zobrazování předmětů důsledně vedle sebe a bez překrývání – často i za cenu tvarových a proporčních deformací. Oproti tomu překrývání tvarů (tzn. předměty vpředu zakrývají objekty ležící dál, v hloubce obrazové scény), jak popisuje Uždil (1974) používá dítě velmi kreslířsky vyspělé.

2. Projevy intelektuálního realismu

2.1 Funkčnost – středem zájmu dítěte jsou funkční detaily jako například kouř z komína, oděvní doplňky a jiné

2.2 Nepoměrnosti v proporcích a jejich časté deformace – souvisejí s funkčností (například ruka držící důležitou věc je delší)

2.3 Transparence (rentgenové vidění) – dítě zobrazuje i ty předměty, které jsou ve skutečnosti zakryté

2.4 Výtvarné vyprávění – do jedné kresby dítě zahrne několik významných situací nebo osob. Uždil (1974) konstatuje, že mnohdy přes nesrozumitelné členění kresby je nutné si těchto vyprávění vážít, jelikož v sobě skrývají výchovnou hodnotu a řešení kresby vyžaduje od dítěte hojnou koncentraci a vynalézavost.

3. Projevy zosobňujícího dynamismu

3.1 Oživování neživých předmětů – dítě zpravidla kreslí obličej neživým předmětům

3.2 Personifikace – ve smyslu přisouvání lidských vlastností a jednání věcem nebo abstraktním pojmům. Tento jev bývá někdy ztotožňován s dalším typickým znakem, který se nazývá:

3.3 Antropomorfismus – který se projevuje přenášením lidských znaků, lidské podoby, vlastností, chorostí na mimolidské skutečnosti, například zvířata.

4. Vliv fyziologických faktorů

4.1 Grafoidismus

a) Naklánění – kreslených forem ve směru budoucího písma

b) Zakulacování – ostrých a pravých úhlů

4.2 R-princip – dle Uždila (1974) je záliba v pravoúhlosti v potřebě diferencovat jeden směr od druhého

5. Projevy zobrazujících automatismů

5.1 Zobrazovací automatismus – bývá uváděn jako brzda kreslířského vývoje, neboť směřuje k rutinérství. Má více konkrétních projevů:

a) Zmnožení detailů obrazu – tak, že to odporuje skutečnosti. Tento jev vychází z obliby rytmizované motorické činnosti, která zanechává viditelnou stopu.

b) Opakování úplně stejné formy zobrazení – u zmíněného zobrazení je zpravidla důvodem psychická nebo fyzická únava. Zvláště pak při kresbě více postav nebo shodných objektů.

c) Prosazování nacvičeného obrazového „typu“ – i tam, kde jeho přítomnost není na místě. Jedná se o nelogické spojování znaků, které

k sobě nepatří. Většinou je důvodem potřeba zaplnit celou plochu nebo uplatnění oblíbeného námětu.

5.2 Nepravý ornament – má rovněž více příčin:

- a) Automatismus – „znamená tendenci opakovat jednoduché a už osvojené tvary“ (Uždil, 1974, s. 53). U dětí je velmi častý a nadmíru se opakuje.
- b) Neschopnost dítěte sledovat určitý složitý tvar, nebo pochopit jeho funkci a tektoniku – například při kresbě složité stavby nebo květiny nebo při obkreslování podle vzoru

6. Základy kompozičního cítění

6.1 Rytmus, opakování, symetrie – tyto principy se v dětské kresbě často uplatňují a jsou „základem kompozičních schopností v členění plochy a formální jednoty celého výtvaru. Základy kompozičního smyslu jsou dítěti vrozeny, mají svůj počátek už ve fyziologických faktech (rytmus tepu a dechu, symetrie lidské postavy atd.)“ (Uždil, 1974, s. 53)

2.3. NEJČASTĚJŠÍ MOTIVY V DĚTSKÉ KRESBĚ

„Grafický symbol je pro dítě nejpřirozenějším prostředkem prezentace sebe sama ve světě a zároveň reprezentace jeho první zkušenosti se světem již učiněné.“
(Babyrádová, 1999, s. 55)

Z předchozích kapitol víme, že dítě prochází nejprve stádiem tzv. bezobsažných čáranic, a proto vůbec prvním spontánním motivem zobrazujícím se ve většině prvotních dětských kreseb je kruhovitý tvar. Rozkol však přichází ve snaze objasnění, proč je právě tento motiv prvním. Jak uvádí Švancara (1980), někteří ho vyvozují ze složení či funkce nervové soustavy (Werner 1970, Hebb 1949) a stoupenci tvarové psychologie se přiklání k tvrzení vyjadřující sklonu k „dobrému tvaru“, jenž je dle jejich názoru vrozená.

První čáranice a kruhy máme jako dospělí tendenci pojmenovávat a hledat v nich určitý symbol. „Nejčastějším zobrazení, které spojením těchto prvků vzniká, bývá označováno jako „sluníčko“. Kellogová se domnívá, že tento význam přisuzují kresbě dospělí.“ (Švancara a kol., 1980, s. 198). Autoři se ovšem také podotýkají, že tento prvotní uzavřený tvar, může dítě také uplatňovat v souvislosti pro zobrazení postavy, domu nebo dopravního prostředku.

Dítě zpravidla promítá do kresby svůj vnitřní svět, který pramení ze světa vnějšího. Ve výtvarném projevu zachycuje osoby a věci, který pro něj mají význam.

Uždil (1974) tvrdí, že jelikož dítě považuje člověka za nejdůležitější realitu, ohniskem jeho pozornosti je kresba lidské postavy, posléze vše ostatní, co s ním úzce či dalece souvisí. Po té přibývá prostředí jako je dům, strom, později ještě zvířata a dopravní prostředky a nábytek. Na faktu, že dítě zpravidla nejčastěji kreslí lidskou postavu, se také shodují ve svých publikacích například Švancara (1980), Kuric a kol. (1986), Kucharská (2000, 2004), (Říčan, Krejčířová a kol., 2006), Říčan (2008), (Piaget, Inhelderová, 2010) a Vágnerová (2012).

Kucharská (2004) uvádí, že ústředním tématem pro chlapce jsou kovbojové, vojáci a pro dívky pak princezny.

„Dítě tvoří za účelem komunikace se světem grafický nebo plastický znak, který se často stává symbolem. Výsledná hodnota tohoto znaku je o to bezprostřednější, čím více je vázána k označovanému (označované je v symbolu přítomno) a čím silněji je emocionálně akcentována. (Babyrádová, 2004, s. 15)

2.3.1. ZOBRAZENÍ LIDSKÉ POSTAVY

Jak už jsme se zmínili, zobrazení člověka je nejčetnějším znakem v dětských kresbách. Výtvarné ztvárnění postavy má svá vývojová stadia, kterými dítě prochází. S přibývajícím věkem je postava propracovanější a s četnějšími detaily.

Kucharská (2000) uvádí, že na konci předškolního období lze pozorovat odlišnosti v pojetí kresby postavy mezi děvčaty a chlapci. Děvčatům jsou samozřejmě bližší princezny a chlapci znázorňují vojáky či kovboje. Kuric (1986) uvádí, že chlapci oproti dívkám lépe vystihují proporce postavy člověka, přestože ho v kresbách znázorňují méně než dívky.

Vývoj kresby postavy

Uždil (1974. s. 24) velmi trefně podotýká, že „lidské tělo je jediná část světa, jež může být zároveň pocíťována zevnitř a vnímána zvenčí. Přece se však zdá, že vznik prvních grafických podob člověka je založen spíše právě na dotekových, pohybových a pocitových zkušenostech dítěte než na optických vjemech.“ Konstatuje, že zrakové vnímání má větší úlohu později. Popisuje také jednotlivé části těla v souvislosti s dětským výtvarným vyjadřováním:

Obličej – je pro dítě významným již od kojeneckého období a v souvislosti s tím jsou uplatňována nejvíce ústa, oproti nosu a očím.

Ruce – jsou důležitým prostředkem, skrze který dítě experimentuje a poznává svět. Pomocí nich také provádí koordinaci zraku a pohybu.

Nohy – bývají pro dítě zpočátku nedůležité v souvislosti s vlastním tělem. Nejprve zkoumá rukama, nohy začne používat později. Nicméně obvykle převládají u prvního grafického symbolu figury nohy. Pokud tedy neoznačujeme čáry vycházející z hlavy jako „obecné končetiny“.

Trup – je dítětem sice vnitřně vnímán, ale při výčtu částí těla, dítě většinou na trup zapomíná. V dětské kresbě bývá toto zobrazení povrchní a bývá mnohdy kompenzováno oděvem. Jako samostatná část se začíná prosazovat tehdy, hledá-li dítě prostor pro „krásný detail“, což jsou například knoflíky.

Většina dětí kreslí spontánně postavu z pohledu zepředu. Výzkum Coxe a Moore (1994) ukazuje, že po předložení hracího panáka (playperson) je i dítě, jenž se nachází ve stádiu hlavonožce (tadpole-drawer) schopné ztvárnit postavu zezadu a z profilu. S přibývajícím věkem je kresba více propracovaná (viz Příloha č. 3).

Stadia grafického zobrazení postavy

Vývoj grafického zobrazení postavy má svá určitá specifika a dá se seřadit do jednotlivých stádií. Uvádíme vývoj kresby lidské postavy dle Vágnerové (2012):

1. *Stadium hlavonožce* – první kresby lidské postavy se objevují kolem třetího roku života. Jak výše popisuje Uždil (1974), vychází z poznatků z vlastního těla, ale i pozorováním ostatních lidí. Ústřední význam pro něj má obličej, který je prvořadý při navazování sociálního kontaktu, a proto jej dítě také zobrazuje jako první společně s některými detaily obličeje. Podstatným detailem jsou i končetiny, jelikož jsou nezbytné pro jakoukoli aktivitu.

Hlavonožce se skládá z hlavy a dvou končetin napojené na hlavu. (Cox, 1993)

Dle Šulové (2004, s. 67) „se v současnosti objevují spekulace, že ztvárnění postavy člověka jako hlavonožce (hlavy a nohou) odpovídá úhlu vidění světa malým tříletým dítětem, které z osob ho obklopujících skutečně vnímá detailně nohy, které jsou ve výšce jeho očí a obličeje, či hlavu, která se k němu sklání.“

2. *Stadium subjektivně fantazijního zpracování, resp. prelogického přístupu*

Tomuto zobrazování odpovídají děti ve věku čtyřech až pěti let. Je příznačné zdůrazňováním podrobností, které jsou vnímány jako podstatné, a stylem jejich zobrazení, které poněkud neuznává realitu. Jmenovitě je to tzv. transparence

neboli rentgenové vidění (viz Kapitola 2. 3). Dítě již svoji kresbu postavu obléká a zobrazuje detaily jako například knoflíky, čímž dává najevo existenci trupu. „Mladší předškolák se na dospělé dívá vzhůru, a proto se mu mohou jevit jejich nohy relativně dlouhé. Je možné, že právě z tohoto důvodu kreslívaly děti předškolního věku lidskou postavu s nepatrným tělem a dlouhýma nohama. (Vágnerová, 2012, s. 191).

Vágnerová (In Říčan, Krejčířová, 2006) také konstatuje, že trup bývá, oproti realitě, daleko častěji zobrazován menší než hlava.

3. *Stadium realistického zobrazení, resp. přechodu k realismu*

V této fázi se jedinec nachází na konci předškolního období. Jeho výtvoř se větší měrou podobají skutečnosti a převážně dítě kreslí, co vidí. Tato proměna signalizuje začínající dětskou kognitivní decentraci. Kresba postavy je většinou zobrazována dvojdimenzionálně a obsahuje všechny objektivně významné podrobnosti. V dalším vývoji se způsob kresby postavy příliš nemění. Postava bývá propracovanější v proporcích a obohacena o vícero detailů. „Vývojově podmíněným jevem je zobrazení profilu a zachycení pohybu postavy.“ (Vágnerová In. Říčan, Krejčířová, 2006). Zprvu předškolní děti, jak uvádí Uždil (1974) používají na zobrazení postavy tzv. smíšený profil, tedy postavu výtvarně ztvární z profilu a obličej „en face“.

Dětem bychom neměli předkreslovat, aby nepřebírali grafické typy dospělých. Mnohem lepší a užitečnější je, když se zobrazování představ vyvíjí v souvislosti s tím, jak rostou dětské vědomosti o světě a vztazích mezi lidmi a věcmi. (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997)

Pro přehlednost předkládáme ukázkou vývoje kresby lidské postavy v předškolním věku od různých autorů (viz Příloha č. 4 a Příloha č. 5).

2.3.2. ZVÍŘATA

„Dítě se cítí se zvířaty spojeno zvláštním poutem a většinou se teprve musí naučit strachu alespoň před některými z nich.“ (Uždil, 1974, s. 32). Autor konstatuje, že se s tímto motivem setkáváme v dětské tvorbě velmi brzo. Jejich obraz se zpočátku o mnoho neliší od zobrazení postavy a jejich rozdílnost poznáme v detailech typických pro zvířata, jako je například ocas, rohy a podobně. Blízkost dítěte ke zvířeti také uvádí autorka Davido (2008). U kresby zvířat má již dítě zpravidla upevněný grafický typ

postavy, ze kterého se zvíře rodí. Předškolní děti většinou ztvárňují zvířata z tzv. smíšeného profilu, což znamená, že tělo je zobrazeno z profilu a hlava „en face“. Dětská kresba se stává propracovanější s rostoucím věkem.

2.3.3. DŮM

V dětské tvorbě se setkáváme také často s kresbou domů, která je dítěti blízká z emocionálního hlediska. Zpočátku se jedná o jednoduché tvary domu, postupem času začíná být stavba propracovanější. Jedinec následně použije na kresbách jen část domu, nejčastěji jeho pokoj, který oplývá více detaily a třeba i fantazijními vymoženostmi. Uždil (1974) konstatuje, že dům poznáme podle vlastností a detailů, které slouží k jeho užívání, jako jsou komín (dítě z něj zpravidla kreslí tmavý kouř), okna (u dívek jsou většinou zdobena záclonami a květinami) a vchodové dveře s klikou. Autor také dodává, že grafický typ domu souvisí s dobou a architekturou, která u dítěte v okolí převládá. Autorka Davido (2008) interpretuje kresbu domu podle umístění na plochu papíru. Dům umístěný uprostřed papíru, s otevřenými okny a několika dveřmi značí dítě živé, přívětivé a otevřené. Oproti tomu příliš velký nebo dokonce přesahující dům z listu papíru upozorňuje na dítě toužící po lásce. Autorka považuje také za neméně důležité okolí domu.

2.3.4. SLUNCE

Slunce, které den co den spatřujeme na obloze, si vlastně nemůžeme zblízka prohlédnout, přesto jak uvádí Uždil (1974), se v dětských kresbách objevuje často. Vyvíjelo se z uzavřeného oválu a je to seskupení oblého tvaru a přímocarosti. Není pochyb o tom, že se dítěti tento znak dobře kreslí, jelikož vychází z bezobsažných čaranic. Symbolika slunce v dětské tvorbě znamená něco jako určení času, ale současně také oblohu, která dává výtvoru jakousi jednotu, jelikož dítě nedokáže znázornit prostorové vztahy.

2.3.5. STROM

Vývoj grafického typu stromu, jak uvádí Uždil (1974) je velmi podobná vývoji zobrazení lidské figury. Dítě se tímto symbolem zabývá velmi brzo a postupně se vyvíjí

do dokonalejšího tvaru a propracovanějších detailů. Zprvu dítě kreslí do výšky trčící linii a na ni přikresluje formou R-principu úzké čárky a na nich ovály představující listí nebo jehličí, což dítěte ještě není s to rozlišit. Někdy je pravoúhlé kreslení větví nahrazeno kosím úhlem. Později přibývá u stromu pestřejší rozvětvení a strom tak košatí. Další fází ještě u tzv. prastrumu je diferenciací listnaté a jehličnaté odrůdy. Jehličnatý je středem zájmu dítěte především o Vánocích, kdy ho zdobí různou dekorací a kreslí pod něj dárky. Listnatý je znázorňován především jako ovocný strom s navěšenými barevnými kuličkami, které mají symbolizovat ovoce. Strom může být stejně veliký jako postavy na výkresu a většinou bývá stejně veliký jako dům. (Uždil, 1974)

2.3.6. DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY

Vzhledem k tomu, že dítě má rádo a v předškolním věku pohyb vyžaduje, jeho zájem o dopravní prostředky je taktéž značný. Nejčteněji zobrazovaným dopravním prostředkem je automobil a k oblíbeným patří také například loď, kolo, vlak a další. Záliba o dopravní prostředky dosahuje, zejména u chlapců, až ke krajní specializaci, kdy dítě vymýšlí konstrukce a inovace dopravního prostředku a kreslí ho stále dokola. Zde se právě ukazuje jakou moc má zájem o kreslený předmět na konečném výtvarném díle. V dnešní době využívá dítě dopravní prostředky, zejména pak auto, skoro dennodenně, a také z tohoto důvodu je oblíbeným zobrazovaným motivem. Auta jsou stejně podobně jako zvířata zobrazována z profilu. (Uždil, 1974)

Dítě si vytváří určité grafické typy, tj. podoby pro jednotlivé věci a lidi. Vytvoření nového typu znamená psychickou námahu. Každá změna v oblasti grafického typu je velmi obtížná, vyrovnává se tu staré a nové (prostřednictvím socio-kognitivního konfliktu). Inovace grafického typu má svůj význam pro výtvarné vyjadřování a jeho plynulost. Překonaná stadia mají tendenci se vracet. Starý a nový typ nějaký čas koexistují, zatím co se připravuje další vývojově vyšší typ. (Kostrub, Ščerbáková, Palušová, Puna, 1996/1997)

Z výše zmíněných poznatků můžeme konstatovat, že si dítě ve své kresbě pro zobrazování lidí a věcí vytváří různé grafické typy a přechod na nový grafický typ od něj vyžaduje určitou psychickou námahu. Oba dva grafické typy mohou nějaký čas působit náraz. Jestliže se dítě vrací k vývojově nižšímu typu, může to signalizovat jeho únavu.

2.3.7. BAREVNÝ KOLORIT

Nejen grafické symboly, ale i kolorit dětského výtvarného projevu patří mezi diskutované téma mezi odborníky. V oblasti výtvarného působení uvádí Hazuková a Šamšula (2005) možné důvody výběru barvy v dětské tvorbě:

- a) *Barva v kontextu s představou předmětu* – stromy a jiná flóra jsou zelené
- b) *Skutečnost barevné neurčitosti* - Dítě se v tomto smyslu cítí nevázané skutečností a pouští uzdu své fantazii, dekoruje a zdobí, aby „to bylo pěkné“, upřednostňuje oblíbené barvy. Ukazuje se v případech jako je například omítka domu či asfaltová cesta.
- c) *Koexistence barvy s jinými faktory* – Společně se zrakovými představami zároveň na dítě působí typologická inklinace (extrovert či introvert) nebo barevné slyšení, které Uždil (1974, s. 55) vysvětluje tím, že „určité věci jsou v naší představě od počátku spojeny s určitými barvami.“
- d) *Barva vztahující se k tradicím předávaným představ* – I přes rozpor vizuální zkušenosti je voda a vzduch modrý.
- e) *Barva ve smyslu náhody* – Důvod výběru barvy je závislý na situačním kontextu jako je například zúžený výběr výtvarných prostředků nebo dítě „nemá čas“ barvu měnit.

Zároveň také podotýkají, že výběr barvy může souviset například s vývojovými zákonitostmi, nekompetentním výchovným zásahem nebo jsou pouhou náhodou.

Peterson a Hardin (2002) rozdělují pohled výběru barvy na dva tábory. Jedním jsou přívrženci kvalitativní interpretace, jako je například Furthe, Lüscher, Machoverová a další, kteří soudí, že barva symbolizuje náladu, pocity nebo důraz na obrazu (viz Příloha č. 6). Různí autoři (Peterson, Hárđin; Davido; Hazuková, Šamšula) ovšem zdůrazňují, že bychom měli k tomuto výkladu přistupovat uvážlivě. Oproti tomu představitelé kvantitativního přístupu nahlíží na dané téma jako zcela neprobádané a mnohdy i mylně interpretované, založené především na klinických zkušenostech. Při výběru barvy připouštějí i možnost, že byla v tu chvíli po ruce nebo dítě nemělo jinou nebo v použití barvy dítě shledává konkrétní význam - například noci (viz Příloha č. 7).

Použití barev může také odhalit smyslovou vadu.

2.4. KRESBA A JEJÍ VYUŽITÍ V PRAXI

Kresba je v oblasti psychologie velmi často využívána jako diagnostický prostředek. „Diagnostikou rozumíme zjištění stavu, posouzení, hodnocení, zahrnuje posloupnost činností vedoucí k diagnóze.“ (Kucharská In: Mertin, Gillernová, 2010, s. 79) V pedagogice a psychologii, oproti medicíně, jak uvádí Kucharská (In: Mertin, Gillernová, 2010, s. 79), „je pohled na diagnostiku širší, cílem není jen zjištění praktických, chorobných jevů, nýbrž postižení i pozitivních vlastností.“

V praxi je nutné, aby byla kresba chápána jako diagnostický prostředek v oblasti psychologie a nebyla znehodnocována laickým používáním například v mateřské škole, jelikož se může stát, že „v následné diagnostice dítěte bude výsledek nadhodnocen, neboť opakovanou zkušeností se dítě učí.“ (Kucharská In: Mertin, Gillernová, 2010, s. 87). Dítě může být ve výsledném hodnocení poškozeno, jelikož bude shledáno vyspělejší, než skutečně je. Pro pedagogickou praxi je důležité se ve vývojových stádiích dětské kresby orientovat a sledovat kvalitu zpracování, podporovat a rozvíjet jeho výtvarný projev. Kresba jako diagnostický prostředek, by měla být ponechána v rukách odborných psychologů.

Bednářová a Šmardová (2010, s. 13) uvádějí, že „Kresba nám může poskytnout informace o celkové vývojové úrovni, o úrovni jemné motoriky, grafomotoriky, vizuomotoriky o zrakovém a prostorovém vnímání, o emocionalitě dítěte, o vztazích a postojích dítěte, je komunikačním prostředkem, může být rehabilitačním a terapeutickým nástrojem.“

Z výše zmíněných slov odborníků je patrné, že kresba je cenným podkladem v psychologické praxi, její využití je mnohočetné a hraje nezastupitelnou roli co do celkového pohledu na dítě a jeho vývoj. V této kapitole uvedeme pro potřeby této práce pouze vybrané diagnostické metody týkající se kresby lidské postavy.

2.4.1. TEST KRESBY LIDSKÉ POSTAVY

První stupnice pro hodnocení vývoje kresby lidské postavy sestavil Schuyten v roce 1904. Tuto stupnici převzali i jiní odborníci jako je například Wintsch. (Švancara, 1980). Největšího rozšíření dosáhl test „Draw-a-man“ od americké psycholožky F. Goodenoughové. Tímto testem se podrobněji zabývá níže uvedená kapitola.

2.4.1.1. DRAW-A-MAN

Test kresby lidské postavy vytvořila Florence Goodenoughová v roce 1926. Modifikací tohoto testu se zabývalo více odborníků, například Harris (jehož rozšířená verze obsahuje kresby postavy muže a ženy), Koppitzová (jenž zdokonalila bodovací systém a uplatnila je na dětech s emočními a psychickými problémy). Česká populace se setkala s úpravou testu od Šturmy a Vágnerové v roce 1982. (Kucharská, Májová, 2005; Hardin, Peterson, 2002; Švancara, 1980; Říčan, Krejčířová, 2006)

„Vývojové normy pro českou populaci pro test kresby postavy byly vytvořeny v roce 1982. Od té doby se dětský vývoj zřejmě urychlil (zejména v oblasti, kterou test sleduje) a normy současné době nadhodnocují. Tato skutečnost však nebyla zatím žádným výzkumem potvrzena.“ (Vinklerová In Kucharská, Májová, 2005, s. 39)

Test spadá do neprojektivních kresebných technik a je určen pro děti ve věku od 3,5 do 11 let. Využívá se nejčastěji na zjištění míry intelektu dítěte. Podle Vágnerové (In Říčan, Krejčířová, 2006) lze testem hodnotit orientační posouzení celkové vývojové úrovně a úroveň senzomotorických dovedností, jemné motoriky a vizuální percepce. Může také sloužit, jak uvádí Klusák a Slavík (2002), jako jedna ze složek zjištění školní způsobilosti. Délka testu není časově limitována, a provádí se individuálně i skupinově. Instrukce zní: „Chtěl bych, abys mi na tento papír nakreslil obrázek pána. Nakresli obrázek tak, jak to nejlépe dovedeš. Máš na to dost času, pracuj, jak nejlépe umíš.“ (Vágnerová In Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, s. 275). Přesná instrukce je zde důležitá, aby nedošlo ke zkreslení výsledků. Kreslí se na list papíru formátu A4. Kresba je po několika modifikacích hodnocena 35 položkami (dříve obsahovala 51), z toho 20 jich je zaměřeno na formu a 15 na obsah. „Součtem bodů za splněné položky získáme obsahový, formální a celkový skóre. Obsahový skóre charakterizuje kvalitu a počet detailů kresby, např. zobrazení trupu, paží, prstů, oblečení atd. Formální skóre klasifikuje způsob provedení kresby (vzájemné proporce jednotlivých částí, dvoudimenzionální provedení, spojení jednotlivých částí, míru symetrie atd.) Srovnáním stenové hodnoty formálního a obsahového skóre lze získat diagnosticky užitečné informace.“ (Vágnerová In Říčan, Krejčířová, 2006, s. 413) Vysoký celkový skóre mají komplexně vyzrálé děti oproti tomu nízký celkový skóre je typický pro děti se sníženou hladinou rozumových schopností nebo s postižením senzomotorických dovedností.

Jak jsme již zmínili na začátku, test prošel mnoha modifikacemi a patří mezi nejužívanější testy kresby lidské postavy. Přestože byl test vytvořen ve dvacátých letech dvacátého století, používá se dodnes. Existují spekulace, zda by se test neměl upravit pro dnešní populaci dětí a zda by měl test zahrnovat i složku výtvarnou. (Klusák,

Slavík, 2002; Vinklerová In Kucharská, Májová, 2005). Autorka Davido (2008) stejně jako další odborníci (Vágnerová, Kucharská, Klusák, Šamšula) upozorňují, že samotný test by se neměl používat k diagnostickému šetření, měl by být součástí komplexnějšího šetření.

2.4.1.2. DRAW A PERSON

Tato novější verze testu kresby lidské postavy, jejímž autorem je Naglieri, vznikla v roce 1988. V české verzi vyšel tento test v roce 2000. Je určen pro děti od pěti do sedmnácti let a poskytuje orientační hodnocení vývojové úrovně kognitivních schopností. Délka testu, stejně jako u výše zmíněného, není limitována a může se provádět individuálně, ale i skupinově. Kresba se posuzuje dle 14 kritérií, jež zahrnují celkem 64 položek. Test lze využít u dětí předškolní věku při posuzování školní zralosti nebo u dětí s ADHD syndromem či sociokulturně znevýhodněných. (Vágnerová In Říčan, Krejčířová, 2006) Autor se pokusil o minimalizaci dopadů různých dalších faktorů jako například senzomotorických dovedností nebo jazyka. (Vágnerová In Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001)

Přestože Goodenoughová vytvořila svůj test v roce 1926, stále se, i když s jistými modifikacemi, používá dodnes a to v největší míře. Odborníci se shodují, že testy kresby postavy mají důležitou vypovídající hodnotu, ale přesto by měly být součástí komplexnějšího diagnostického vyšetření.

V posledních letech se také spekuluje o tom, že výtvarný složka by v testu měla být do jisté míry také zahrnována, neboť každý z nás je ovlivněn sociokulturním kontextem. „Zpříma řečeno: psychometrie dětské kresby je současným kulturním kontextem zaváděna do oblastí, kde nestačí pouhý mechanický výčet testových položek, ale je nutné vynaložit i výtvarnou citlivost, výtvarné myšlení, a s nimi související interpretační schopnosti. V opačném případě hrozí, že přehlédneme kvality, které by mohly být podstatné pro předmět naší psychodiagnostické pozornosti.“ (Klusák, Slavík, 2002, s. 16) Důležitým faktem, nad kterým odborníci zdvihají varovný prst, je znehodnocování testu při tzv. laickém použití, což znamená používání testu osobou, která nemá odpovídající kompetence ani potřebné vzdělání.

Dosud jsme shrnuli teoretické poznatky o dětské kresbě a vývoji dítěte, se zaměřením na předškolní věk. Z daných skutečností vycházíme v empirické části.

EMPIRICKÁ ČÁST

Cíl

Předmětem diplomové práce je identifikovat styčné a rozdílné body v dětských kresbách z hlediska výtvarného a psychologického.

Cílem diplomové práce je dle teoretických i empirických poznatků z daných oblastí vytvořit záznamový arch, který by zároveň mohl být pedagogovi v mateřské škole vodítkem při práci s kresbou.

Dílčí cíle

1. Provést kvalitativní výzkumné šetření s dvaceti předškolními dětmi za účelem analýzy a komparace dětských kreseb.
2. Kategorizovat děti do podskupin dle věku pro možné porovnání v jednotlivých skupinách.
3. Vytvořit záznamový arch sestavený dle poznatků vycházejících z oblasti psychologie a výtvarné výchovy.

Výzkumný problém

Jakých aspektů si má pedagog v mateřské škole všimnout na dětské kresbě z hlediska vývojového a výtvarného?

Výzkumné otázky

1. Nalezneme styčné a rozdíly v dětské kresbě v kategorizovaných skupinách, a jakého charakteru tyto záležitosti jsou?
2. Nalezneme styčné body a rozdílné body v dětské kresbě mezi jednotlivými kategorizovanými skupinami, a jakého charakteru tyto záležitosti jsou?
3. Jaké aspekty vývojové analýzy kreseb jsou využitelné v práci pedagoga tak, aby nezasahoval do kompetencí ryze psychologických?

Metodologie výzkumného šetření

Při zpracování diplomové práce bylo využito následující metodologie. V teoretické části vycházíme ze vzájemného srovnání různých přístupů k tématu. V empirické části byla s dvaceti předškolními dětmi provedena, v rámci kvalitativního výzkumného šetření, řízená výtvarná činnost, kterou současně doprovázela metoda otevřeného zúčastněného pozorování s následným polořízeným rozhovorem. Klíčovou metodou použitou v práci je analýza a komparace dětských kreseb. Pro zobrazení výsledků jsme využili prvky kvantitativního výzkumu, konkrétně se jedná se o procentuální zastoupení jednotlivých faktorů a vzhledem k nízkému počtu dětí slouží pouze k vyjádření zastoupení.

Výzkumný vzorek a jeho charakteristika

Charakteristika mateřské školy

Výzkum byl realizován v mateřské škole v Praze 6. Budova mateřské školy je umístěna v těsné blízkosti ZŠ s vlastní oddělenou zahradou.

Mateřská škola se nachází v regionu Prahy, ale jedná se o specifickou zástavbu vilové čtvrti, kterou lze komunitou přirovnat spíše menšímu městu. V okolí se nachází jen obchod s potravinami a další malé podnikatelské subjekty typické pro maloměsto. Z demografického hlediska je v okolí školy vyšší procentuální zastoupení seniorů.

Dvoutrídni mateřská škola plní charakter rodinného typu a má kapacitu 42 dětí rozdělených do dvou homogenních tříd. První oddělení je určené pro nejmladší děti, kde je věkové složení 3 – 4 roky. Do druhého oddělení se umísťují děti ve věku 5 – 7 let.

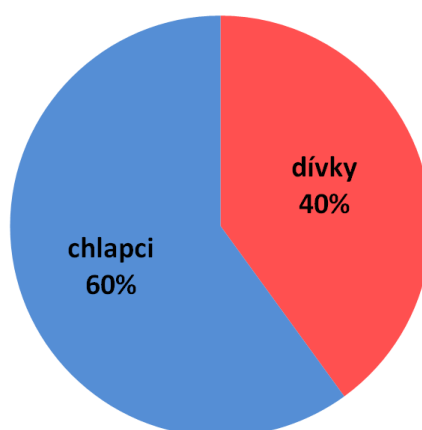
Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumu se zúčastnilo celkem dvacet dětí (kódovaných dle písmen A až E a pod čísla 1 až 5), z toho dvanáct chlapců a osm dívek (viz. Graf č. 1). Věkové rozmezí se pohybuje od čtyř let a devíti měsíců do věku šesti let a pěti měsíců. Pro přehlednost uvádíme níže tabulku (Tabulka č. 1). Účastníci výzkumu byli rozděleni do pěti skupin, značených v Tabulce č. 1 pod písmeny A až E a dále čísla 1 až 5, kde hlavní kritérium kategorizace byl věk dítěte v době výzkumu, abychom dané kresby mohli porovnávat ve skupině a mezi skupinami. Touto kategorizací bylo v úmyslu minimalizovat případné vývojové rozdíly mezi dětmi.

Tabulka č. 1

Skupina	Kód dítěte	Pohlaví	Datum narození	Věk v době výzkumu
A	A1	dívka	9.6.2008	4 roky 9 měsíců 7 dní
	A2	dívka	11.5.2008	4 roky 10 měsíců 5 dní
	A3	dívka	3.4.2008	4 roky 11 měsíců 13 dní
	A4	dívka	7.3.2008	5 let 9 dní
	A5	chlapec	24.2.2008	5 let 21 dní
B	B1	dívka	2.1.2008	5 let 2 měsíce 15 dní
	B2	chlapec	25.10.2007	5 let 4 měsíce 23 dní
	B3	chlapec	20.10.2007	5 let 4 měsíce 28 dní
C	C1	dívka	3.8.2007	5 let 7 měsíců 14 dní
	C2	chlapec	23.7.2007	5 let 7 měsíců 25 dní
	C3	dívka	19.7.2007	5 let 7 měsíců 29 dní
D	D1	chlapec	20.6.2007	5 let 8 měsíců 27 dní
	D2	chlapec	17.6.2007	5 let 8 měsíců 30 dní
	D3	chlapec	8.6.2007	5 let 9 měsíců 9 dní
	D4	chlapec	2.3.2007	6 let 15 dní
	D5	dívka	1.3.2007	6 let 16 dní
E	E1	chlapec	28.11.2006	6 let 3 měsíce 19 dní
	E2	chlapec	24.11.2006	6 let 3 měsíce 23 dní
	E3	chlapec	16.11.2006	6 let 4 měsíce 1 den
	E4	chlapec	7.10.2006	6 let 5 měsíců 10 dní

Graf č. 1

Statistická data:

průměrný věk: 5 let 7 měsíců 12 dní

medián věků: 5 let 7 měsíců 27 dní

počet dívek: 8

počet chlapců: 12

celkem dětí: 20

Organizace průzkumu

Jelikož pracuji jako učitelka v mateřské škole, výzkum jsme realizovali ve třídě, kde pracuji. Jedná se o již zmíněnou skupinu dvaceti předškolních dětí. Řízená, frontální výtvarná činnost probíhala v dopoledním programu mateřské školy. Zákonní zástupci byli obeznámeni s probíhajícím výzkumným šetřením a písemně souhlasili s účastí jejich dítěte na výzkumu a se zveřejněním výsledků v rámci diplomové práce. Někteří zástupci však nesouhlasili s pořizováním videozáznamů a fotografickou dokumentací v průběhu otevřeného zúčastněného pozorování z důvodu ochrany dítěte. Z tohoto důvodu nejsou přílohou práce.

Průběh výzkumného šetření

Ilustrace k pohádce „O perníkové chaloupce“ byla vybrána záměrně, jelikož dovoluje dětem znázornit více komponentů, které se v dětské kresbě vyskytují nejčastěji – lidská postava, dům, strom, popřípadě les. Zmíněné komponenty vyplývají z teoretické části diplomové práce z kapitoly 2.3 Nejčastější motivy dětské kresby, kde jsou podrobně rozepsány. Jak již bylo zmíněno, v rámci kvalitativní empirické studie byla s dětmi provedena frontální řízená výtvarná činnost, které předcházela motivační fáze.

Motivační část výzkumného šetření

Východisko motivační části výzkumného šetření vychází z myšlenkového modulu, který je zobrazen v Příloze č. 8

- Perníček je jako...

Děti sedí v kruhu a snaží se vystihnout vlastnosti perníku. Učitelka pokládá vodící otázky typu: Jakou má barvu? Jak chutná? Jak je veliký? Jaký má tvar? Kdo ho vyrábí? Kde ho můžeme koupit? Kdo doma někdy pekl perník a kdy?

- Hádanka: Poznej pohádku

Co to voní po lese?

Kdo rád mlsá, těšte se!

Na chaloupce srdíčka,

Nalákaly Jeníčka.

Ježibabo, jistá věc,

Pro sebe si chystáš pec! (Přikrylová G. a M., 1998, s. 38/46)

- *Četba pohádek O Perníkové chaloupce a Perníková chaloupka od Františka Hrubína*

Děti si vyslechly obě variantami pohádky, jak prozaickou, tak veršovanou podobou, které jsou obsaženy v příloze č. 9 a č. 10.

- *Honička s motivačním kontextem*

Honič (Ježibaba) určená učitelkou, volá na honěného Jeníčka/Mařenku (dle pohlaví dítěte): „Pojď si sednout na lopatu!“ Na tento signál se dítě snaží uniknout Ježibabě. V momentě, kdy Ježibaba chytí jedno z dětí, mění se jejich role. Chycený získává roli Ježibaby a funkci honiče. Původní Ježibaba, jež chytla dítě, se dostává role honěného.

- *Pohybová hra „Na Jeníčka a Ježibabu“*

Děti utvoří kruh. Uvnitř stojí Ježibaba. Mimo kruh stojí Jeníček, chodí okolo kruhu a říká: „Já jsem malý Jeníček, mám z chaloupky perníček.“ Ostatní děti tleskají do rytmu. Ježibaba odpovídá: „Já jsem baba zlá, Jeníček mi perník dá.“ Na ta slova baba vybíhá a honí Jeníčka. Jeníček se zachrání vběhnutím do kruhu. (Příkrylová G. a M., 1998, s. 35)

Empirické šetření

Empirické šetření probíhalo ve třídě, kterou žáci denně navštěvují, prostředí tedy pro ně bylo známé. Žáci seděli u třech stolů po šesti místech a u jednoho stolu po dvou místech. Zasedací pořádek nebyl dětem přidělen, místa k sezení si vybíraly samy. Na každém stole bylo k dispozici dvacet jedna odstínů trojbokých pastelek a bílý kancelářský papír formátu A4. Zadání bylo řečeno celé třídě a poté znovu každému stolu zvlášť a znělo: „Nakreslete, jak Jeníček s Mařenkou loupali perníček. Až budete s výkresem hotovy, zvedněte ruku. Na kresbu máte tolik času, kolik budete potřebovat.“

Během výtvarné činnosti byly děti pozorovány a zaznamenávali jsme zvláštní postřehy, které by mohly být při analýze využity. Po dokončení výkresu byla každému dítěti položena otázka: „Pověz mi, co jsi nakreslil/a?“ „Proč jsi nakreslil/a...?“ (zaměřeno na zvláštní detaily kresby). Dalšími doplňujícími otázkami jsme reagovali na bezprostředně vzniklou situaci vyplývající z dané kresby. Zmenšené kopie kreseb jsou přiloženy v příloze (viz Příloha č. 11).

Výtvarný úkol a řešený výtvarný problém:

1. nakreslit ilustraci k pohádce
 - 1.1 vyjádřit postavu Jeníčka a Mařenky loupající perník, zobrazit perníkovou chaloupku, les/strom a popřípadě Ježibabu
 - 1.2 vnímat, pozorovat a objevovat znaky lidské postavy (především dětské)
 - 1.3 barevně zachytit úkol výtvarnými prostředky
 - 1.4 umět pojmenovat a okomentovat svou výtvarnou tvorbu

Téma: Ilustrace pohádky „O perníkové chaloupce“

Námět: Jak Jeníček s Mařenkou loupali perníček

Instrukce k zadání: Nakresli, jak Jeníček s Mařenkou loupali perníček.

Druh výtvarné činnosti: kresba, zobrazující, figurativní

Technické realizační prostředky: formát A4, sada o 21 pastelkách

Věková rozmezí dětí: 4, 9 – 6, 5 let

Učivo: postava Jeníčka a Mařenky (popř. Ježibaby), perníková chaloupka, kompozice, využití vlastní fantazie

Klíčová slova: figura, pohyb, kompozice, představivost, originalita, výraz

Metodický pokyn k záznamovému archu

Záznamový arch byl vytvořen s cílem praktického využití kresby nejen pro potřeby této diplomové práce, ale i pro využití pedagoga v mateřské škole. Jeho smyslem není diagnostika předškolního dítěte z psychologického hlediska, nýbrž se snaží postihnout klíčové oblasti dětské kresby, kterých by si měl pedagog všimnout. Arch je koncipován dle zadání kresby výtvarného úkolu ilustrace k pohádce O Perníkové chaloupce. Z toho důvodu obsahuje arch obsažené komponenty Jeníček, Mařenka, Ježibaba, chaloupka, les, pozadí, poněvadž by se měly z hlediska zadání v kresbě objevit. Dále pak jednotlivé komponenty rozebíráme podrobněji. Jejich rozepsání by mělo být pedagogovi vodítkem, jak by mohl být jednotlivý motiv zobrazen v předškolním věku dítěte. Jednotlivé komponenty je potřeba pedagogem při jiném výtvarném úkolu pozměnit. Při samotném procesu kresby by pedagog neměl dětem radit, co vše má do své kresby zahrnout a vyvarovat se pomocným instrukcím typu: „Teď nakresli ještě....“ „Chybí ti dokreslit...“ Arch je pomyslně rozdělen do čtyř částí:

Obecná charakteristika o dítěti

První část tvoří obecná charakteristika o dítěti, která je zohledňována při analýze kresby. Obsahuje jméno (v našem případě je z hlediska etiky změněno na iniciálu), věk v době výzkumu (z čehož první číslo uvádí roky a číslo za čárkou uvádí měsíce – například číslo 4, 9 let znamená 4 roky a 9 měsíců) a pohlaví dítěte (M – mužské a Ž – ženské). Kolonka skupina je zde uvedena pro potřeby této práce za účelem možné komparace mezi skupinami.

Věk je při analýze dětské kresby klíčovým. Dle teoretických poznatků můžeme říci, že vývoj kresby a jednotlivé etapy jsou dány také věkem. Konkrétní dílčí kresebná období vykazují určité znaky, jež dané stadium charakterizují. Pedagog by měl být teoreticky vybaven o tom, co by kresba měla v daném věku obsahovat a jak by jednotlivé motivy měly být teoreticky dítětem znázorněny, což je podrobně popsáno v kapitole č. 2 věnující se dětské kresbě.

Dalším bodem je laterálita ruky, která může být nevyhraněná (N), pravák (P) nebo levák (L), které se v archu značí pouze písmeny uvedenými v závorkách. Poznáme ji podle toho, ve které ruce žák drží psací náčiní. Je-li laterálita nevyhraněná, žák má tendenci při kresbě ruce střídat. V předškolním věku bychom dítě měli usměrňovat, aby kreslilo pouze jednou rukou, kterou si samo zvolí a nemělo by ruce během činnosti střídat. Ani jednu ruku bychom mu také neměli podbízet, měla by to být jeho volba. Z tohoto důvodu je zde laterálita zahrnuta, slouží pedagogovi informativně z hlediska

vývojového. Pedagog by měl leváky posadit tak, aby si navzájem s druhým dítětem při výtvarné činnosti nepřekáželo (například dítě levák vedle dítě praváka si mohou překážet. Tímto opatřením můžeme omezit negativní dopady na jejich konečný výtvor. Posledním prvkem této části je správný úchop, kterým máme na mysli tzv. špetkový úchop (viz Příloha č. 11). „Tužka leží na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško palce a ukazováku. Malíček a prsteníček jsou volně pokrčeny v dlani. Tento úchop umožňuje nejvyšší koordinaci jemných svalových skupin, které se podílejí na kreslení a psaní.“ (Bednářová, Šmardová, 2010, s. 20).

Daných skutečností jako jsou výše zmíněné (lateralita a správný úchop psacího náčiní) by si měl pedagog při kresbě všímat, popřípadě podporovat správné provedení, jelikož jsou důležité při nástupu dítěte do školní instituce. Souvisejí s prvopočátečním psaním, ale zároveň mohou ovlivnit dětskou kresbu. Nesprávný úchop psacího náčiní se v kresbě může projevit přílišným tlačáním na papír nebo přetahováním. Sledováním těchto znaků pedagogem a jejich následnou korekcí u dítěte, učitel podporuje správný vývoj daných skutečností.

Veškeré obsažené komponenty v kresbě

Druhá část je koncipována dle zadání výtvarného úkolu. Udává, co by měla kresba z hlediska splnění řešeného výtvarného úkolu obsahovat. V případě, že se daný komponent v kresbě objeví, kolonka se zaškrtně křížkem. V opačném případě zůstává kolonka prázdná. Předškolní dítě by mělo být schopno zobrazit majoritní část komponentů, které se předpokládají vzhledem k zadání úkolu. Jednotlivé komponenty by měly korespondovat se zadáním výtvarného úkolu. V případě, že dítě zobrazí nepředpokládaný komponent, zapíšeme ho do pole jiné.

Dále arch obsahuje prostor, kam se vypíše použité barvy. V této oblasti bychom si měli všímat, kolik barev dítě použilo, kterým se vyhýbá a jak působí celkový barvený dojem kresby. Zda dítě neškrtná znázorněný motiv, nebo naopak nevynechává některá místa. Tomu to tématu je věnována kapitola 2.3.7 Barevný kolorit. Charakteristické znaky kresby jsou zde zahrnuty proto, aby nedocházelo díky těmto zobrazovaným motivům k negativnímu hodnocení kresby, což podrobněji rozebírá kapitola 2.2 Charakteristické znaky výtvarného projevu.

Poslední složku tvoří využití plochy papíru a poměr jednotlivých komponentů kresby. To znamená, jak dítě využilo plochu papíru a vyřešilo poměr velikostí mezi jednotlivými znázorněnými komponenty. Při využití plochy papíru si arch můžeme pomyslně rozdělit do čtyř kvadrantů. Všimáme si, jestli je kresba situována spíše do

levé nebo pravé části, nebo spíše nahoře či dole. Co se týče poměru proporcí, dítě většinou při kresbě neuvažuje o skutečných poměrech velikostí. Dle teoretických poznatků z této diplomové práce usuzujeme, že největší nakreslené motivy jsou pro dítě v dané kresbě zpravidla nejpodstatnější a mnohdy je zobrazuje mezi prvními.

Detailní analýza jednotlivých komponentů

Třetí část je zaměřena na detailní rozbor jednotlivých komponentů. Pro potřeby této práce je podrobněji rozepsána kresba postav (Jeníček, Mařenka a Ježibaba), chaloupky, lesa (popř. stromů) a pozadí, jelikož se tyto motivy, jak jsme již výše uvedli, objevují v dětské kresbě nejčastěji a také jsou předpokládány vzhledem k zadání. Zmíněné motivy popisuje podrobně kapitola 2. 3. Nejčastější motivy v dětské kresbě.

Na kresbě postavy identifikujeme, z jakého profilu dítě postavu zobrazilo (viz Kapitola 2.3.1), stadium zobrazení postavy (viz Kapitola 2.3.1) a sledujeme, zda byly nakresleny nebo vynechány jednotlivé části postavy. Kolonky se opět v kladném případě křížkují a to u každé postavy zvlášť.

Následující motivy jako je chaloupka, les a pozadí jsou rozepsány dle stejného principu jako u postavy a v kladném případě se obdobně jako u postavy značí křížkem. V opačném případě se kolonka nechá prázdná. U pozadí kresby se u dětí může objevit pás země a pás nebe, což je pro děti jakýmsi pomocníkem při řešení prostoru. Je také typický v kresbě v předškolním období. U rozboru stromu je mnohdy těžko identifikovatelné, o jaký strom se jedná. Vycházíme z předpokladu, že strom jehličnatý by měl být zakreslen s větvemi a jehličím v podobě čárek, strom listnatý pak s korunou stromu s větvemi či bez nich (viz Kapitola 2. 3. 5 Strom). Motiv chaloupky, kterou můžeme zařadit do objektu domu, podrobně popisuje kapitola 2.3.3 Dům.

Doplňující poznámky

Čtvrtá část je věnována doplňujícím poznámkám, které dávají prostor pedagogovi na zaznamenání zvláštních nebo potřebných informací z hlediska analýzy (tzn. například soustředěnost a posed během samotného procesu kresby).

Slovní komentář dítěte slouží jako prostor pro odpověď dítěte na otázku položenou pedagogem: „Pověz mi, co jsi nakreslil/a?“ „Proč jsi nakreslil/a...? (zaměřeno na zvláštní detaily kresby).

Pozornost věnujeme také celkovému času kresby uváděného v minutách, který by měl být přiměřený věku dítěte vzhledem k zadání úkolu. Záznamový arch je přílohou č. 13.

Záznamový arch

Kód dítěte		Skupina	
Pohlaví		Správný úchop	
Věk		Lateralita	

Komponenty kresby		Použité barvy	
Jeníček		Charakteristické znaky	
Mařenka			
Ježibaba			
Chaloupka		Využití plochy papíru	
Les/strom			
Pozadí		Poměr jednotlivých komponent kresby	
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha			
smíšený profil				perník			
z profilu				komín	kouř		
zpředu				okna			
stádium zobrazení postavy				dveře			
hlava				klika			
oči				další			
nos				Les			
ústa				počet stromů			
uši				kmen			
vlasý				větve			
jiné				listy/plody			
krk				listnatý			
trup				jehličnatý			
horní končetiny				Pozadí			
prsty	počet prstů			pás nebe			
dolní končetiny				mraky	slunce		
chodidla				pás země			
oblečení				cesta	tráva		

Slovní komentář dítěte		Celkový čas kresby	

Doplňující poznámky:

Výsledky výzkumného šetření

Výsledky empirické studie se skládají z několika částí. Nejprve je provedena analýza dětských kreseb za pomoci záznamových archů vyplněných pro každého žáka zvlášť (viz Příloha č. 12), doplněné reflexí daných archů. Posléze se pokusíme v každé skupině o interpretaci získaných dat. Zmíněná analýza kreseb jednotlivců a následná interpretace ve skupině uvádí názornou ukázkou praktického využití záznamového archu. Dále jsou identifikovány styčné a rozdílné body v jednotlivých skupinách doprovázené tabulkami a grafy. Poslední část tvoří komparace kreseb mezi všemi skupinami. Naskenované kopie dětských kreseb jsou zobrazeny v příloze č. 13.

Analýza kreseb jednotlivých skupin

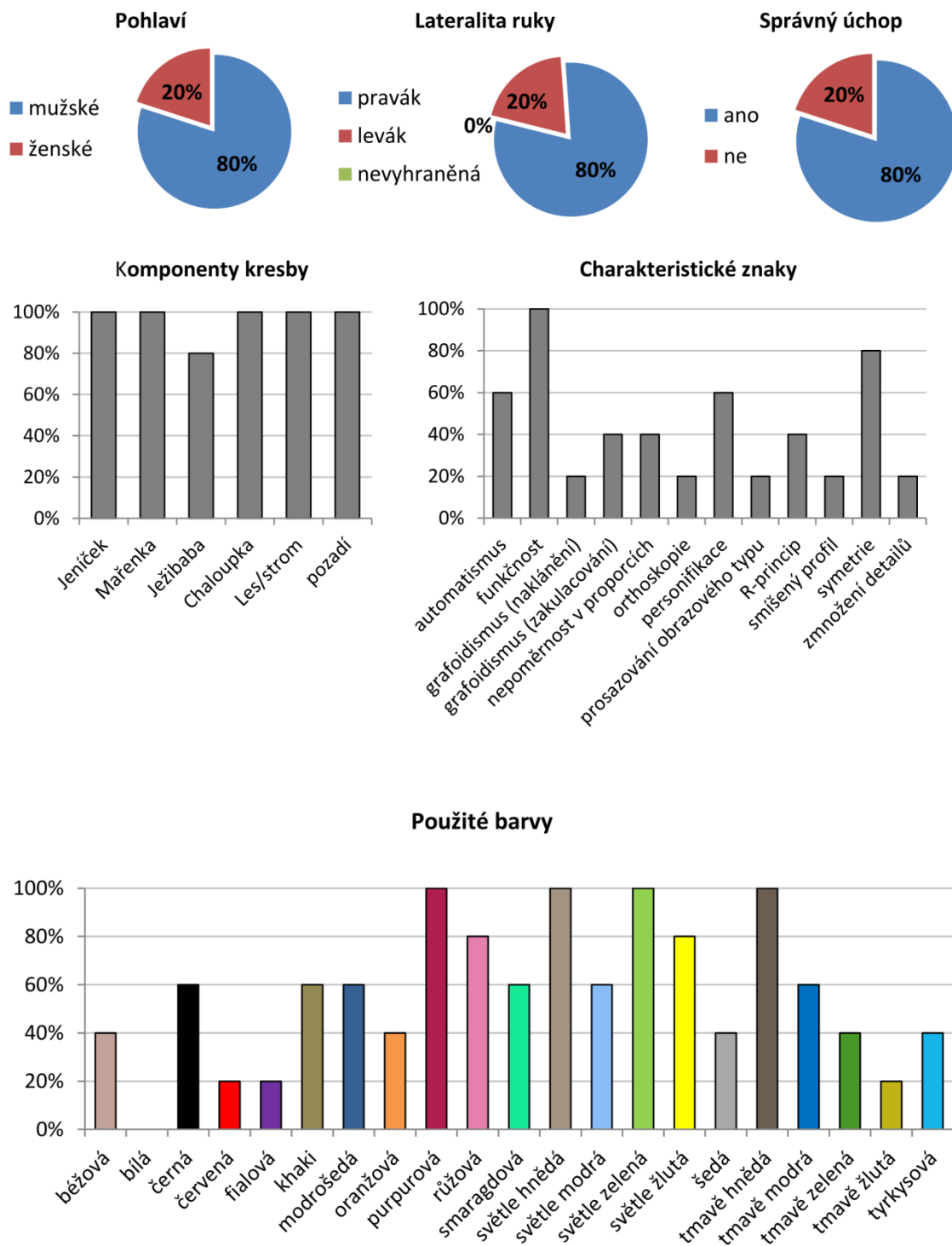
Účastníci výzkumu tvoří celkem pět skupin kategorizovaných dle podobného věku, avšak počet dětí ve skupině je různý. Skupina A a D se skládá z pěti dětí, skupina E ze čtyř a skupina B a C ze tří účastníků. Celkový přehled uvádí tabulka a graf číslo 1 zobrazené na straně 45.

Reflexe záznamových archů skupiny A

Skupina A se skládá z pěti dětí, z nichž 4 jsou dívky a jeden chlapec, což ukazuje graf níže. Dále také zobrazuje poměr správného a nesprávného úchopu psacího náčiní a laterální ruky. Pouze jedno dítě má nesprávný úchop psacího náčiní a je zajímavé podotknout, že to je chlapec a levák. Průměrný věk skupiny v době kresby a průměrný čas kresby je zobrazen níže v tabulce. Co se týče zobrazených komponentů v kresbě, tato skupina nakreslila všechny komponenty až na jedno dítě – dívku A2, která ve své kresbě nezobrazila Ježibabu. Tyto výsledky jsou níže graficky zpracované s názvem Komponenty kresby. Celá skupina nakreslila Jeníčka na střeše chaloupky. Ovšem účastníci A4 a A5 dostatečně nerozlišili genderově postavy Jeníčka a Mařenky. Všechny děti zakreslily největší perníkovou chaloupku a po té strom, ostatní poměr velikostí se liší. Pouze jedna dívka A4 z celé skupiny nenakreslila pás nebe a dívka A1 opět jako jediná nenakreslila pás země. Je důležité podotknout, že v celé skupině se objevil znak funkčnosti. Nejméně charakteristických znaků se objevilo u chlapce A5 a nejvíce u dívky A3. Podrobnější četnost výskytu charakteristických znaků spatříme v grafickém znázornění níže. Graf použitých barev ukazuje, že barvu purpurovou, světle zelenou, světle a tmavě hnědou použili všichni respondenti této skupiny a barvu bílou nikdo. Nejvíce barev použilo dítě A1 a nejméně dítě A5.

Grafické znázornění skupiny A

průměrný věk	4 roky 11 měsíců 5dnů	průměrný čas kresby	22minut
---------------------	-----------------------	----------------------------	---------

Pozn.: Barvy sloupců jsou pouze orientační.

A1

Účastnice výzkumu A1 je nejmladší z celé skupiny. Použila nejvíce barev, konkrétně 16 a jsou teplejšího charakteru a jako jediná použila ve skupině barvu červenou a fialovou. V dané kresbě bylo zaznamenáno šest charakteristických znaků. Z kresby a doplňujících poznámek je patrné, že pro dívku bylo předním zájmem mít výkres pěkný. Dokládá to zdobení oken, květina ve vlasech Mařenky a květina, kterou drží v ruce (prosazování obrazového typu). Jako u jediné z celé skupiny můžeme vidět grafoidismus ve směru naklánění budoucího písma. Z kresby je patrná snaha o symetrii – zobrazení oken, vlasů a květiny. Ježibaba byla zakreslena jako poslední a můžeme soudit, že daný komponent je pro dívku nedůležitý, jelikož nemá příliš detailů oproti Mařence. Ta je evidentně pro dítě klíčovou postavou. Na Ježibabu je použita pouze jedna barva, což můžeme vysvětlit tím, že byla nakreslena jako poslední komponent kresby a je pro ni zřejmě nedůležitá. Nepoměrnost v proporcích u dolních končetin Ježibaby může znamenat, že dívka začala kreslit hlavu příliš vysoko a nohy tak protáhla až na spodní část papíru. Deformace v proporcích je patrná také u Mařenky a jejích horních končetin. Děj kresby je situován do spodní části papíru, kde není zobrazen pás země – jako u jediné ze skupiny. Možné vysvětlení vidíme v prvním kresleném komponentu chaloupky, kterou začala kreslit od spodu papíru a pás země se jí už do kresby nevešel. Pás nebe dívka zakreslila společně se Sluncem, u kterého je patrná personifikace.

A2

Účastnice výzkumu A2 má nejkratší čas kresby ve skupině. Na první pohled je patrné, že kresba je oproti ostatním účastníkům poměrně malá a jako jediná kresba situovaná do středu papíru, celá plocha tedy není zcela využita. Jako jediná ze skupiny nezakreslila Ježibabu. V kresbě jsme identifikovali čtyři charakteristické znaky, z nichž nejvíce nápadný je grafoidismus ve smyslu zakulacování. R – princip je patrný ze zobrazení komína s kouřem, ten poukazuje i na další charakteristický znak, čímž je funkčnost. Dívka použila celkem deset barev se studenými odstíny. Teplé odstíny dominují na chaloupce ve formě zakreslených srdíček, které jsou znakem automatismu. Dívka v kresbě téměř nepřetahuje a vybarvení jednotlivých komponentů působí sytým dojmem. Celkový výraz kresby působí chladným a stísněným dojmem, z čehož se můžeme domnívat, že dotyčná dívka je spíše tiché a klidné povahy.

A3

Účastnice výzkumu A3 má nejdelší čas kresby ve skupině. Kresba je situována do pravé části a působí expresivním dojmem. Na první pohled jsou patrné rychlé tahy pastelkami a kontrasty ve formě výběru barev. Světlý tón doprovází tón tmavý. Při výběru barev byla dívka velmi váhavá (př. Vzala pastelku do ruky, ale hned ji vrátila zpět, aniž by s ní kreslila. Tento proces se několikrát opakoval.) Objevuje se zde nejvíce použitých charakteristických znaků, konkrétně sedm. U jediné ze skupiny byl zaznamenán znak zmnožení detailů, které vycházejí z obliby motorické činnosti a je patrný na chaloupce ve formě čtverců. Postava Ježibaby je stejně jako u dívky A1 a A4 nakreslena jednou barvou, ne však stejnou. Ježibaba nemá ruce, za to Jeníček s Mařenkou ano.

A4

Účastnice výzkumu A4 jako jediná z celé skupiny (a ze všech dětí) nakreslila déšť. Příčinou může být snaha o zaplnění celé plochy výkresu nebo jde o charakteristický znak automatismu, kdy dítě prožívá oblibu motorické činnosti. Ze slovního komentáře dívky můžeme také soudit, že jde o psychickou zvláštnost synkretismus, který však není brán jako chyba, ale znak, který je pro předškolní období typický. U dívky jsme našli pět charakteristických znaků. Jako jediná ze skupiny nezakreslila pás nebe a také použila na kmen stromu zelenou barvu, stejně jako na jeho korunu. Pouze ona použila z celé skupiny tmavě žlutou barvu. Jako jediná také zakreslila Mařence jazyk, což zdůvodnila tím, že je velmi dobrý. Zajímavostí také je, že se během kresby stále olizovala i ona. Ježibabě, opět jako jediná, nakreslila bouli na hlavě. Při doplňující otázce, proč ji nakreslila, odpověděla: „Už nevím.“ Přestože je zaplněna celá plocha papíru, kresba působí prázdným dojmem, jelikož je na výkresu plno komponentů nevybarvených. Společně s účastníkem A5 v kresbě nejsou dostatečně rozlišeny genderové znaky u postav Jeníčka a Mařenky.

A5

Účastník výzkumu A5 je nejstarší z celé skupiny a jako jediný mužského pohlaví a levák. Použil také nejméně barev a v jeho kresbě jsme našli nejméně charakteristických znaků v celé skupině, ale jako jediný nakreslil smíšený profil postav – kdy tělo je z profilu a hlava en-face. Je u něj patrný, jako u jediného ze skupiny, znak orthoskopie, kterým znázorňuje cestu a trávu. Je zajímavé, že jako jediný neznázornil komín na chaloupce pomocí R-principu jako ostatní. Kresba je situována do středu

plochy papíru a jsou patrné rychlé tahy pastelky a velký tlak, což můžeme být způsobeno nesprávných úchopem psacího náčiní, který má jako jediný ze skupiny. Při procesu kresby velmi tápal, co má jak nakreslit a vyžadoval pomoc od sousedícího B2. Jeden z komponentů, konkrétně ovocný keř s borůvkami, kreslil dokonce za něj. V případě, že by kresba měla být součástí komplexnější diagnostiky, měla by se z hlediska validity vyřadit z výzkumného vzorku. Musíme také brát v úvahu, že nám mohl uniknout i jiný komponent vyjma keře, který za něj jiný účastník nakreslil.

Sekundární interpretace skupiny A

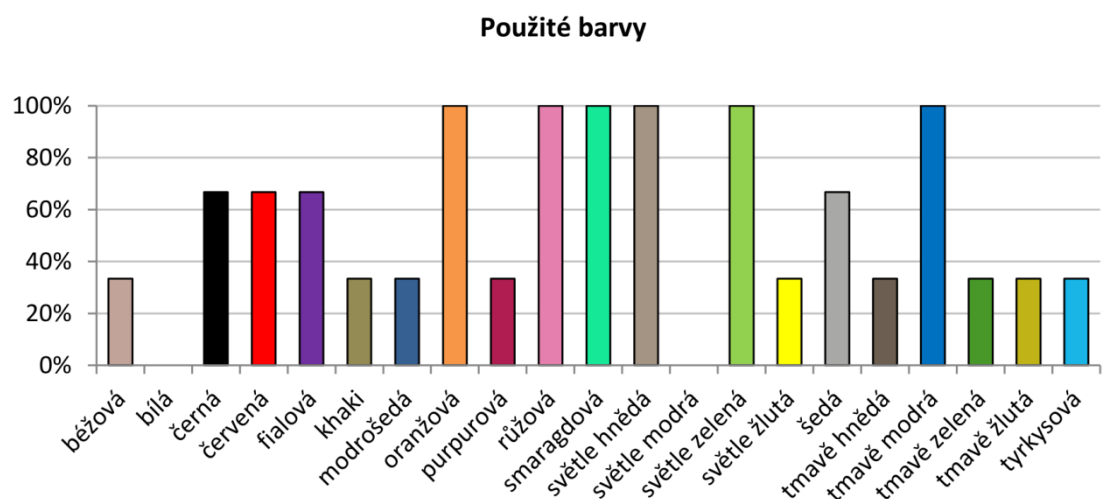
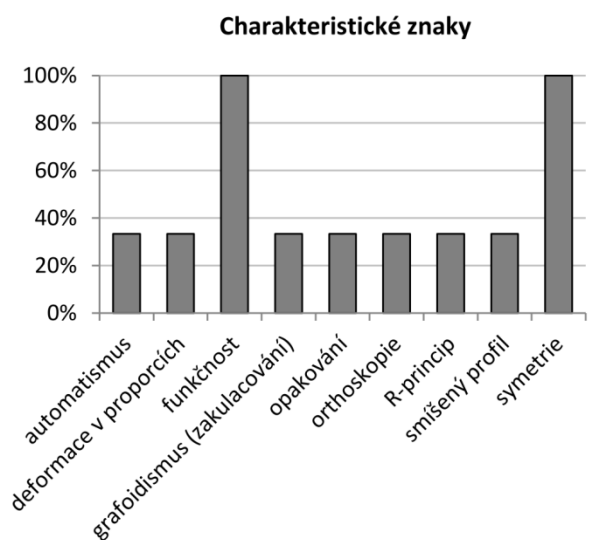
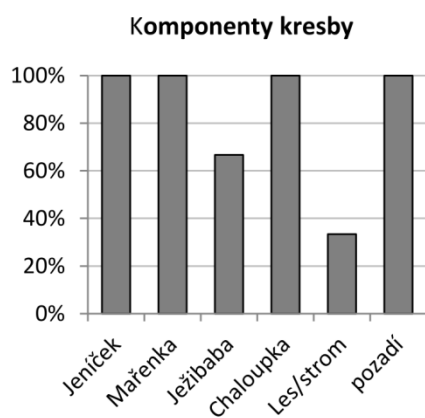
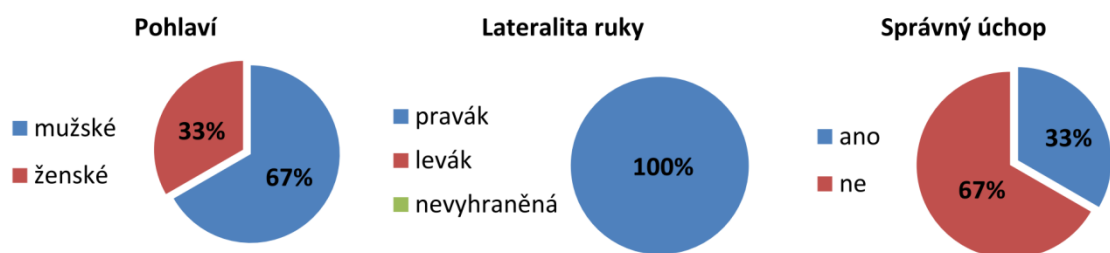
Po reflexi jednotlivých záznamových archů (viz Příloha č. 12) jsme dospěli k daným skutečnostem. Jelikož je skupina zastoupena ve větší části ženským pohlavím, můžeme si tímto vysvětlit, proč je pouze u chlapce A5 použito méně dekorativních prvků jako jsou srdce na chaloupce, kytky ve vlasech, pozadí dekorované rovněž kytkami a usmívajícím se sluncem. Vysvětlujeme si to genderovým odlišením. Jako jediný ze skupiny naopak znázornil postavu pomocí smíšeného profilu. Můžeme říci, že tato forma zobrazení je poněkud vývojově vyspělejší a dítě se tím přibližuje k zobrazení postavy z profilu. Jak už jsme již zmínili, více dekorativních a zdobících prvků můžeme vysvětlit odlišností mezi pohlavími. Genderové znaky jsou patrné také u znázornění postavy Mařenky. Dívky ve skupině nakreslily Mařence šaty, delší vlasy, použily ozdobný prvek a je znázorněna větší než Jeníček. Oproti tomu chlapec A5 rozlišil Mařenku pouze barevným kólem. Může to být ale také zapříčiněno nezájmem o zadaný úkol. Během procesu kresby mu totiž jiný účastník (B2) nakreslil některé komponenty do jeho kresby a radil mu, jak postupovat. Celou dobu se také chlapec A5 díval do jeho kresby. Z tohoto důvodu nemůžeme jeho kresbu chápat jako plně validní. Rychlé tahy pastelkami a „opisování“ od souseda může značit na nízké sebevědomí, nezájem o zadaný úkol nebo na aktuální fyzické či psychické vypětí. Skutečnost, že dívka A2 jako jediná ze skupiny nezobrazila Ježibabu, může být dáno nejkratším časem ve skupině.

Reflexe záznamových archů skupiny B

Skupina B je složena pouze ze tří dětí, z čehož všichni jsou praváci a převažuje mužské pohlaví (dva chlapci a jedna dívka) a nesprávný úchop psacího náčiní, což je patrné z níže uvedeného grafického znázornění. Průměrný věk skupiny v době kresby a průměrný čas kresby je zobrazen níže v tabulce. Co se týče zobrazených komponentů, dva z nich nenakreslili Ježibabu a jeden z nich strom. Tyto výsledky jsou níže graficky zpracované s názvem Komponenty kresby. Jeníčka zobrazili všichni na střeše kromě B3, který jej nakreslil vedle chaloupky společně s Mařenkou. Pouze u něj také nejsou rozlišeny genderové znaky postav Jeníčka a Mařenky vyjma barevného koloritu, avšak jako jediný nakreslil prsty, uši a krk u postav. Postavy jsou zobrazeny zepředu, pouze B2 je zobrazil pomocí smíšeného profilu. Největším zobrazovaným komponentem je chaloupka, pouze u B2 se jedná o strom. Pás nebe a země je patrný u všech kreseb a je zajímavé, že na pás nebe použil každý jiný odstín modré barvy. Je důležité podotknout, že v celé skupině se objevily charakteristické znaky funkčnosti a symetrie, ostatní zaznamenané charakteristické znaky jsou v rámci skupiny vždy typické pouze pro jednoho daného jedince. Podrobnější četnost výskytu charakteristických znaků spatříme v grafickém znázornění níže. Graf použitých barev ukazuje, že barvu oranžovou, růžovou, smaragdovou, světle hnědou, světle zelenou a tmavě modrou použili všichni respondenti této skupiny a nikdo nepoužil světle modrou a bílou barvu. Nejvíce barev použilo dítě B1 a nejméně dítě B3.

Grafické znázornění skupiny B

průměrný věk	5 let 4 měsíce 1 den	průměrný čas kresby	19 min 20 sec
---------------------	----------------------	----------------------------	---------------

Pozn.: Barvy sloupců jsou pouze orientační.

B1

Účastníce výzkumu B1 je nejmladší z celé skupiny a jediná ženského pohlaví. Použila nejvíce barev, konkrétně 13 a jediná ve skupině použila tmavě hnědou a tmavě zelenou barvu. V dané kresbě byly zaznamenány pouze tři charakteristické znaky, což je nejméně z celé skupiny. Znak R-princip ve formě zakresleného komínu jsme zaznamenali pouze u ní, což může být zapříčiněno právě odlišností pohlaví. U chlapců je více patrný důraz na technický detail. Kresba je situována do středu plochy a je zajímavé, že jako jediná má pás země pouze pod nakreslenými komponenty, při čemž ostatní její mají znázorněn po celé ploše papíru. Má také nejkratší čas kresby z celé skupiny. Jsou u ní patrné rychlé tahy a velký tlak na pastelky. Nejpropracovanější postavou je Ježibaba, nejméně Jeníček, což může být způsobeno tím, že u Jeníčka je patrný pokus o znázornění z profilu nebo se může jednat o jednoduchý kreslířský samoznak lidské postavy. Ten zřejmě použila, vzhledem k času kresby, jelikož chtěla mít kresbu hotovou. Žádná z postav nemá prsty a u Jeníčka chybí nos. Jediná ze skupiny nezobrazila strom či les. U dívky byla během procesu kresby patrná nesoustředěnost a roztěkanost – neustále sledovala ostatní děti a posed během kresby několikrát změnila. Tyto znaky mohou poukazovat na vývojovou poruchu nebo na nezáměr o zadaný výtvarný úkol.

B2

Účastník výzkumu B2 má jako jediný správný úchop psacího náčiní. Barvy světle a tmavě žlutou a tyrkysovou použil jako jediný z celé skupiny. V dané kresbě bylo zaznamenáno nejvíce charakteristických znaků a znaky automatismus, orthoskopie, opakování a smíšený profil byly identifikovány pouze u něj. Nejvíce patrný je u něj znak funkčnosti – zobrazení plodů, tašek na střeše a klika na dveřích. Kresba je situována do levé části papíru a jako jediný nakreslil nejvyšší strom, zatím co ostatní chaloupku. Komponent strom také zakreslil jako jediný z celé skupiny. Odlišuje se také od ostatních kreseb nakresleným ovocem, konkrétně borůvky a maliny. Kresba postav je oproti ostatním ve skupině malá. Na postavě Jeníčka a Mařenky je náznak o pohyb. Barevná odlišení postav je nepatrné. Při procesu kresby ho rušil A5, kterého okřikoval slovy: „No tak dobře, tohle Ti udělám, ale zbytek musíš sám. Když to nevíš, tak se ke mně můžeš koukat.“ A nakreslil za něj borůvkový keř.

B3

Účastník výzkumu B3 je nejstarší z celé skupiny a má nejdelší čas kresby. Použil také nejméně barev, konkrétně deset a barvu béžovou a purpurovou použil jako jediný z celé skupiny. V dané kresbě je patrný znak deformace v proporcích, konkrétně u paží Jeníčka a Mařenky a grafoidismus ve formě zakulacování, které použil jako jediný z celé skupiny. Jediný také nezobrazil chodidla u postav, avšak jako jediný krk, uši a prsty, které nejsou oproti skutečnosti ve správném počtu. U postav je zajímavé, že pouze pravé oko u Jeníčka i Mařenky je zaškrtnuté, levé je prázdné kruh s tečkou. Nakreslil nejméně komponent z celé skupiny, vynechal strom a Ježibabu. Přestože využil téměř celou plochu papíru, kresba působí tzv. chudým dojmem. Na první pohled není znatelné, že jde o perníkovou chaloupku. Pás země je vynechán pod postavami. Jako jediný nenakreslil u chaloupky perník dveře.

Sekundární interpretace skupiny B

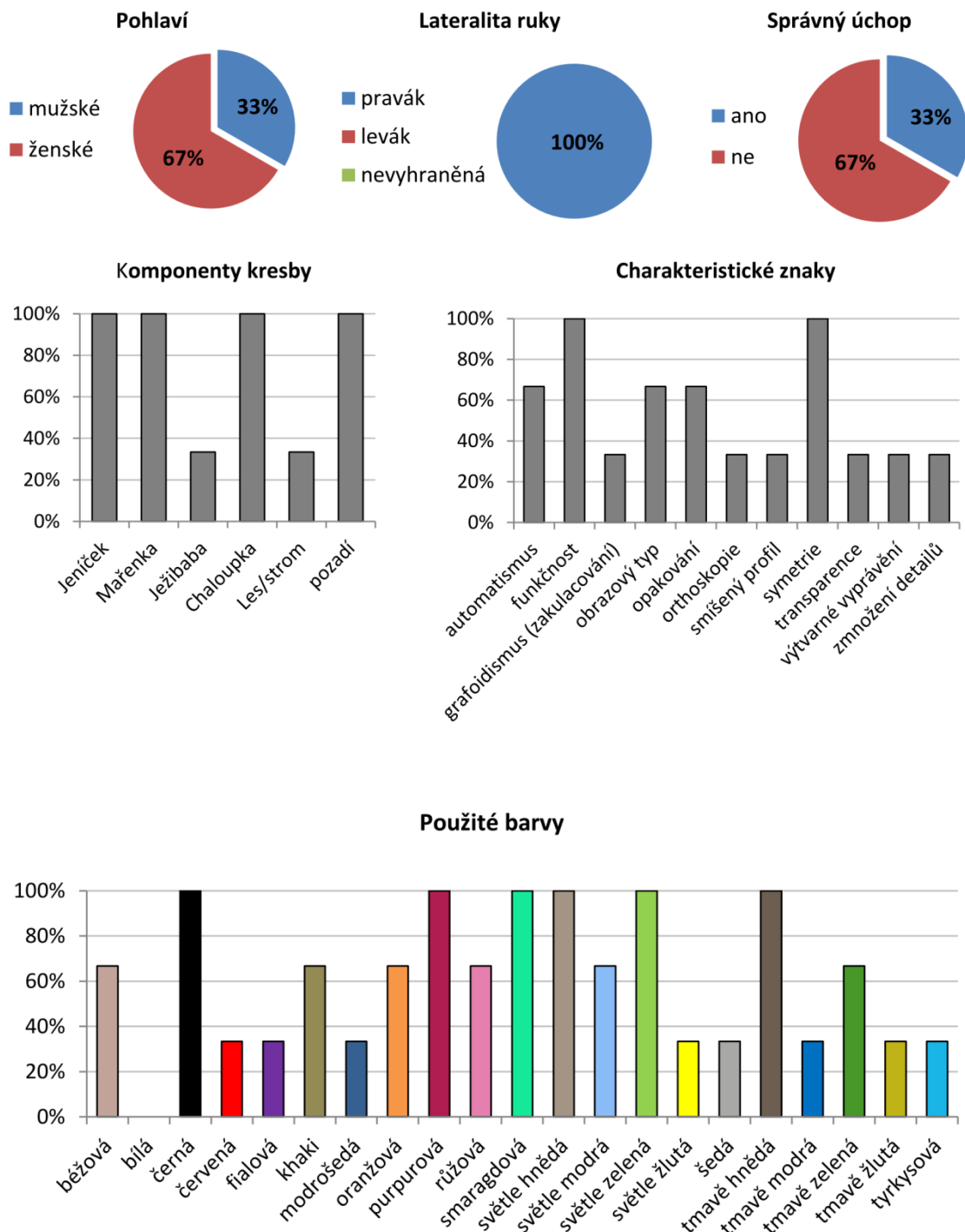
Po reflexi jednotlivých záznamových archů (viz Příloha č. 12) jsme dospěli k daným skutečnostem. Jelikož se ve skupině objevili dva chlapci, praváci s téměř identickým věkem (rozdíl pět dní), můžeme konstatovat, že rozdíly panují v počtu zakreslených komponentů, genderovém odlišení jednotlivých postav, při zobrazení chaloupky i pozadí. Společné rysy lze spatřit v zakreslení pásu nebe a země. U chlapce B2 je v kresbě postav patrný náznak o jejich pohyb a jsou zobrazeny smíšeným profilem. Kresba postav staršího chlapce B3 obsahuje více znázorněných detailů, ale chybí genderové odlišení Jeníčka a Mařenky, ty B2 odlišil pomocí delších vlasů. Kresba nepatrně staršího chlapce působí nejistě a chudě oproti chlapci druhému. Může to být ovlivněno jeho nesprávných úchopem, řečí, konkrétně s chudší slovní zásobou a s rotacismem a v neposlední řadě také vliv sociálně slabého rodinného prostředí, ze kterého pochází. V dané skupině je taktéž patrné, že dívka zobrazila Mařenku s delšími vlasy, jako předchozí účastnice ženského pohlaví skupiny A. Vybarvení jednotlivých komponentů je pečlivější u obou chlapců než u dívky. U ní je možná příčina nejkratší čas kresby ze skupiny. Další možné vysvětlení vidíme v celkové roztěkanosti během kresby, které může poukazovat na vývojovou poruchu nebo nezáměr o zadaný úkol, jak se již zmiňujeme výše v reflexi záznamového archu.

Reflexe záznamových archů skupiny C

Skupina C se skládá ze třech dětí, z čehož jsou dvě dívky a jeden chlapec, což ukazuje graf níže. Dále také zobrazuje poměr správného úchopu psacího náčiní a lateralitu ruky. Pouze jedno dítě má správný úchop psacího náčiní, a je zajímavé podotknout, že má zároveň nejdelší čas kresby, a všichni jsou praváci. Průměrný věk skupiny v době kresby a průměrný čas kresby je zobrazen níže v tabulce. Co se týče zobrazených komponentů v kresbě, v této skupině nakreslili všichni Jeníčka, Mařenku, chaloupku a pozadí. Pouze jeden účastník – C1 znázornil Ježibabu a pouze jeden účastník - C2 strom. Poloha Jeníčka a Mařenky je v každé kresbě jiná. Pás nebo zobrazila pouze jedna dívka C1. Pás země nezobrazil pouze C2. Je důležité podotknout, že v celé skupině se objevil znak funkčnosti a symetrie. Nejvíce charakteristických znaků je u dívky C3 a nejméně, účastníci C1 a C2 mají stejný počet. Podrobnější četnost výskytu charakteristických znaků spatříme v grafickém znázornění níže. Graf použitých barev ukazuje, že barvu černou, purpurovou, smaragdovou, světle a tmavě hnědou a světle zelenou použili všichni a barvu bílou nikdo. Nejvíce barev použila dívka C1 a účastníci C2 a C3 použili barev stejně.

Grafické znázornění skupiny C

průměrný věk	5 let 7 měsíců 22 dní	průměrný čas kresby	22 min 40 sec
---------------------	-----------------------	----------------------------	---------------

Pozn.: Barvy sloupců jsou pouze orientační.

C1

Účastnice výzkumu C1 je nejmladší z celé skupiny. Společně s chlapcem C2 nakreslila nejvíce komponentů, vynechala pouze les. Jako jediná zakreslila Ježibabu, která je nakreslená v okně chaloupky. Chaloupka je v kresbě největší a nejvyšší komponent. Jako jediná nakreslila pás nebe s měsícem a hvězdami, a pás země jako kamínkovou cestu. Z celé skupiny také jediná nakreslila borůvkové keře a jahody, které pro ni zřejmě měly hlubší význam vzhledem ke slovnímu komentáři. Ve středu plochy je situována hlavní část, celá plocha využita. V kresbě je patrný slabý tlak na psací náčiní a oproti ostatním zobrazuje mnoho detailů. Nalezneme u ní jako jediné ve skupině charakteristický znak zmnožení detailů tak, že odporuje skutečnosti, což je názorně vidět na rukou Mařenky nebo na dveřích. U Mařenky také zobrazila tzv. obrazový typ, konkrétně u chodidel. Ty připomínají spíše ptačí nohy. Jako jediná však nakreslila u postav uši.

C2

Účastník výzkumu C2 má nejkratší čas z celé skupiny. Jako jediný zakreslil v kresbě strom, který je jehličnatý a vynechal Ježibabu. Jeníčka a Mařenku zobrazil na chaloupce. Oba dva od sebe nejsou barevně odlišeni. Mařenku poznáme podle vlasů. Obě dvě postavy také mají správný počet prstů a jsou zobrazeny dvojdimenzionálně, jako jediného ve skupině. Společně s C3 použil nejméně barev a jako jediný použil šedou a tmavě žlutou. Nalezneme u něj stejně charakteristických znaků jako u C1, z nichž na první pohled nejvíce znatelný je grafoidismus ve smyslu zakulacování u chaloupky a orthoskopie u cesty. Jako jediný nezobrazil pás nebe ani země. Zajímavé je, že u nakresleného komína u chaloupky, jej nezobrazil R – principem. Kresba je situována do levé části papíru, z čehož největší je chaloupka. Jediný komponent chaloupka není vybarvený, pouze dekorovaný perníkem. Během celého procesu kresby měl shrbené tělo a hlavu téměř na papíru.

C3

Účastnice výzkumu C3 má nejdelší čas kresby a jako jediná má správný úchop psacího náčiní. Zakreslila nejméně komponentů z celé skupiny, avšak jako jediná nekreslila postavy Jeníčka a Mařenku dvakrát. V tomto případě jde o výtvarné vyprávění, které nakreslila jako jediná ve skupině. Dalšími charakteristickými znaky, které nakreslila jako jediná, je smíšený profil u postav Jeníčka a Mařenky na střeše, a

transparence u postav Jeníčka a Mařenky na pásu země i na střeše chaloupky. U postav Jeníčka a Mařenky jako jediná ze skupiny nenakreslila nos, avšak jako jediná zobrazila dvojdimenzionální ústa a prvek obočí, který se vyskytl z celé skupiny pouze u ní. Je využita téměř celá plocha papíru, největší je chaloupka, u které dívka zobrazila hromosvod, jako jediná ze skupiny. Je patrný silný tlak na psací náčiní, zejména v obrysech komponentů.

Sekundární interpretace skupiny C

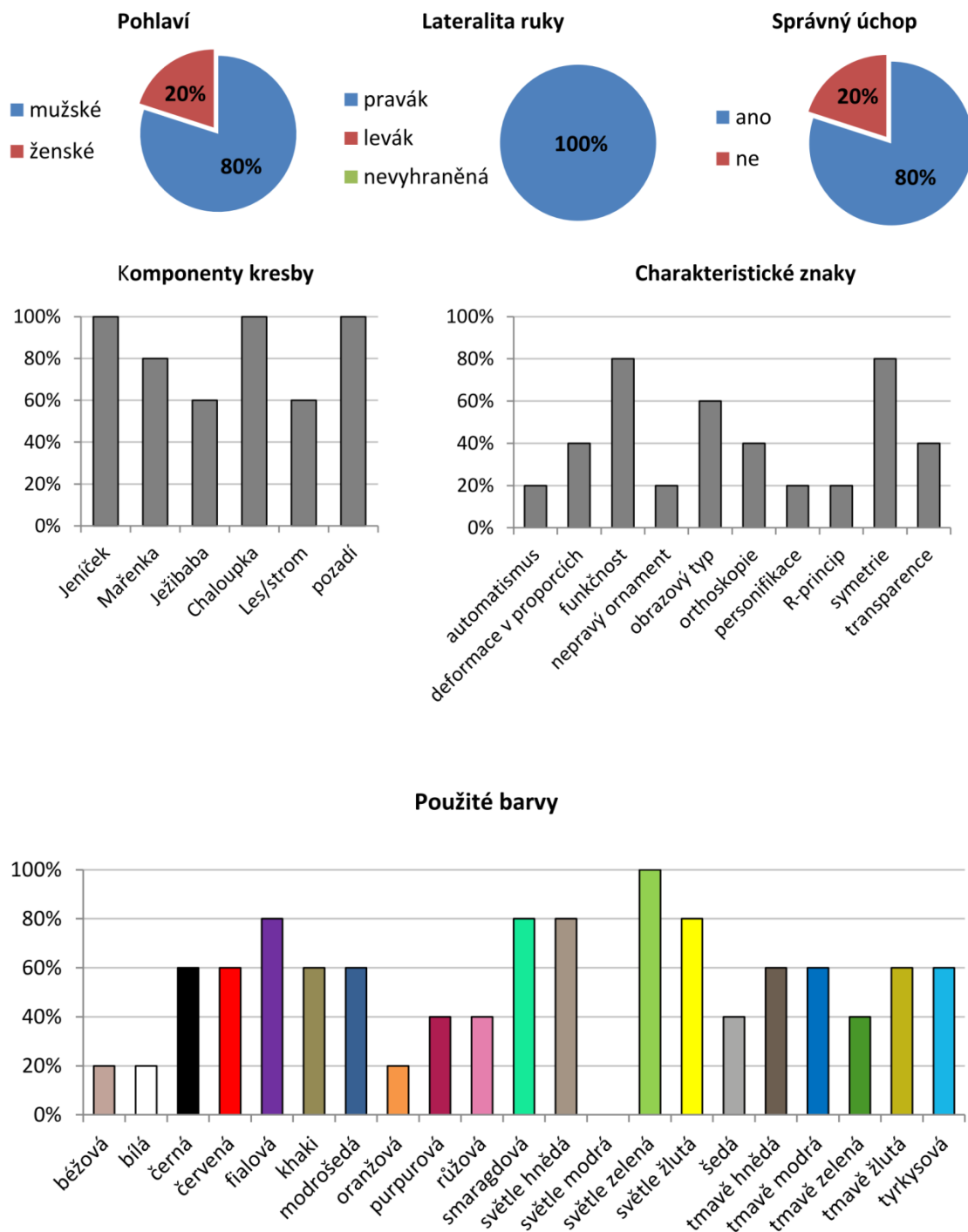
Po reflexi jednotlivých záznamových archů (viz Příloha č.12) jsme dospěli k daným skutečnostem. Jelikož jsou všichni ze skupiny praváci a věkový rozptyl je pouze v rozmezí dnů, můžeme říci, jestli je v kresbě mezi účastníky nějaký obecně zastoupený prvek? Zobrazení postav se u každého liší barevným koloritem, velikostí, jednotlivými proporcemi i v umístění. U obou dívek spatřujeme odlišení genderových znaků na postavách a to podobným barevným koloritem – u Mařenky použitá červená nebo oranžová barva a u Jeníčka modrá nebo zelená. U obou jsou také zakresleny delší vlasy. Je u nich také patrné odlišení v barvě pleti, na kterou použili růžovou. Může to souviset s jejich barevným cítěním nebo hlubšími poznatky či snaha zobrazit komponenty v reálných barvách. Oproti předešlým skupinám můžeme v tomto směru uvažovat i nad jejich hlubší rozvahou během procesu kresby. U nejstarší účastnice C3 je nalezen charakteristický znak výtvarné vyprávění. Pro dívku byly obě situace významné, a tak jej zahrnula do své kresby. Z tohoto důvodu jsou také postavy Jeníčka a Mařenky na střeše poněkud zvláště řešené. Byli zakresleni jako druzí a ze strany dívky šlo zřejmě o snahu znázornit postavy v pohybu a z profilu. Chlapec má oproti oběma dívkám kresbu méně vybarvenou a chudší, což může souviset s právě rozdílným pohlavím.

Reflexe záznamových archů skupiny D

Skupina D se skládá z pěti účastníků, z nichž jsou čtyři chlapci a jedna dívka a všichni praváci, což ukazuje graf níže. Dále také zobrazuje poměr správného a nesprávného úchopu psacího náčiní a laterality ruky. Pouze jedno dítě má nesprávný úchop psacího náčiní, konkrétně D4, které také mělo nejkratší čas kresby. Průměrný věk skupiny v době kresby a průměrný čas kresby je zobrazen níže v tabulce. Co se týče zobrazených komponentů v kresbě, z této skupiny nakreslili všichni Jeníčka a pozadí, v ostatních se liší. Tyto výsledky jsou níže graficky zpracované s názvem Komponenty kresby. U kresby postav pouze jedno dítě ze skupiny (D4) nakreslilo uši. Všichni nakreslili Jeníčka a Mařenku vedle chaloupky kromě jednoho účastníka (D3), který zobrazil Jeníčka na střeše. Všechny děti zobrazily pás země, pás nebe zobrazila většina skupiny. Je důležité podotknout, že se ve skupině neobjevil žádný charakteristický znak, který by byl zobrazen u všech účastníků. Podrobnější četnost výskytu charakteristických znaků spatříme v grafickém znázornění níže. Graf použitých barev ukazuje, že barvu světle zelenou použili všichni a barvu světle modrou nepoužil nikdo. Nejvíce jich použil účastník D5 a nejméně D2. V této skupině se objevila kresba, která se oproti ostatním ve skupině (i ve srovnání s jinými skupinami) výrazně liší. Podrobněji se tímto zabýváme v reflexi záznamového archu účastníka D4.

Grafické znázornění skupiny D

průměrný věk	5 let 10 měsíců 13 dnů	průměrný čas kresby	22 min 48 sec
---------------------	------------------------	----------------------------	---------------

Pozn.: Barvy sloupců jsou pouze orientační.

D1

Účastník výzkumu D1 je nejmladší z celé skupiny. Má největší počet použitých barev, celkem 14. Chaloupka je největší z celé kresby a je na ní použito nejvíce barev. Zajímavé je, že ani jeden perník není stejný a komín na chaloupce není zobrazen pomocí R- principu. U kresby postav je identifikován charakteristický znak deformace v proporcích, což vysvětluje Mařenky příliš dlouhý krk, protože její ruce by se vedle Jeníčkovy rukou nevešly. Ani jedna z postav nemá chodidla a uši. Prsty jsou zobrazeny jednodimenzionálně a v nesprávném počtu. Mařenku odlišil pouze dlouhými vlasy a růžovou barvou na oblečení. Ve snaze chlapce mít každý perník jiný, byl objeven charakteristický znak obrazový typ. Největší tlak na psací náčiní je pozorovatelný na střeše a komínu chaloupky. V kresbě je využita celá plocha.

D2

Účastník výzkumu D2 jako jediný v kresbě vybarvil celou plochu papíru ve srovnání se skupinou D, ale i ve skupinách ostatních. Vybarvením celé plochy se chlapec pokusil vyznačit prostor jako něco reálného, což je typické pro děti starší šesti až sedmi let. Může to tedy poukazovat na vyšší vývojovou vyspělost oproti ostatním účastníkům ve skupině. Kresba přesto působí začmáraným dojmem, jelikož jsou patrné tahy pastelkami s malými bílými místy. Tahy pastelkami jsou rychlé se zcela velkým tlakem u oblohy, u země však nikoli. Jako u jediného se objevuje v kresbě pařez, u kterého je patrná orthoskopie. U postav Jeníčka a Mařenky chybí uši a chodidla. U Ježibaby taktéž a chybí jí také vlasy. Zajímavé je, že každý strom má jinou podobu. Oba jsou listnaté, ale u stromu vlevo jsou naznačeny kořeny a větve. Strom vpravo je znázorněn pouze pomocí kmenu a koruny stromu. Jako u jediného je Slunce zobrazeno větší než postavy. Během procesu kresby chválil dětem jejich kresby.

D3

Účastník výzkumu D3 má nejdelší čas kresby. Kresba je situována do středu plochy, téměř po celé spodní délce papíru. Jako u jediného je spatřen charakteristický znak R – princip při kresbě komínu na chaloupce. U chaloupky je zajímavé, že nejsou vybarveny pouze dveře. Kresba postav je u chlapce nejvíce propracovaná z celé skupiny D, ale i mezi všemi skupinami. Všechny tři postavy jsou nakresleny se všemi částmi těla kromě uší. Prsty jsou zobrazeny dvojdimenzionálně, ale v nesprávném počtu.

Ježibaba je u daného chlapce nejvíce propracovaná ve skupině co do počtu detailů. Jako jediný jí nakreslil bradavici a pavouka v ruce. Dle slovního komentáře můžeme soudit, že z nakreslené Ježibaby má chlapec radost. Během procesu kresby chlapec podotkl: „Já mam z toho radost. Mně se ten obrázek líbí a baví mě to kreslit, hlavně ta Ježibaba je dobrá.“ Stromy jsou v kresbě celkem dva a je u nich patrný náznak větví. Jako jediný použil ze skupiny běžovou barvu.

D4

Účastník výzkumu D4 má nejkratší čas kresby ve skupině, což se odráží i na celkovém dojmu a především kvalitě kresby. Jsou patrné velmi rychlé tahy s velkým tlakem psacího náčiní. Jako jediný má nesprávný úchop psacího náčiní. Z kresby není patrné, co bylo zadaným úkolem žáka. Dle jeho slovního komentáře nakreslil Jeníčka, chaloupku a Ježibabu. Jako jediný ze skupiny a i mezi ostatními skupinami, nakreslil komponent neodpovídající zadání. Tím je červený robot. Na otázku, proč ho nakreslil, odpověděl, že ho má rád. Jedna z možností při výkladu zakreslení robota je, že ho identifikujeme jako charakteristický znak obrazový typ. Při procesu kresby byl nestále v pohybu a nahlas si povídal. Během kresby také chvílemi stál. Kresba postavy je nejméně propracovaná oproti ostatním vrstevníkům ve skupině, ale i ve srovnání s nejmladším účastníkem. Při propracovanosti kresby u Ježibaby musíme brát v potaz, že je zobrazen pouze obličej, jelikož je umístěna v chaloupce. Kresby působí smutným dojmem. Oči jsou zakresleny jako prázdná kolečka. Použil nejméně barev u celé skupiny a jako u jediného ve skupině se u něj objevil charakteristický znak nepravý ornament při znázornění chaloupky, která pro něj byla zřejmě složitá. Jako jediný z celé skupiny znázornil chaloupku zcela odlišně, která se vymyká běžnému zobrazení jakéhokoli domu ve zkoumaném vzorku. Je v ní patrný náznak symetrie a automatismu. Pás země a nebe je u něj z celé skupiny nejširší.

D5

Účastnice výzkumu D5 je jako jediná ze skupiny ženského pohlaví. V kresbě je využita téměř celá plocha a působí velmi prázdným dojmem. Příčinu shledáváme v nevybarvené chaloupce. Chaloupka však působí symetricky, a nalezneme v ní většinu zobrazených charakteristickým znaků, kterých měla co do počtu ve skupině nejvíce. Jedná se o symetrii, vyplývají z oken, o funkčnost, pramenící z kouře u komína, hromosvodu a kliky u dveří. Hromosvod zobrazila jako jediná ve skupině. Jako jediná

ze skupiny uplatnila na Slunci personifikaci v podobě nakresleného obličeje. Je zajímavé, že kresba postav Jeníčka a Mařenky se od sebe liší. Mařenka nemá nos, kdežto Jeníček ano. Mařenčiny prsty jsou nakresleny dvojdimenzionálně (pouze u levé ruky, pravá je nemá) a u Jeníčka jednodimenzionálně. U Jeníčka je patrná transparence. Obě dvě postavy mají zobrazená ústa dvojdimenzionálně. Jako jediná odlišila genderově Mařenku tím, že jí nakreslila sukni. Jako jediná ze skupiny zobrazila místo pásu nebe mraky a při kresbě použila bílou barvu. Tím se odlišuje i od všech účastníků výzkumu. Tu použila na obrys obličeje. Při procesu kresby se s dětmi přetahovala o pastelky a schovávala jim je pod stůl.

Sekundární interpretace skupiny D

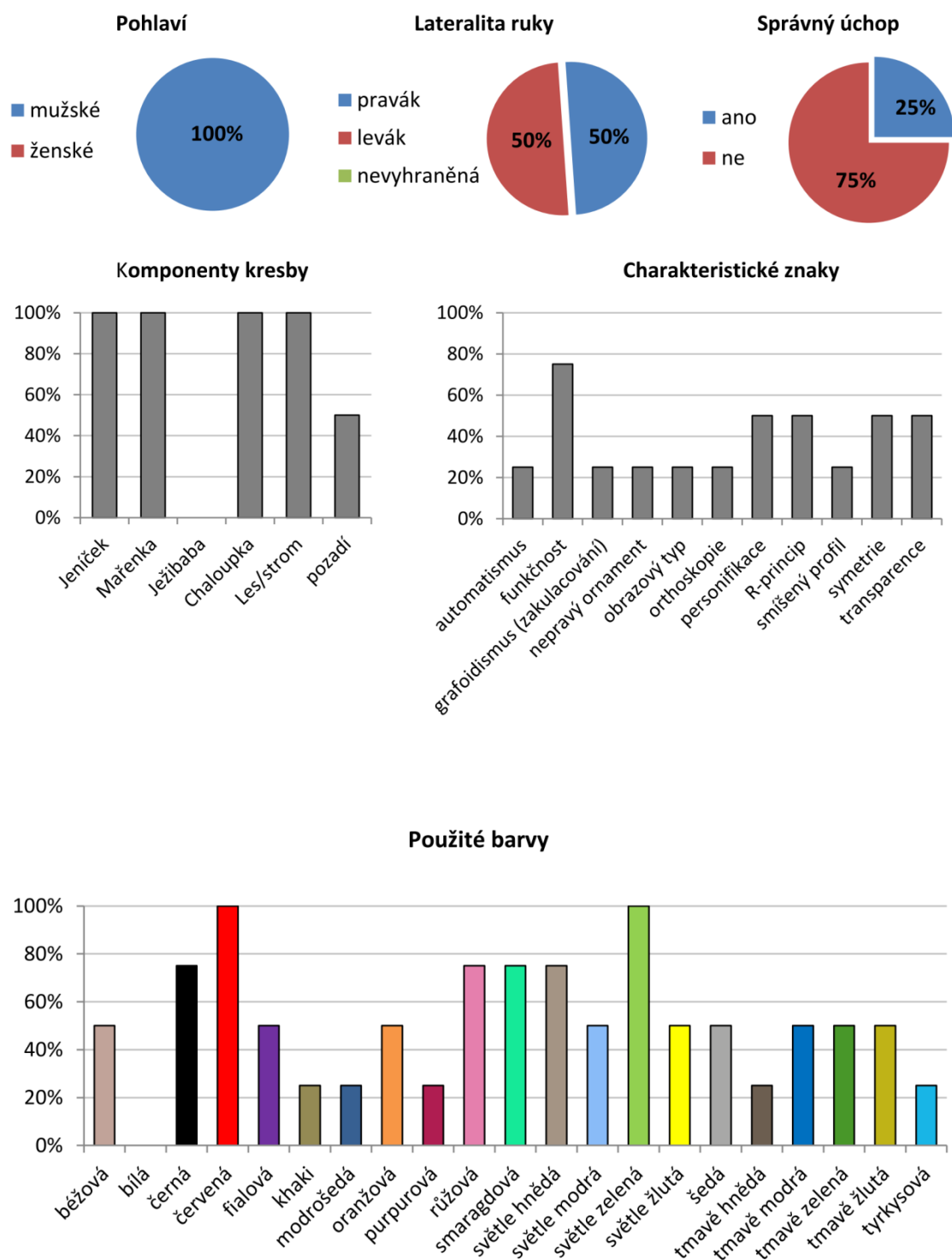
Po reflexi jednotlivých záznamových archů (viz Příloha č. 12) jsme dospěli k daným skutečnostem. Jelikož je skupina sestavena převážně z chlapců, dá se říci, že pro tuto skupinu, je u chlapců pozorovatelné podobné zobrazení motivu Slunce. Jediná dívka jej znázornila pomocí charakteristického znaku personifikace. Dále také jako jediná dekoruje chaloupku kytičkami a srdíčky, což můžeme přisuzovat právě odlišnosti mezi pohlavími. Kresba dívky působí oproti chlapcům prázdným dojmem, především díky nevybarvené chaloupce. Možnou souvislost můžeme hledat již při procesu kresby, kdy ostatním dětem u stolu schovávala pastelky a nechtěla se o ně dělit, obranná reakce dětí v ní mohla vyvolat nechuť svoji práci dokončit. Další možností může být sociokulturní vliv, jelikož kresba domů vychází především z architektury nacházející se v prostředí, které ji obklopuje a ve kterém žije. Kresba účastníka D4 je na první pohled odlišná od jeho vrstevníků ve skupině. Celkový neklid během procesu kresby, rychlé tahy pastelkami, nejkratší čas kresby ze skupiny, znázorněný komponent červený robot neodpovídající zadání, tyto všechny znaky mohou poukazovat na nezájem o zadaný úkol nebo mohou poukazovat na jeho neurovývojovou poruchu ADHD. V porovnání kresby postavy Ježibaby musíme podotknout, že její umístění v chaloupce nedovolilo účastníkovi znázornit více detailů kromě hlavy, což může výrazně ovlivnit výsledky při porovnávání kreslených postav Ježibab.

Reflexe záznamových archů skupiny E

Skupina E se skládá ze čtyř dětí, z čehož jsou všichni mužského pohlaví, což ukazuje graf níže. Dále také zobrazuje poměr správného a nesprávného úchopu psacího náčiní a laterality ruky. Dále také zobrazuje poměr správného a nesprávného úchopu psacího náčiní a laterality ruky. Pouze jedno dítě mělo správný úchop psacího náčiní. Průměrný věk skupiny v době kresby a průměrný čas kresby je zobrazen níže v tabulce. Co se týče zobrazených komponentů v kresbě, žádný jedinec v této skupině nenakreslil Ježibabu a ostatní klíčové komponenty zobrazili všichni, kromě pozadí. Tyto výsledky jsou níže graficky zpracované s názvem Komponenty kresby. Kresba postav se ve skupině liší, nikdo však neznázornil uši a pouze jeden účastník zobrazil nos u postav. Všechny děti nakreslily nejvyšší strom a po té chaloupku, kromě jednoho chlapce E1, ostatní poměr velikostí se u každého jedince liší. Pouze jedno dítě E2 nakreslilo pás země a nikdo nenakreslil pás nebe. Je důležité podotknout, že v celé skupině se neobjevil žádný shodný charakteristický znak. Nejméně znaků se objevuje u chlapce E3 a nejvíce pak u chlapců E1 a E4. Podrobnější četnost výskytu charakteristických znaků spatříme v grafickém znázornění níže. Graf použitých barev ukazuje, že barvu červenou a světle zelenou použili všichni a barvu bílou nikdo. Nejvíce barev použilo dítě E4 a nejméně E3.

Grafické znázornění skupiny E

průměrný věk	6 let 4 měsíce 6 dnů	průměrný čas kresby	14 min 30 sec
---------------------	----------------------	----------------------------	---------------

Pozn.: Barvy sloupců jsou pouze orientační.

E1

Účastník výzkumu E1 je nejmladší z celé skupiny a má nejkratší čas kresby. Ten se odráží i na celkovém vzhledu. Jsou patrné rychlé tahy pastelkami se silným tlakem. Chlapec se při procesu kresby velmi soustředil, upřeně hleděl na svou kresbu a nenechal se nikým rušit. Společně s E4 je u něj zobrazeno nejvíce charakteristických znaků, z nichž grafoidismus ve formě zakulacování je použit převážně u chaloupky. Tento znak se u něj objevil jako u jediného ze skupiny. Jako jediný ze skupiny nakreslil nejvyšší chaloupku, po té strom. Ostatní znázornili nejvyšší strom, po té chaloupku. Kresba postav je genderově odlišená pomocí barev a vlasů. Obě postavy postrádají uši a nos. Ústa jsou znázorněna dvojdimenzionálně. U Jeníčka je patrný charakteristický znak transparency. Jako u jediného ze skupiny je umístění postav nad sebou, což může být zapříčiněno tím, že postavy kreslili jako poslední komponenty a „nezbylo“ místo na jiné zobrazení.

E2

Účastník výzkumu E2 začal kreslit jako poslední ze skupiny, ale i ze všech zúčastněných. Po několika minutách otočil list papíru a začal znovu. Na kresbu během procesu nebylo vidět, jelikož si jí zakrýval rukou a byl příliš přikrčený k papíru. Kresba obsahuje nejvíce stromů z celé skupiny a jako jediný nakreslil pás země a hromosvod na chaloupce. Ta je téměř nevybarvená. U jediného ze skupiny spatříme charakteristický znak automatismus u kouře z komína a obrazový typ ve formě dekorací na chaloupce. Znázornění postav je nejmenší z celé skupiny. Z celé skupiny působí kresba, dle barevného koloritu a velikosti postav, nejméně výrazně.

E3

Účastník výzkumu E3 má jako jediný z celé skupiny správný úchop psacího náčiní a nejméně použitých barev. Barvu modrošedou a tmavě hnědou použil jako jediný ze skupiny. Kresba je situována spíše v pravé části. Jako jediný má chaloupku celou zakreslenou i s vyčnívajícím původním Jeníčkem. Zabarvil ji, protože se mu nepovedla. Kdyby na chaloupce nebyl znázorněn komín, bylo by těžko rozpoznatelné, co je nakreslený motiv. Důvodem dané kresby chaloupky může být charakteristický znak nepravý ornament ve smyslu neschopnosti sledovat určitý složitý tvar. Tento znak byl u něj zaznamenán jako u jediného z celé skupiny. Jako jediný nenakreslil postavám hlavu a jako jediný použil na obě postavy stejnou barvu, kromě vlasů. Na postavách se liší

znázornění očí, které má Jeníček celé hnědé a Mařenka hnědé kruhy s menšími hnědými kruhy uvnitř.

E4

Účastník výzkumu E4 je nejstarší z celé skupiny, ale i ze všech účastníků výzkumu. Kresba je situována do levé části. Má nejdelší čas kresby z celé skupiny. Jako jediný nakreslil větve a kořeny u stromu. U chaloupky jako jediný znázornil schody, což považujeme za charakteristický znak funkčnost. Společně s E1 znázornil nejvíce charakteristických znaků, z nichž orthoskopie u schodů a smíšený profil u Jeníčka, jsou zobrazeny jako u jediného ve skupině. Jako jediný se pokusil znázornit Jeníčka v pohybu. U postav chybí chodidla a prsty, jako u jediného ze skupiny. U postav je také patrná transparence. Použil nejvíce barev ze skupiny, z čehož barvu tyrkysovou, purpurovou a khaki jako jediný z celé skupiny.

Sekundární interpretace skupiny E

Po reflexi jednotlivých záznamových archů (viz Příloha č. 12) jsme dospěli k daným skutečnostem. Jelikož je v této skupině zastoupeno výhradně mužské pohlaví, z toho stejný poměr leváků a praváků, snažili jsme se posoudit, zda kresba leváků či praváků je znatelná na první pohled. Ukázalo se, že v tomto ohledu nenalezneme obecně platný znak pro danou skupinu, který by na první pohled poukázal na leváka či praváka. Je zajímavé podotknout, že Slunce zobrazené pomocí personifikace jsme v předchozích kresbách našli pouze u dívek a především v nejmladší skupině. Konkrétně v těchto kresbách to může být způsobeno nejistým výtvarným projevem vyplývajícím z nízkého sebevědomí obou chlapců. Usuzujeme tak dle slov obou účastníků, že se jim kresba nepovedla a také dlouhého rozmýšlení, jak začít. Takto znázorněný motiv Slunce může být také pouze naučený a zafixovaný jako určitý grafický typ. Větší část poměru nesprávného úchopu, přestože se jedná o nejstarší skupinu výzkumu, může souviset s tím, že účastníci jsou leváci a mužského pohlaví.

Komparace výsledku mezi skupinami

Jelikož účastníci výzkumu tvoří celkem pět skupin dle věkového složení, avšak počet dětí ve skupině je různý, (Skupina A a D se skládá z pěti dětí, skupina E ze čtyř a skupina B a C ze tří.), při zpracování výsledků musíme k těmto okolnostem přihlížet. Rozbor jednotlivých kreseb má význam pro jedince. Z daného počtu účastníků nevyvozujeme definitivní obecně platné závěry pro děti daného věku a jsou platné pouze pro zkoumanou skupinu dětí pro potřeby této diplomové práce. Porovnání ve skupině je pouze orientační a informativní, a vždy je třeba přihlížet k individuálním zvláštnostem daného jedince.

Správný úchop psacího náčiní

Správný úchop psacího náčiní mělo z celkového počtu dvaceti dětí 55 %. Je zajímavé, že v nejmladší skupině A, měl pouze A5 (tedy nejstarší ve skupině A), nesprávný úchop, ostatní měli správný, a v nejstarší skupině E, měl pouze E3 správný úchop, kdežto ostatní členové měli nesprávný. Ve skupině D, měl pouze D4 úchop nesprávný úchop psacího náčiní. Ve skupině C a B, které mají stejné počty dětí ve skupině, měl vždy pouze jeden, a to C3 a B2, správný úchop. Z toho vyplývá, že v každé skupině byl vždy jeden účastník, který se od ostatních lišil (konkrétně A5, B2, C3, D4, E3). Nemůžeme tedy říci, že nejmladší jedinci dopadli hůře oproti starším skupinám. Naopak je překvapující, že má nejstarší skupina E (v celkovém počtu čtyř dětí) je v porovnání s nejmladší skupinou A (v celkovém počtu pěti dětí), má 25 % úspěšnost ve správném úchopu a skupina A 80 % úspěšnost.

Čas kresby

Průměrný čas kreseb ve skupinách je podobný, pohybuje se okolo 20 minut, pouze ve skupině E je čas 14 minut. Je třeba opět podotknout, že průměrné hodnoty času kreseb jsou orientační, jelikož v každé skupině není stejný počet dětí. Nejkratší čas kresby byl 6 minut od účastníka D4 a nejdelší čas měla účastnice A3. Časy kreseb většinou odpovídají celkovému dojmu kresby. Velmi rychlá kresba má viditelné rychlé tahy pastelkami, většinou se silným tlakem. Naopak kresby s delším časem kresby obsahují více detailů.

Pohlaví

Pohlaví ve skupinách A, B a D převažovalo mužské. Ve skupině E bylo pouze pohlaví mužské a v jediné skupině C převažovalo ženské pohlaví. Daný výsledek by se mohl předpokládat, jelikož mužského pohlaví je mezi všemi skupinami 60 % a ženského 40%. Můžeme konstatovat, že všechny dívky této empirické studie kromě C3

odlišují ve svých kresbách postavu Mařenky znázorněnými šaty nebo sukní. Oproti tomu chlapci odlišují Mařenku od Jeníčka pouze barevným koloritem, popřípadě dlouhými vlasy, kromě E4, který nakreslil Mařence šaty. Další skutečnosti týkající se rozdílů v pohlaví nejsou mezi zkoumanou skupinou výraznějšího charakteru.

Lateralita ruky

Lateralita ruky je ve všech skupinách vyhraněná. Skupiny B, C a D mají 100 % zastoupení praváků, skupina A 80 % a ve skupině E je polovina praváků a leváků. Můžeme konstatovat, že leváci byli jen pohlaví mužského. Celkem tedy tvořilo leváků 15 % ze všech skupin.

Charakteristické znaky

Ve všech kresbách jsme identifikovali celkem 18 charakteristických znaků, z nichž se některé opakovaly. Četnost průměrně zobrazených znaků se pohybuje mezi čtyřmi až šesti znaky na jednotlivce. Nejvíce znaků znázornil účastník C3 s celkovým počtem osm a nejméně účastníci B1, D2 a E3 s celkovým počtem tři znaky. V 90 % všech zúčastněných se objevil znak funkčnosti, v 80 % znak symetrie a ve 40 % znak automatismu. Znaky grafoidismu ve smyslu naklánění kreslených forem ve směru budoucího písma, prosazování obrazového typu a výtvarné vyprávění jsme identifikovali vždy pouze u jednoho účastníka. Ostatní charakteristické znaky jsou zobrazeny u 10 – 30 % účastníků.

Použití barev

Účastníci výzkumu využili veškeré barvy pastelky, které jim byly nabízeny. Barvu světle zelenou použili všichni, světle hnědou 90 % dětí, smaragdovou 80 % dětí a barvu černou a růžovou 70 % dětí, ostatní barvy byly použity v rozmezí 35 – 60 %. Barvu bílou použila pouze dívka D5. Počet použitých barev jednotlivců se pohybuje od 7 barev (E3) do 16 barev (A5). Průměrný počet použitých barev v jednotlivých skupinách se pohybuje mezi 11 – 13 odstíny jednotlivých barev. Pás země byl vždy znázorněn odstínem zelené barvy a pás nebe vždy odstínem modrým. V sedmi kresbách byla na chaloupku použita převážně odstíny hnědé barvy, ve třech kresbách převažoval pouze různobarevný obrys chaloupky s nevybarveným vnitřkem a s různobarevně dekorovaným perníkem, ve dvou případech byla chaloupka celá různobarevně vymalovaná, ve dvou kresbách převažovaly odstíny červené, ve dvou kresbách převažovaly odstíny zelené a v jednom případě byl pouze šedý obrys s nevybarveným vnitřkem a dekorovanou střechou. V případě, že byl nakreslen komponent stromu, použilo 12 účastníků na kmen odstíny hnědé barvy a na korunu stromu odstíny zelené barvy. U jednoho účastníka (E4) byla na kmen stromu barva purpurová a u jednoho

(A4) barva světle zelená, koruna stromu pak byla u obou v zelených odstínech. Jeden účastník (E2) měl ve své kresbě celkem čtyři stromy, z toho tři kmeny byly vybarveny světle hnědou a jeden béžovou barvou, dvě koruny stromů byly béžové a dvě oranžové barvy. Barevné odstíny všech postav byly individuální. Při použití jednotlivých barev musíme brát v úvahu, že 21 odstínů pastelek bylo k dispozici na stole pro šest dětí, pouze v jednom případě měli 21 odstínů dva účastníci (A5, B2). Přesto, že se o pastelky nemuseli dělit s více dětmi, na barevném koloritu oproti ostatním účastníkům není u nich použito více barev. Dalšími body, které v tomto případě musíme brát v úvahu, je tlak psacího náčiní a vliv světla. Musíme počítat s jistými odchylkami v počtu barev. Jednotlivé odstíny použitých barev jsou pojmenovány pro potřeby této práce.

Komponenty kresby

Znázorněné komponenty jsou mezi skupinami poměrně vyrovnané. Všichni účastníci znázornili v kresbě Jeníčka a chaloupku. Mařenku znázornili všichni kromě D4. Pozadí zobrazili všichni ze skupiny A, B, C, D a ve skupině E pouze 50 % účastníků. Strom, popřípadě les nakreslili všichni ze skupiny A a E. Ve skupině D zahrnuli zmíněný komponent 60 % účastníků ze skupiny a skupina B a C měla shodné procentuální zastoupení 33 %, tedy vždy jeden ze skupiny. Nejméně zobrazovaným komponentem ve všech kresbách je Ježibaba. Ve skupině A ji znázornilo 80 % dětí (4 z 5 účastníků), ve skupině B 67 % dětí (2 ze 3 účastníků), ve skupině C 33 % dětí (1 ze 3 účastníků), ve skupině D 60 % dětí (3 z 5 účastníků). Ve skupině E ji neznázornil nikdo. Účastníci ze skupiny A zobrazili nejvíce komponentů. Kromě A2, který nenakreslil Ježibabu, znázornili všichni všechny předpokládané komponenty. Pouze sedm dětí (A1, A3, A4, A5, B2, D2, D3) nakreslilo všechny komponenty. Nejméně znázorněných komponentů (celkem 4) se objevilo u šesti dětí (B3, C3, D4, D5, E1, E4).

Poměr komponent

Poměr jednotlivých komponent byl měřen pomocí kružítky, je třeba brát v úvahu možnou odchylku několika milimetrů. Největší je u 15 účastníků, tedy v 75 %, chaloupka. Většina skupin má největší zobrazený komponent chaloupku, kromě B2 a A5. Ve skupině E, byl u 3 účastníků ze 4 nejvyšší strom, kromě E1. Mařenka je kreslena větší než Jeníček u 55 % (11) dětí, ve 35 % (7) účastníků je větší Jeníček, v 10 % (2) dětí jsou Jeníček a Mařenka stejně velcí. Skupina A (4 z 5 účastníků), D (3 z 5 účastníků), E (3 ze 4 účastníků) znázornila větší Mařenku. Skupina B (2 ze 3 účastníků), skupina C (2 ze 3 účastníků) nakreslili většího Jeníčka než Mařenku. Ježibaba byla zobrazena větší než Jeníček a Mařenka pouze ve třech kresbách (A5, B1, B2).

Komponent chaloupka

Všichni účastníci nakreslili střechu, 19 dětí (kromě A5) na ní znázornili perník. Komín zobrazilo 17 účastníků – všichni ze skupiny B, C, E, D (kromě D4). Ve skupině A znázornilo komín nejméně účastníků (3 z 5). Všichni ze skupiny A, D, E, kteří zobrazili komín, znázornili také kouř z komína. Ve skupině B a C ho znázornili vždy 2 ze 3 členů. Okna, dveře a kliku na chaloupce znázornila celá skupina A. V ostatních skupinách se tyto detaily liší. Je zajímavé podotknout, že ti, co nakreslili dveře, také nakreslili kliku u dveří. Nejvíce znázorněných detailů na chaloupce mají v průměru všechny skupiny stejně (s průměrem 6), kromě skupiny B (s průměrem 5). Kromě předpokládaných znaků na chaloupce, někteří účastníci nakreslili hromosvod (3 děti) a schody k chaloupce (1 dítě).

Komponent strom/les

V kresbách, kde byl znázorněn strom, účastníci nakreslili pouze jeden, pouze dva účastníci (D2, D3) nakreslili stromy dva a jeden účastník (E2) stromy čtyři. Všichni nakreslili kmen a kromě jednoho z dětí (C2), který nakreslil jehličnatý strom, znázornili všichni strom listnatý. Větve odlišily pouze čtyři děti (C2, D2, D3, E4). Dvě děti (A1, B2) znázornily plody. Pouze všichni členové ze skupiny A a E znázornili stromy, ostatní skupiny se liší dle jednotlivců.

Pozadí

Pás země použilo ve své kresbě celkem 14 dětí, z toho 13 ji znázornilo formou trávy a 1 formou cesty. Je zajímavé podotknout, že pouze členové skupiny B znázornili pás země všichni. V ostatních skupinách vždy jeden pás země nenakreslil. Ve skupině E pouze jeden zobrazil pás země, ostatní nikoliv. Pás nebe použilo 11 účastníků, z toho opět celá skupina B, v ostatní skupinách bylo znázornění individuální. Všichni členové skupiny E jako jediní, nezobrazili vůbec pás nebe. Mraky se objevili pouze u třech účastníků (D5, E2, E3) a Slunce u 9, z toho téměř celá skupina D kromě D4, dále pak A1, A3, C2, E2, E3. Motivy typu hvězdy, měsíc, déšť, jahody, maliny se objevují vždy individuálně a u třech dětí (A5, B2, C1) je znázorněn borůvkový keř.

Komponenty jednotlivé postavy

V 75% převažuje stádium zobrazení postavy v prelogickém přístupu. Všichni členové ze skupiny A a B znázornili postavu výhradně v tomto zobrazení. Pouze 5 dětí (C2, C3, D3, D5, E3) zobrazilo postavu ve stadiu přechod k realismu. V 75% účastnících nakreslili postavu zepředu, pouze 6 dětí (A5, B1, B2, C1, C3, E4) formou smíšeného profilu, z čehož všichni nakreslili tělo z profilu a obličej en-face.

Jeníček

Počet archem hodnocených detailů na postavě Jeníčka se pohybuje od 7 (B1) do 13 (D3). 10 detailů nakreslily děti nejčastěji (8 dětí). Rozdíl v počtu nakreslených detailů u Jeníčka není napříč skupinami nikterak významně odlišný. Detaily typu oči, ústa, vlasy, horní a dolní končetiny zobrazili jednotlivci všech skupiny. Hlava znázornili kromě E3 všichni a trup kromě B1 všichni účastníci. Je zajímavé podotknout, že nikdo ze skupiny A a E nezobrazil uši, v ostatních skupinách se objevilo vždy alespoň jedno dítě ve skupině (B3, C1, D3, D4) které je nakreslilo. V mladších skupinách A a B nakreslili prsty pouze 3 děti, a ve starších skupinách C až E, nakreslili prsty všichni kromě dvou jednotlivců (C1 a E4). Většina dětí (17) znázornila na postavě oblečení kromě dětí A4, B1, E1.

Mařenka

Jak jsme již uvedli, Mařenky znázornili všichni kromě D4. Tudíž účastník D4 je vyloučen z posuzování detailů. Počet archem hodnocených detailů na postavě Mařenky se pohybuje od 8 (B2) do 12 (B3, C1, C2, D3). 10 detailů nakreslily děti opět nejčastěji (8 dětí). Rozdíl v počtu nakreslených detailů u Mařenky není napříč skupinami nikterak významně odlišný. Detaily typu oči, ústa, vlasy, trup, horní končetiny zobrazili jednotlivci všech skupin. Hlava chyběla pouze u E3, oblečení pouze u E1, dolní končetiny u A1 a B2, u jednotlivců z ostatních skupin je tento detail znázorněn. Je zajímavé podotknout, že nikdo ze skupin A, D a E neznázornil uši. Ve skupinách B a C je nakreslil vždy jeden účastník (B3, C1). Všichni členové ze skupin C a D nakreslili postavě prsty. Ve skupině E je nezobrazil pouze jeden (E4). U mladších skupin A a B znázornila prsty pouze polovina z nich.

Ježibaba

Jak jsme již uvedli výše, postavu Ježibaby znázornila polovina všech účastníků, z toho skupina E tuto postavu nenakreslila vůbec. Počet archem hodnocených detailů na postavě Ježibaby se pohybuje od 3 (D4) do 13 (D3). 10 detailů nakreslily děti opět nejčastěji (3 děti). Můžeme konstatovat, že oproti postavám Jeníčka a Mařenky byla Ježibaba kreslena s nejméně detaily.

Celkový a kompletní souhrn zobrazených detailů u jednotlivých postav je uveden v tabulce v příloze č. 14.

Diskuse

Teoretická část diplomové práce shrnuje poznatky z oblasti vývoje osobnosti dítěte předškolního věku a především z okruhu dětské kresby, které byly potřebné k sestavení záznamového archu. Jeho vytvoření bylo cílem této studie, který byl teoreticky splněn, a to z několika důvodů. Sestává ze zmíněných poznatků v teoretické části, je k němu podrobně uveden metodický pokyn, který zároveň předpokládá prostudování teoretické části diplomové práce, a v podobě analýzy kreseb dvaceti předškolních dětí je jím nastíněna názorná ukázka jeho praktického využití. Otázkou zůstává, zda by záznamový arch skutečně při práci pedagoga obstál tak, aby mohl být pedagogovi v mateřské škole vodítkem při práci s kresbou? Odpověď na tuto otázku by zřejmě přineslo navazující studie, která by na větším počtu pedagogů a žáků ověřila, zda je vytvořený záznamový arch v reálném prostředí mateřské školy opravdu použitelný.

Výsledky empirické části diplomové práce, vyvstávající z analýzy a komparace kreseb, ukazují, že v dětských kresbách nalezneme některé styčné a rozdílné body, přestože děti kategorizujeme do několika skupin na základě věkového složení. Výzkumný vzorek měl funkci názorného využití záznamového archu. Z takto malého vzorku, který byl i přes věkovou kategorizaci nesusoudný z hlediska pohlaví a nestejného počtu v jednotlivých skupinách, nemůžeme usuzovat obecné závěry. Co se týče styčných a rozdílných bodů, ve většině skupin se objevil určitý stejný charakteristický znak identifikovatelný ve všech kresbách dané skupiny anebo naopak znak, který byl použit v celé skupině pouze jednotlivcem. Dále se v každé skupině objevil určitý počet stejných použitých odstínů a naopak odstín, který pouze jeden účastník ve skupině. Shodné znaky byly také nalezeny při kresbě jednotlivých motivů. Například motiv chaloupky a stromu se u majoritní části dětí znázorňoval podobným způsobem, což znamená, že byl vesměs nakreslen ze stejných částí. Největší patrné rozdíly jsme našli při kresbě postav. Je zajímavé podotknout, že zobrazení detailů na jednotlivých postavách sjednotilo skupinu v tom směru, že daný znak oproti skupině nakreslili nebo naopak nenakreslili. Konkrétně při kresbě postav však panovali vesměs individuální rozdíly. Je tedy z výše zmíněného patrné, že analýza kreseb je individuální se zřetelem k charakteristice každého jednotlivého dítěte (rodinné zázemí, přidružené poruchy apod.) a při interpretaci je potřeba brát v úvahu i tyto vstupující faktory.

Při zpracovávání výsledků jsme se potýkali s jistými skutečnostmi, které hodnocení výsledků ztěžovalo. Jedná se o nesouhlas rodičů pořizovat videozáznamy a fotografickou dokumentaci v průběhu empirického šetření s dětmi. Pozorování bylo

tímto ztíženo o náročnost zápisků a musíme tedy v tomto směru předpokládat, že nám některé poznatky, které by byly věcné z hlediska analýzy kresby jednotlivců, mohly uniknout. Dalším bodem, nad kterým by bylo třeba více uvažovat je dispozice nabízených odstínů pastelek. Výběr by bylo vhodné předem zúžit. Bylo nelehké pojmenovat a identifikovat barevný odstín v kresbě, jelikož musíme předpokládat tlak na pastelku a posuzovat barvy vždy při denním světle.

Pozitivním prvkem pro empirickou část výzkumu bylo prostředí, kde byl výzkum realizován. Jednalo se totiž o třídu mateřské školy, kterou děti denně navštěvují, a zadavatel výtvarného úkolu byl pro ně taktéž známý.

Závěr

Diplomová práce je věnována problematice dětské kresby a není pochyb o tom, že dané téma je stále aktuální a přesto neprobádané. V úvodu se pozastavujeme nad domněnkou, že samotný proces kresby je pro dítě mnohdy důležitější než konečný výtvar. Tato studie prostřednictvím kvalitativního výzkumného šetření zmíněnou myšlenku dokazuje pomocí verbálního komentáře dětí nad vlastními kresbami a především poznatky ze zúčastněného pozorování výzkumu. Majoritní část účastníků se při procesu kresby usmívala, povídala si sama pro sebe. Oproti tomu účastníci, kteří si kresbu skrývali, prožívali proces a s ním spojenou emotivní stránku jistě stejně důležitě, avšak s opačně laděným prožitkem. Nemůžeme však díky těmto poznatkům vyvozovat obecné závěry, jelikož se jedná pouze o kvalitativní vzorek. Pouze konstatujeme, že v této studii se v kresbě u účastníků projevila emotivní stránka.

Závěry, ke kterým dospěla empirická studie lze shrnout do několika bodů v souvislosti s cílem, výzkumnými otázkami a výzkumným problémem diplomové práce. Pomocí stanoveného cíle, jímž bylo dle teoretických i empirických poznatků vytvořit záznamový arch, který by zároveň mohl být pedagogovi v mateřské škole vodítkem při práci s kresbou, jsme definovali dílčí cíle, které vedli k jeho naplnění. K sestavení záznamového archu, jehož samotné pojmenování slouží pouze pro účely této práce, nikoliv se ho nesnažíme přirovnávat k materiálům využívajícím psychology, nás vedl výzkumný problém, jakých aspektů by si měl pedagog v mateřské škole všimnout na dětské kresbě z hlediska výtvarného a psychologického? Praktické využití archu je demonstrováno na dvaceti kresbách. Jeho praktické využití samotným pedagogem je třeba ověřit pomocí další studie. Záznamový arch by byl testován na výzkumném vzorku, kterým by byli samotní pedagogové v mateřské škole. Mým záměrem je proto dané téma rozšířit v dizertační práci a sledovat tím, zda takto sestavený arch je skutečně učitelovi vodítkem při práci s kresbou tak, aby pedagog nezasahoval do kompetencí ryze psychologických a tím neznehodnocoval a nezkresloval případné diagnostické činnosti samotných psychologických odborníků. Při použití záznamového archu musí brát pedagog v úvahu také slovní reflexi a sekundární interpretaci, jelikož by bez nich mohlo dojít ke zkresleným výsledkům.

Identifikace styčných a rozdílných bodů v jednotlivých kresbách a jejich následné porovnání v každé skupině a komparace mezi ostatními skupinami měla sloužit k názornému příkladu, jak jednotlivé body v kresbě najít, pojmenovat a zaznamenat. Na daném vzorku předškolních dětí se ukázalo, že věkové složení není hlavním kritériem,

kteřé by poukazovalo na zásadní rozdíly mezi zkoumanými účastníky. Naopak bylo překvapením, že nejstarší skupina v počtu čtyř dětí s výhradně mužským pohlavím, měla v 75 % případů celé skupiny nesprávný úchop psacího náčiní a oproti tomu skupina nejmladší s celkovým počtem pěti dětí s větší částí ženského pohlaví, měla v 80 % správný úchop. Znovu podotýkáme, že s takto malým vzorkem nelze uvést jasný závěr týkající se problematiky správného úchopu. Je však potřeba na konci předškolního období se na tento bod pedagogem soustředit a podporovat dítě v jeho správném provedení.

Přínos diplomové práce pro pedagogickou praxi spatřujeme v rozšíření poznatků v tématu kresby dítěte předškolního věku tím, že byl sestaven záznamový arch, který poukazuje na to, čeho by si měl pedagog v rámci své činnosti všimnout a aby zároveň nezasahoval do kompetencí ryze psychologických. Nejen z daného výzkumu jsme došli k závěru, že není možné z pozice učitele mateřské školy mít ambice na diagnostiku kresby nebo zobecnění výsledků. U pedagoga je důležité individuální posouzení dítěte a možnost srovnávání, jak se vyvíjí v porovnání s vrstevníky. Z tohoto důvodu jsme také v teoretické části zahrnuli vývojové hledisko dítěte.

Aspekty výtvarného a psychologického charakteru se v dětské kresbě bezpochyby prolínají a bylo nemožné je od sebe oddělovat. Vývojové poznatky o dětské kresbě vycházející z psychologie jsou jistě výchozími a inspirujícími informacemi, jimiž se zabývá také výtvarná oblast. Rozdílným faktem je využití kresby v praxi. Psychologové kresbu používají především jako diagnostický prostředek, který je součástí komplexního vyšetření jednotlivce. Pole výtvarně pedagogické hledá v kresbách výtvarnou hodnotu a nazírá na výtvarný projev ve smyslu, jak ho u jedince podporovat a rozvíjet. Při práci pedagoga jsou zajisté na místě teoretické znalosti pramenících z obou zmíněných polí a uvědomění si jejich tenkých hranic. Ideálním východiskem pro práci s kresbou je v případě nejasností a pochyb ze strany pedagoga spolupráce s psychologem, který je kompetentní k posuzování diagnostických testů.

Použité prameny a literatura

1. ALLEN, K. E.; MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let*. 2. vyd. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7367-055-0.
2. BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3360-6.
3. BACUS, A. *Vaše dítě ve věku 3 do 6 let*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-862-7.
4. BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ, V. *Školní zralost : co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Brno : Computer press, 2010, ISBN 978-80-251-2569-4.
5. COX, M. *Children's Drawings of the human figure*. New York : Psychology Press Ltd., 1993, ISBN 978-0-86377-268-9.
6. ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
7. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: dětská kresba z pohledu psychologie*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.
8. DVOŘÁKOVÁ, H. *Pohybem a hrou rozvíjíme osobnost dítěte : tělesná výchova ve vzdělávacím programu mateřské školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN 978-80-7367-819-7.
9. FÜRST, M. *Psychologie*. Praha : Votobia, 1997, ISBN 80-7198-199-0.
10. HÁRDI, I. *Dynamický test kresby lidské postavy*. Praha : Rainbow, 1992.
11. HARDIN, M. E.; PETERSON, L.W. *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Praha : Triton, 2002. ISBN 80-7524-237-0.
12. HAZUKOVÁ, H.; ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha : PedF UK, 2005, ISBN 80-7290-237-7.
13. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol*. 2. roz. a přeprac. vyd. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.
14. HRUBÍN, F. *Špalíček veršů a pohádek*. Praha : Albatros, 1988.
15. KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.
16. KOŤÁTKOVÁ, S. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha : Grada, 2005. ISBN 80-247-0852-3.
17. KROPÁČKOVÁ, J. *Budeme mít prvňáčka*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-359-8.

18. KUCHARSKÁ, A.; MÁJOVÁ, L. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-217-2.
19. KUCHARSKÁ, A.; ŠVANCAROVÁ, D. *Bezstarostné roky? Kroky a krůčky předškolním věkem*. Praha : Scientia, 2004. ISBN 80-7183-291-X.
20. KURIC, J. a kol. *Ontogenetická psychologie*. Praha : SPN, 1986.
21. KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha : Grada, 2005. ISBN 80-247-1026-9.
22. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha : Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.
23. MATĚJČEK, Z.; POKORNÁ, M. *Radosti a strasti*. Jinočany : H&H, 1994. ISBN 80-85787-66-0.
24. MERTIN, V.; GILLERNOVÁ, I. (eds.) *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 2. roz. a přepr. vyd. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-627-8.
25. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. Praha : Vodnář, 1995, ISBN 80-85255-74-X.
26. PIAGET, J.; INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. 5. vyd. Praha : Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-798-5.
27. PŘIKRYLOVÁ, M.; PŘIKRYLOVÁ G.: *Hrajeme si*. Kroměříž : Přikrylová Milada plus s.r.o, 2002.
28. PŘIKRYLOVÁ, M.; PŘIKRYLOVÁ G.: *Hrajeme si od jara do zimy 3*. Kroměříž : Přikrylová Milada plus s.r.o, 1998.
29. SVOBODA, M.; KREJČÍŘOVÁ, D.; VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
30. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004, ISBN 80-7178-829-5.
31. ŘÍČAN, P. *Psychologie : příručka pro studenty*. 2. dopln. vyd. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-406-9.
32. ŘÍČAN, P.; KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 4. přepr. a dopl. vyd. Praha : Grada, 2006, ISBN 80-247-1049-8.
33. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Průvodce dětským světem*. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1907-8.
34. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.
35. ŠVANCARA, J. a kol. *Diagnostika psychického vývoje*. Praha: Avicenum, 1980.

36. UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. výtvarný projev a psychický život dítěte. Praha : SPN, 1974.
37. UŽDIL, J. *Mezi uměním a výchovou*. Praha : SPN, 1988.
38. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství a dospívání*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha : Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Použité články:

39. COX, Maureen V.; MOORE Rachel. Children's Depictions of Different Views of the Human Figure. *Educational Psychology*. 1994, roč. 14, č. 4, s. 427- 436.
40. KLUSÁK, Miroslav; SLAVÍK, Jan. Nakresli pána, jak nejlépe umíš. *Výtvarná výchova*. 2002, roč. 42, č. 3, s. 13-17.
41. KOSTRUB, Dušan; ŠČERBÁKOVÁ, Lýdia; PALUŠOVÁ, Lenka; PUNA, L'ubomír. Význam a miesto výtvarnej činnosti v materskej škole. *Předškolná výchova*. 1996/1997, roč. 51, č. 6, s. 5-9.
42. KOŤÁTKOVÁ, Soňa. Řeč rozvíjí myšlení. *Informatorium 3-8*. 2002, roč. 9, č. 9, s. 5-7.
43. KUCHARSKÁ, Anna. Výtvarné projevy v předškolním věku (1). *Informatorium 3-8*. 2000, roč. 7, č. 8, s. 6-8.
44. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena. Význam a miesto výtvarnej činnosti v materskej škole. *Pedagogická orientace*, 2000, č. 4, s. 69-75.

Seznam příloh

Příloha 1 – Teorie attachmentu

Příloha 2 – Ukázky vývojových stupňů v kresbě dítěte

Příloha 3 – Ukázky postav v dětských kresbách z různých pohledů

Příloha 4 – Vývoj kresby lidské postavy 1

Příloha 5 – Vývoj kresby lidské postavy 2

Příloha 6 – Kvalitativní obsah pro interpretaci barev

Příloha 7 – Příklady přehnaného interpretování

Příloha 8 – Myšlenkový modul motivační činnosti

Příloha 9 – Pohádka O perníkové chaloupce

Příloha 10 – Pohádka Perníková chaloupka

Příloha 11 – Špetkový úchop

Příloha 12 – Záznamové archy jednotlivců

Příloha 13 – Kopie kreseb

Příloha 14 – Tabulka znázorněných detailů u jednotlivých postav

Příloha 1 – Teorie attachmentu

Koncepci na toto téma rozpracoval John Bowlby. Jeho přímou následovnicí byla M. D. Ainsworthová, která experimentálně zkoumala různé druhy připoutání se, kde rozlišuje čtyři druhy vazeb, kde kritériem sledování byla reakce návratu matky po jejím odloučení:

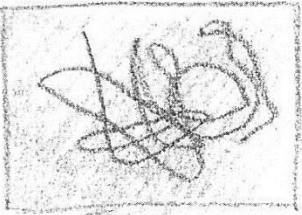

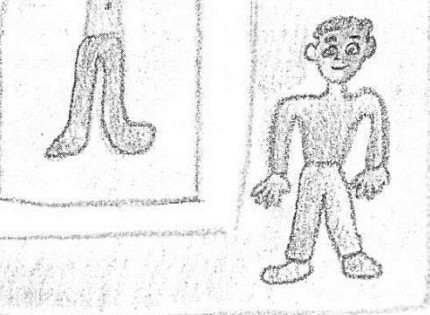
- a) Připoutání bezděčné a spolehlivé – vytvoří se tehdy, je – li matka dítěti plně k dispozici, což znamená přítomna fyzicky s pocity bezpečí. Při návratu po odloučení dítě navazuje rychle opětovný kontakt.
- b) Připoutání úzkostně vyhýbavé – nastupuje tehdy, když matka střídá dostupnost s nedostupností podle toho, jak se v danou chvíli cítí. Nedostupnost zde není chápána jen jako fyzická, ale především psychická. Dítě je tímto chováním opakovaně znejišťováno, tím vzniká při návratu matky zpravidla odtažení.
- c) Úzkostně vzdorující – vzniká tehdy, je – li problém matčiny psychické uzavřenosti, zmíněný v předchozím typu vazby, stupňuje. Tento stav přináší do vzájemného vztahu napětí a reakce těchto dětí při návratu matky se projevovala vzdorovitostí a neutišitelným pláčem.
- d) Dezorganizované – se vytváří v opakujících se situacích, kdy je dítě plně traumatizováno necitelnými zásahy do jeho života zahrnující týrání a zneužívání. Tento typ je vykazován extrémním kolísáním ve vztahu k matce a typickými mnohočetnými patologickými jevy. (Vágnerová, 2012)

Příloha 2 – Ukázky vývojových stupňů v kresbě dítěte

22

WHITNEY-PETERSON, HARDIN / DĚTI V TÍSNI

Obrázek 2: Posouzení vývojových stupňů kresby

Přibližný věk	Popis kresby	Typické kresby
0-1	Dítě reflexivně reaguje na vizuální stimuly. Dává si pastelku do úst, ale nekreslí.	
1-2	Přibližně ve věku 13 měsíců začne dítě poprvé čmárat klikyháky. Sleduje pohyb pastelky, která nechává svou stopu na papíru.	
2-4	Objevují se kruhy a postupně začínou převládat. Poté začne převažovat jeden kruh. Pod spontánně namalovaným kruhem si dítě představuje nějaký objekt. První grafický symbol nakreslí obvykle někdy mezi třetím a čtvrtým rokem.	
4-7	V tomto stadiu rozumového realismu dítě kreslí vnitřní model, nikoli to, co opravdu vidí. Dítě kreslí to, o čem ví, že to tam má být. Často vytváří průhledné obrazy, například postavy, které jsou vidět skrze zdi a trupy lodí. V tomto věku jsou kresby expresionistické a subjektivní.	
7-12	V tomto stadiu vizuálního realismu subjektivita postupně ustupuje. Dítě kreslí to, co skutečně vidí. Lidské postavy jsou realističtější a proporcionálnější. Využití barev je konvenčnější. U kreslené postavy dítě rozlišuje pravou a levou stranu.	
12+	S rozvojem kritických schopností se většina dětí přestane o kreslení zajímat. Vydří pouze nadaní jedinci.	

Údaje převzaté z: DiLeo, 1983.

(Hardin, Peterson, 2002, s. 22)

Příloha 3 – Ukázky postav v dětských kresbách z různých pohledů

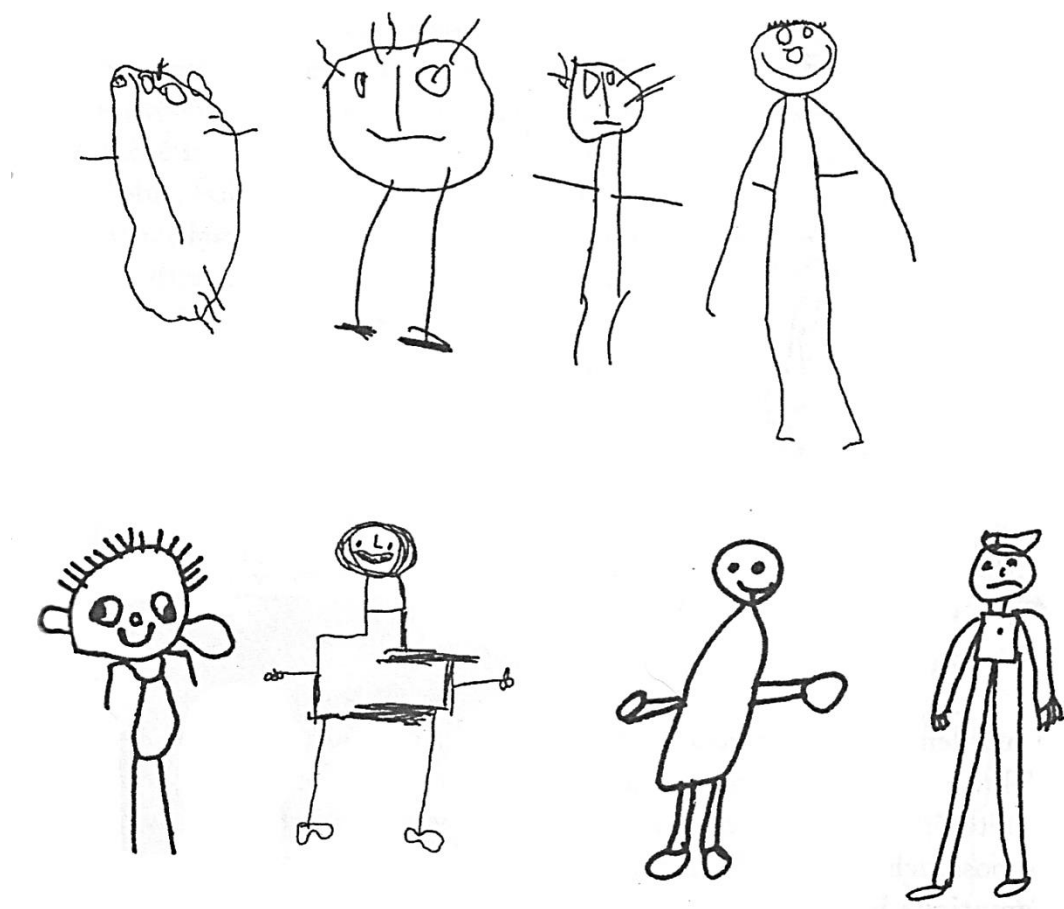
432 M. V. Cox & R. Moore

FIG. 2. Examples of children's drawings of the human figure.

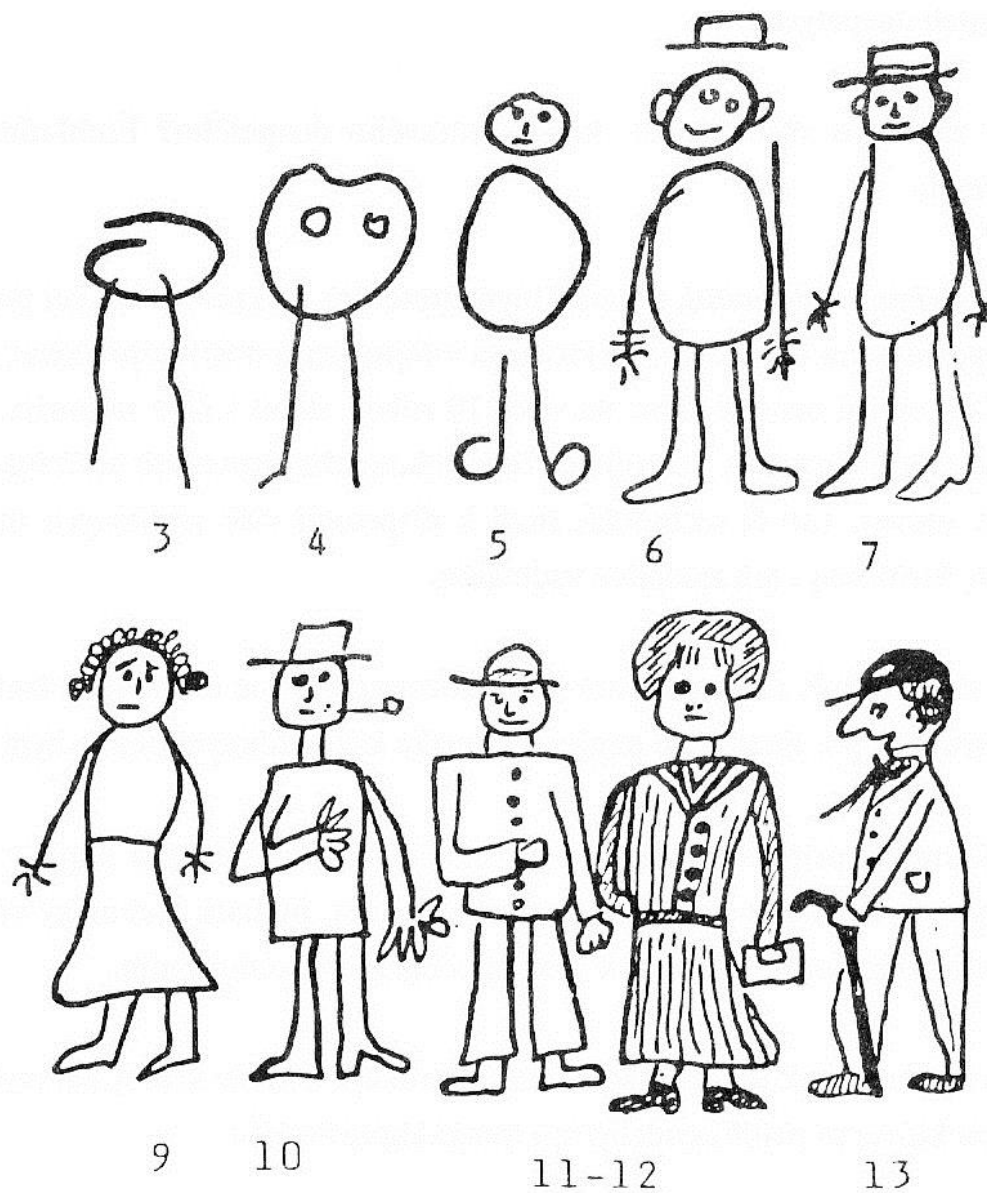
(Cox, Moore, 1994, s. 432)

Příloha 4 – Vývoj kresby lidské postavy 1

(Vágnerová, 2012, s. 189)

Příloha 5 – Vývoj kresby lidské postavy 2

(Hárđi, 1992, s. 27)

Příloha 6 – Kvalitativní obsah pro interpretaci barev

Tabulka 5: Kvalitativní obsah pro interpretaci barev

Barva	Kvalitativní význam
Červená	Zásadní důležitost, naléhavé emoce či nebezpečí
Růžová	Zdraví, stejně jako u pleti
Fialová	Potřeba ovládnutí či podpory
Oranžová	Úzkost, napětí, pokles energie
Modrá	Energie
Černá	Neznámo, strach, hrozba
Žlutozlatá	Něco vysoce ceněného
Bílá	Potlačené pocity

Údaje převzaty z: Furth, 1988.

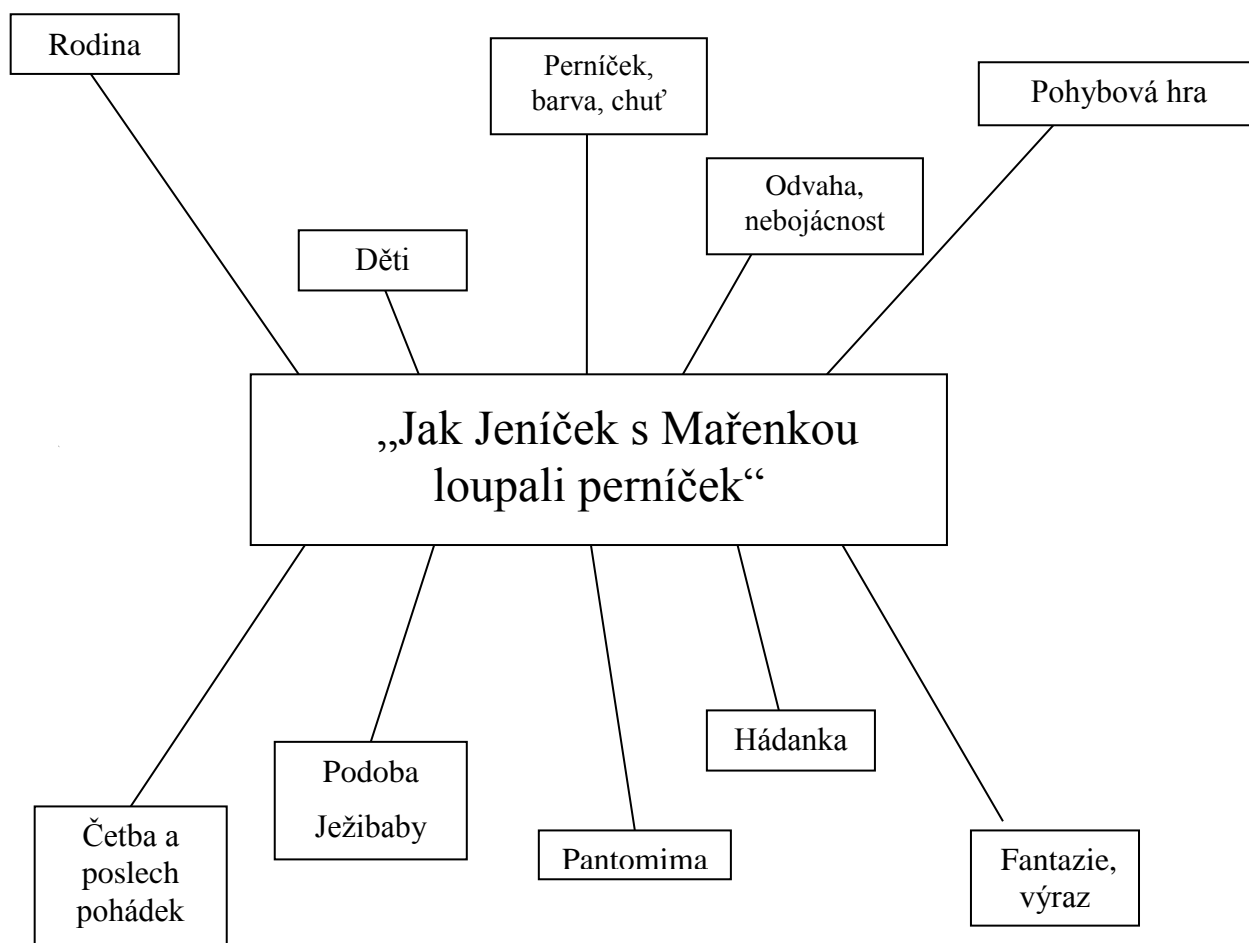
(Hárdin, Petrson, 2002, s. 37)

Obrázek 7: Příklady přehnaného interpretování

(Hárdin, Peterson, 2002, s. 36)

Příloha 8 – Myšlenkový modul motivační činnosti

Příloha 9 – Pohádka O perníkové chaloupce

O PERNÍKOVÉ CHALOUPCE

V hlubokém lese, daleko od lidí, žil jednou drvoštěp a s ním tam žily jeho dvě děti, Jeníček a Mařenka.

Maminku už neměly.

Jednou se drvoštěp vydal do vsi nabídnout dříví sedlákům.

„Budte hodné, jako jste byly vždycky, když jsem byl prýč,“ řekl dětem, než odešel. „Nikam od chaloupky nechoďte, zítra se vrátím.“

Ale druhý den domů nepřišel, ani třetí den, ani čtvrtý. Už byl pryč sedm dní a sedm nocí, i rozhodly se děti, že půjdou tatínka hledat.

Ráno za tmy vstaly. Zatímco Mařenka vařila snídani, Jeníček se šel umýt k potoku. Měsíček ještě svítil a křemílky u potoka se v jeho záři leskly jako zlaté peníze. Jeníčkovi se líbily, nasbíral si jich plné kapsy.

Po snídani se vydali na cestu. Ve vsi nikdy nebyli, věděli jen, že je daleko za lesem, v tu stranu, kde zapadá slunce. Nechali se tedy sluncem vést, Jeníček cestou pouštěl z kapsy bílé křemílky: věděl proč. Šli celý den, jen za poledního parna si chvilku odpočinuli pod kapradím a trochu pojedli. Les byl stále temnější a temnější, ve větvích se ani ptáček neozval, v trávě se ani jahůdka nezačervenala. A najednou na všechno padla černá noc.

135

„Pojď, vrátíme se,“ řekl Jeníček. „Tatínek už je třeba doma, měl by o nás strach.“

„Jak se chceš v noci vrátit?“ ptala se Mařenka. „Zabloudíme ještě dál a víc-krát se domů nedostaneme.“

„Zpátky trefím,“ pravil Jeníček, „jen co vyjde měsíc.“

Čekali, měsíček vyšel a poslední křemílek, který Jeníček pustil z kapsy, svítil v mechu jako zlatý peníz. Dali se nazpátek, od křemílku ke křemílku, a za svítání byli doma.

Ale tatínek nikde. Rozhodli se, že den a noc ještě počkají. Čekali, čekali, tatínek nešel, i vydali se mu znovu naproti. Tentokrát si Jeníček zapomněl nasbírat křemílků. Však na to vyzrají, myslil si cestou, a tu a tam utrousil na zem drobeček chleba. A zase přišli až do toho něměho a pustého lesa, noc na všechno padla jako černá plachta a děti se začaly bát.

„Vrátíme se,“ pravil Jeníček.

„Ale jak?“ ptala se Mařenka. „Sypal jsi cestou křemílky?“

„Něco lepšího než křemílky,“ odpověděl Jeníček. „Jen počkej, až vyjde měsíc, uvidíš.“

Měsíc vyšel, Jeníček se rozhlíží, uvidí-li v trávě drobeček, ale kde by se tu drobečky vzaly, ptáci je všechny sezobali.

Děti byly v koncích. I našly si nocleh v suchém mechu pod jednou skálou. A že byly hodně utmáceny, spaly hned, jak oči zavřely.

Ráno je slunce zašimralo na větvích, probudily se a šly dál. Věřily, že teď už do vsi dojdou. Ušly sotva sto kroků, a najednou se před nimi les otevřel velkou pasekou. Ranní sluníčko tam v trávě navlékalo korálky z rosy a první včelky už si povídaly s kytičkami. Uprostřed paseky stála podivná chaloupka: zdi měla cukrové, dveře z marcipánu, střechu z perníku a komín z cukrkandlu. Vedl k ní chodníček z cukrových špalíků. U čokoládového holubníku seděli cukroví holoubci. Celá chaloupka voněla vábněji než deset cukrářských krámů. Jeníček a Mařenka měli už od věčerejška hlad, rozběhli se k ní, aby všech těch dobrot užili.

Mařenka povysadila Jeníčka, ten vylezl na střechu a ulomil dvě perníkové tašky. Jednu hodil Mařence, do druhé se s chutí pustil sám. Když si tak blaženě pochutnával, ozvalo se z chaloupky:

„Bábo, neláme nám někdo střechu?“

A druhý hlas odpověděl:

Jak nůž zaskřípal o komín, ozvalo se z chaloupky:

„Bábo, že je někdo u komína?“

A druhý hlas odpověděl:

„I spi, dědku, to je Meluzína!“

Děti se lekly a zase byly chvilku zticha. Nikde však se nic nehnuło, všude to vonělo sladkým cukrovím, i osmělily se a začaly znovu mlsat. Mařenka vyplovala mandle z marcipánového srdíčka a Jeníček se po střeše pomalu šoural k čokoládovému holubníku.

Dostal chuť na cukrového holoubka. Natáhl po něm ruku, a jak se holoubka dotkl, holoubek zavrkal jako živý:

„Vrkú, vrkú,
dej mi ruku z krku,
vrkú, vrkú!“

Jeníček se lekl, div ze střechy nespádl. Odtáhl ruku, ale holoubek nepřestal křičet:

„Vrkú, vrkú,
ruku z krku,
ruku z krku,
vrkú, vrkú!“

„Jeníčku, honem ze střechy,“ vzkřikla Mařenka. Jeníček skočil dolů, upadl, ale hned se postavil na nohy, chytili se s Mařenkou za ruce a dali se na útěk.

Přeběhli paseku, ohlédli se a vidí, jak se za nimi ženou dědek a bába. Jeníček a Mařenka vběhli do lesa, kličkovali mezi stromy, ale pořád slyšeli, jak za nimi dědek a bába supají. „Já už nemohu dál,“ šeptal udýchaný Jeníček. „Jen utíkej,“ pobídla ho Mařenka, „nesmíme se dát chytit, špatně by to s námi dopadlo.“

Jeníček sebral poslední síly, Mařenka nabrala dechu a utíkaly, jako by jim paty hořely. Na chvilku zmizeli bábě a dědkovi z očí. Doběhli k potoku, přes potok vedla lávka. Na druhé straně stál myslivec a mířil na sojku. Děti přeběhly lávku a volaly: „Honí nás dědek a bába z perníkové chaloupky.“ Bábu a dědku ještě vidět nebylo, ale už bylo slyšet, jak supí a vztekle vrčí.

136

„I spi, dědku, nikde ani vzdechu.“

Dětem sousto lekutím zaskočilo v hrdle. Mařenka se utíkala schovat za chaloupku, Jeníček si vlezl za komín. Byli tiše, ani nedutali. Ale Jeníček to dlouho nevydržel. Všude to cukrovím tak lákavě vonělo, Jeníček neodolal, vyndal z kapsy kudlu a uloupil si z komína kousek cukrkandlu.

137

„Honem, děti,“ vzkřikl na ně myslivec, „běžte dolů podle potoka, já už je zdržím!“

Jeníček a Mařenka se pustili v tu stranu, jak jim poradil myslivec. Sotva zmizeli za první olší, už doběhli k lávce dědek a bába.

„Neviděl jsi tu utíkat kluka?“ ptá se bába myslivce.

„A holku?“ ptá se dědek.

„Cože? Že mě bolí ruka, když mám střílet sojku?“ opáčil myslivec.

„Ptáme se tě, zdali tudy neutíkaly dvě děti.“

„Když střelím sojku, že letí? Kdepak, spadne z vršku jako hruška.“

„Což jsi hluchý? Ptáme se tě na kluka a na holku.“

„A já myslil, že na sojku.“

„Utíkali tudy?“

„Kudy?“

„Tudy!“

„A kdo tu měl utíkat?“

„Kluk a holka!“

„Tudy?“

„Tudy! Na to se tě právě ptáme!“

„A proč jste to neřekli hned? Ba, teď si vzpomínám. Přešli lávku a utíkali nahoru proti vodě.“

Myslivec poslal dědka s bábou na opačnou stranu. Dědek a bába se pustili proti potoku, a jestli už neleží, ještě běží.

Jeníček a Mařenka už neutíkali. Chvilku šli v trávě, chvilku se brouzdali v potůčku a chladili si nohy. Za soumraku s hvězdou večernicí stáli doma před chaloupkou. Na prahu seděl tatínek, hlavu držel v dlaních a vzdychal.

„Tatínku, tatínku!“ volaly děti.

Drvoštěp vyskočil, popadl je do náručí a všem třem bylo zase dobře.

Perníková chaloupka

„Odkud ten náš holub letí?“

„Letím z lesa, milé děti,
vrkú, vrkú, vrkú.“

„Cos tam viděl, holoubku?“

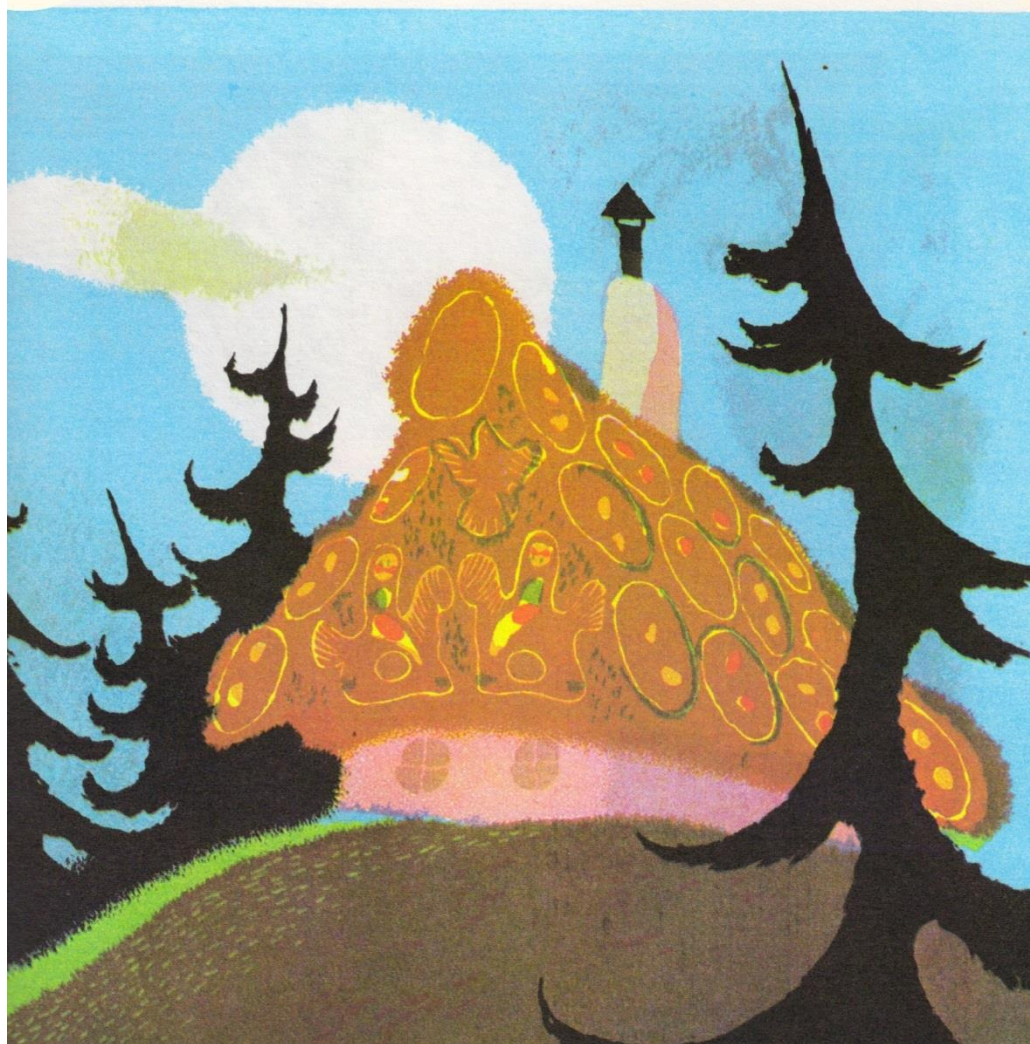
„Perníkovou chaloupku
u černého smrku.“

„Viděls také Mařenku?“

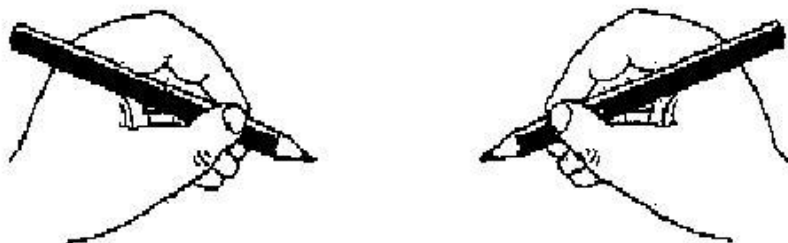
„Jápak by ne, holenku!
Viděl jsem ji, s Jeníkem
krmili se perníkem.“

„A když z okna na zahradu
vystrčila baba bradu,
nebáli se, holoubku?“

„Kdepak? Zamkli chaloupku
na cukrový klíč —
a už byli pryč!“

Příloha 11 – špetkový úchop

(Kucharská, Švancarová, 2004, s. 37)

Příloha 12 – Záznamové archy jednotlivců

Kód dítěte	A1	Skupina	A
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	4,9 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	světle modrá, modrošedá, fialová, purpurová, červená, růžová, oranžová, černá, světle žlutá, světle a tmavě zelená, šedá, khaki, smaragdová, světle a tmavě hnědá
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		největší chaloupka → strom → Mařenka → Ježibaba → Jeníček

Kresba postav	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	Chaloupka
zobrazení postavy				střecha
smíšený profil				perník
z profilu				komín kouř
zpředu	X	X	X	okna
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře
hlava	X	X	X	klika
oči	X	X	X	další
nos	X	X	X	Les
ústa	X	X	X	počet stromů
uši				kmen
vlasý	X	X	X	větve
jiné				listy/plody
krk				listnatý
trup	X	X	X	jehličnatý
horní končetiny	X	X	X	Pozadí
prsty počet prstů		X L5 P5		pás nebe
dolní končetiny	X		X	mraky slunce
chodidla				pás země
oblečení	X	X	X	cesta tráva

Slovní komentář dítěte	„Tady je Mařenka a drží v ruce perníček a kytku a ten má od Jeníčka a tohle je Ježibaba.“ „A k čemu má Mařenka kytičku?“ „No tu kytku má, aby to bylo hezký.“	Celkový čas kresby
		24 minut

Doplňující poznámky:
Během kresby se ujišťovala pedagogem otázkou, zda to má pěkně.

Kód dítěte	A3	Skupina	A
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	4,11 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	smaragdová, světle zelená, světle a tmavě hnědá, světle žlutá, světle a tmavě modrá, tyrkysová, šedá, purpurová, růžová, černá, béžová
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		největší chaloupka → strom → Mařenka → Ježibaba → Jeníček

Kresba postav	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	Chaloupka
zobrazení postavy				střecha
smíšený profil				perník
z profilu				komín kouř
zpředu	X	X	X	okna
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře
hlava	X	X	X	klika
oči	X	X	X	další
nos				Les
ústa	X	X	X	počet stromů
uši				kmen
vlasý	X	X	X	větve
jiné				listy
krk	X			listnatý
trup	X	X	X	jehličnatý
horní končetiny	X	X		Pozadí
prsty počet prstů	X L3 P3	X L3 P3		pás nebe
dolní končetiny	X	X	X	mraky slunce
chodidla		X	X	pás země
oblečení	X	X	X	cesta tráva

Slovní komentář dítěte	„Tahle je Ježibaba a je zlá, tak je hnědá a Jeníček tady kradle perníček a háží ho Mařence.“	Celkový čas kresby
		33 minut

Doplňující poznámky:
správný posed při kresbě, váhavost při výběru barev

Kód dítěte	A2	Skupina	A
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	4,10 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	světle a tmavě zelená, khaki, světle a tmavě hnědá, tmavě modrá, modrošedá, světle žlutá, růžová, purpurová
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba		
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		chaloupka stejně velká jako strom → Jeníček → Mařenka

Kresba postav	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	Chaloupka
zobrazení postavy				střecha
smíšený profil				perník
z profilu				komín kouř
zpředu	X	X		okna
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře
hlava	X	X		klika
oči	X	X		další
nos				Les
ústa	X	X		počet stromů
uši				kmen
vlasý	X	X		větve
jiné				listy/jehličí
krk				listnatý
trup	X	X		jehličnatý
horní končetiny	X	X		Pozadí
prsty počet prstů	X L3 P3	X L3 P3		pás nebe
dolní končetiny	X	X		mraky slunce
chodidla	X	X		pás země
oblečení	X	X		cesta tráva

Slovní komentář dítěte	„Tady mám Jeníčka a Mařenku. Jeníček je na střeše a hází perník Mařence.“ „Do prázdného místa už nic nenakreslím?“ „Ne, to už nevím co. Takhle je to hotový už.“	Celkový čas kresby
		12 minut

Doplňující poznámky:
Během kresby se nahlas neprojevovala, pracovala pouze na svém výtvoru, k ostatním se nepodívala.

Kód dítěte	A4	Skupina	A
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	5 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	světle zelená, khaki, světle a tmavě hnědá, světle modrá, tyrkysová, černá, béžová, růžová, purpurová, tmavě žlutá
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		největší chaloupka → strom → Mařenka → Jeníček → Ježibaba

Kresba postav	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	Chaloupka
zobrazení postavy				střecha
smíšený profil				perník
z profilu				komín kouř
zpředu	X	X	X	okna
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře
hlava	X	X	X	klika
oči	X	X	X	další
nos	X	X	X	Les
ústa/jazyk	X	X / X	X	počet stromů
uši				kmen
vlasý	X	X	X	větve
boule na hlavě				listy
krk				listnatý
trup	X	X	X	jehličnatý
horní končetiny	X	X	X	Pozadí
prsty počet prstů				děšť
dolní končetiny	X	X		mraky slunce
chodidla				pás země
oblečení		X		cesta tráva

Slovní komentář dítěte	„Tady jsem namalovala Mařenku, ta se olizuje, protože jí perník chutná a tohle je Ježibaba s boulí a tady příš.“ „A proč příš? No večer taky přišlo v noci.“	Celkový čas kresby
		17 minut

Doplňující poznámky:
Při kresbě si olizuje ústa a drží v ruce „kamínek pro štěstí“.

Kód dítěte	A5	Skupina	A
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	5, 1 let	Lateralita	L

Komponenty kresby	Použité barvy	světle zelená, světle a tmavě hnědá, tmavě modrá, modrošedá, smaragdová, purpurová, oranžová, světle žlutá
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		
		největší strom → chaloupka → Ježibaba → Mařenka → Jeníček

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil	X	X	X	perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu				okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos	X	X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X	X	větve			
jiné				listy/jehlíči		X	
krk				listnatý		X	
trup	X	X	X	Jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prsty / počet prstů				pás nebe		X	
dolní končetiny	X	X	X	mraky / slunce			
chodidla	X	X	X	pás země		X	
oblečení	X	X	X	cesta / tráva	X	X	

Slovní komentář dítěte	„No, já si nemůžu vzpomenout.“ (po několika sekundách) „Tak tady je Jeníček a Mařenka a Baba.“	Celkový čas kresby
		24 minut

Doplňující poznámky:
Začal kreslit chaloupku, pak otočil papír a začal znovu. Často se díval ke kamarádovi B2 a obkresloval od něj. Ptal se ho, jak má postupovat.

Kód dítěte	B1	Skupina	B
Pohlaví	Ž	Správný úchop	N
Věk	5,3let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	světle a tmavě zelená, smaragdová, khaki, světle a tmavě hnědá, oranžová, tmavě modrá, modrošedá, červená, fialová, šedá, růžová
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom		
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		
		chaloupka → Ježibaba → Jeníček → Mařenka

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil	X			perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu		X	X	okna			
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos		X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů			
uši				kmen			
vlasý	X	X	X	větve			
jiné				listy			
krk				listnatý			
trup		X	X	Jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prsty / počet prstů				pás nebe		X	
dolní končetiny	X	X	X	mraky / slunce			
chodidla	X	X	X	pás země		X	
oblečení		X	X	cesta / tráva			X

Slovní komentář dítěte	„Prostě Jeníček leze po střeše a Mařenka a Ježibaba.“	Celkový čas kresby
		9 minut

Doplňující poznámky:
Nesprávný posed – jedna noha pod hýžděmi.

Kód dítěte	B2	Skupina	B
Pohlaví	M	Správný úchop	A
Věk	5,5 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	šedá, světle zelená, smaragdová, tyrkysová, tmavě modrá, červená, růžová, světle hnědá, černá, oranžová, světle a tmavě žlutá
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba	X	
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom	X	
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		
		Největší strom → chaloupka → Ježibaba → Jeníček → Mařenka

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil	X	X	X	perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	
zpředu				okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos	X	X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X	X	větve			
jiné				listy / plody		X / X	
krk				listnatý		X	
trup	X	X	X	Jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prsty / počet prstů				pás nebe		X	
dolní končetiny	X		X	mraky / slunce			
chodidla	X		X	pás země		X	
oblečení	X	X	X	cesta / tráva	X	X	

Slovní komentář dítěte	„Takže tady je cesta, po který Jeníček s Mařenkou přišli a loupají perník na chaloupce a jsou v lese, tak jsou tam borůvky a maliny.“	Celkový čas kresby
		23 minut

Doplňující poznámky:
Nebýlo mu příjemné, že dítě A5, ho při kresbě ruší. Napomínal ho, aby ho nechal v klidu kresbu dokončit a poradil mu, aby se díval k němu a kreslil to, co on, když neví, co kreslit.

Kód dítěte	B3	Skupina	B
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	5,5 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	světle zelená, smaragdová, béžová, oranžová, tmavě modrá, fialová, růžová, černá, světle hnědá, purpurová
Jeníček	X	
Mařenka	X	Charakteristické znaky
Ježibaba		
Chaloupka	X	Využití plochy papíru
Les/strom		
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby
Jiné		
		světle zelená, smaragdová, béžová, oranžová, tmavě modrá, fialová, růžová, černá, světle hnědá, purpurová
		grafoidismus (zakulacování), deformace v proporcích, symetrie, funkčnost
		využita celá plocha
		největší chaloupka → Jeníček a Mařenka stejně velcí

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil				perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře			
hlava	X	X		klika			
oči	X	X		další			
nos	X	X		Les			
ústa	X	X		počet stromů			
uši	X	X		kmen			
vlasý	X	X		větve			
jiné				listy			
krk	X	X		listnatý			
trup	X	X		Jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty / počet prstů	X L3 P3	X L3 P0		pás nebe		X	
dolní končetiny	X	X		mraky / slunce			
chodidla				pás země		X	
oblečení	X	X		cesta / tráva			X

Slovní komentář dítěte	„Sem namaloval tu chaloupku a jak je tam ten perník.“	Celkový čas kresby
		26 minut

Doplňující poznámky:
Dlouho nevěděl jak začít. Díval se po ostatních kresbách. Nejistý, kresbu si zakrýval rukama, hlava velmi blízko papíru.

Kód dítěte	C1	Skupina	C
Pohlaví	Ž	Správný úchop	N
Věk	5,7 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	světle a tmavě modrá, tyrkysová, světle zelená, smaragdová, oranžová, purpurová, světle a tmavě hnědá, růžová, khaki, světle žlutá, černá, béžová
Jeníček	X	Charakteristické znaky	funkčnost, symetrie, zmnožení detailů, opakování, obrazový typ
Mařenka	X		
Ježibaba	X		
Chaloupka	X		
Les/strom	X	Využití plochy papíru	zaplněná celá plocha, spíše na středu papíru
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	největší chaloupka → Mařenka → Jeníček
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smlíšený profil	X			perník		X	
z profilu				komin	kouř	X	
zpředu		X	X	okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos	X	X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů			
uši	X	X		kmen			
vlasý	X	X	X	větve			
jiné				listý / jehličí			
krk				listnatý			
trup	X	X	X	jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prstý počet prstů		X L5 P4	X L0 P3	pás nebe		X	
dolní končetiny	X	X	X	měsíc hvězdy	X	X	
chodidla	X	X	X	pás země		X	
oblečení	X	X	X	cesta	borůvkové keře,jahody	X	X

Slovní komentář dítěte	„Já jsem tam jako udělala zlou Ježibabu v okně, proto se mračí a Mařenka s Jeníčkem jsou hodný, tak se smějou a je tu jahody a borůvky, protože jsou moc dobrý. Mřám.“	Celkový čas kresby

Doplňující poznámky:

Kód dítěte	C3	Skupina	C
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	5,8 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	světle a tmavě hnědá, fialová, světle a tmavě zelená, světle modrá, modrošedá, červená, černá, purpurová, růžová, smaragdová
Jeníček	X	Charakteristické znaky	výtvarné vyprávění, funkčnost, smlíšený profil, symetrie, opakování, transparency, automatismus, obrazový typ
Mařenka	X		
Ježibaba			
Chaloupka	X		
Les/strom	X	Využití plochy papíru	využitá téměř celá plocha
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	největší chaloupka → Jeníček → Mařenka → Ježibaba a Mařenka na střeše
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smlíšený profil	X	X		perník		X	
z profilu				komin	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna		X	
stádium zobrazení postavy	přechod k realismu	přechod k realismu		dveře		X	
hlava	X	X		klika		X	
oči / obočí	X / X	X / X		hromosvod		X	
nos				Les			
ústa	X	X		počet stromů			
uši				kmen			
vlasý	X	X		větve			
jiné				listý / jehličí			
krk	X	X		listnatý			
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prstý počet prstů	X L4 P5	X L5 P5		pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce			
chodidla				pás země		X	
oblečení	X	X		cesta	tráva		X

Slovní komentář dítěte	„Dole je Jeníček s Mařenkou, a pak vylezli to, nahoru a jsou tam.“	Celkový čas kresby

Doplňující poznámky:
Jeníček a Mařenka na střeše byli nakresleni jako druzí, proto zohledňujeme v archu kresbu postav zřpředu.

Kód dítěte	C2	Skupina	C
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	5,8 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	světle a tmavě hnědá, tmavě žlutá, šedá, světle a tmavě zelená, černá, purpurová, khaki, oranžová, béžová, smaragdová
Jeníček	X	Charakteristické znaky	funkčnost, orthoskopie, grafoidismus (zakulacování), automatismus, symetrie
Mařenka	X		
Ježibaba			
Chaloupka	X		
Les/strom	X	Využití plochy papíru	situováno do levé části
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	největší chaloupka → Jeníček → Mařenka
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smlíšený profil				perník		X	
z profilu				komin	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna			
stádium zobrazení postavy	přechod k realismu	přechod k realismu		dveře			
hlava	X	X		klika			
oči	X	X		další			
nos	X	X		Les			
ústa	X	X		počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve		X	
jiné				listý / jehličí		/ X	
krk		X		listnatý			
trup	X	X		jehličnatý		X	
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prstý počet prstů	X L5 P5	X L5 P5		pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce			X
chodidla	X	X		pás země			
oblečení	X	X		cesta	tráva	X	

Slovní komentář dítěte	„Tohle je cesta a ten Jeníček s Mařenkou loupají perníček. Víc toho neumím.“	Celkový čas kresby

Doplňující poznámky:

Kód dítěte	D1	Skupina	D
Pohlaví	M	Správný úchop	A
Věk	5,9 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	červená, světle zelená, smaragdová, světle a tmavě hnědá, růžová, světle a tmavě žlutá, tyrkysová, tmavě modrá, černá, modrošedá, šedá, fialová
Jeníček	X	Charakteristické znaky	funkčnost, deformace v proporcích, symetrie, obrazový typ
Mařenka	X		
Ježibaba			
Chaloupka	X		
Les/strom	X	Využití plochy papíru	celá plocha
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	největší chaloupka → strom → Mařenka → Jeníček
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeníček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smlíšený profil				perník		X	
z profilu				komin	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna			
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře		X	
hlava	X	X		klika		X	
oči	X	X		další			
nos	X	X		Les			
ústa	X	X		počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve			
jiné				listý/jehličí		X /	
krk	X	X		listnatý		X	
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prstý počet prstů	X L3 P3	X L3 P3		pás nebe		X	
dolní končetiny	X	X		mraky slunce			X
chodidla				pás země		X	
oblečení	X	X		cesta	tráva		

Slovní komentář dítěte	„No tady je chaloupka s perníkem a pak Jeníček s Mařenkou a Ježibaba čeká vevnitř.“	Celkový čas kresby

Doplňující poznámky:

Kód dítěte	D2	Skupina	D
Pohlaví	M	Správný úchop	A
Věk	5,9 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	tyrkysová, tmavě modrá, světle a tmavě zelená, khaki, smaragdová, tmavě hnědá, světle a tmavě žlutá, růžová, červená, fialová, černá
Jeniček	X	funkčnost, orthoskopie, transparence
Mařenka	X	
Ježibaba	X	celá plocha pokreslena, pokus vyznačit prostor jako něco reálného
Chaloupka	X	
Les/strom	X	největší chaloupka → strom → Slunce →Jeniček → Mařenka → Ježibaba
Pozadí	X	
Jiné (pařez)	X	

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smišený profil				perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X	X	okna			
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup	prelogický přístup	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos	X	X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů		2	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve		X	
jiné				listy/jehličí		X	
krk				listnatý		X	
trup	X	X	X	jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prsty	X	X	X	obloha		X	
počet prstů	L3 P3	L3 P3	L3 P3	mraky		slunce	
dolní končetiny	X	X	X	pás země			
chodidla				cesta	tráva	X	
oblečení	X	X	X				

Slovní komentář dítěte	„Tohle je Jeníček s Mařenkou a čekají, až Ježibaba zaleze do chaloupky.“ „A co je to mezi chaloupkou a stromem?“ „No přece pařez.“	Celkový čas kresby
		26 minut

Doplňující poznámky:
Když chtěl půjčit pastelky od dětí, poprosil a poděkoval jim. Říkal dětem, že to mají pěkné.

Kód dítěte	D4	Skupina	D
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	6 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	modrošedá, světle zelená, smaragdová, světle žlutá, světle hnědá, červená, purpurová, khaki
Jeniček	X	automatismus, obrazový typ, nepravý ornament, symetrie
Mařenka	X	
Ježibaba	X	téměř celá plocha zaplněná
Chaloupka	X	
Les/strom	X	největší chaloupka → Jeníček → robot
Pozadí	X	
Jiné (robot)	X	

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smišený profil				perník		X	
z profilu				komin		kouř	
zpředu	X		X	okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup			dveře			
hlava	X		X	klika			
oči	X		X	další			
nos				Les			
ústa	X		X	počet stromů			
uši	X			kmen			
vlasý	X			větve			
jiné				listy/jehličí			
krk				listnatý			
trup	X			jehličnatý			
horní končetiny	X			Pozadí			
prsty	X	L4 P4		pás nebe		X	
dolní končetiny	X			mraky		slunce	
chodidla	X			pás země		X	
oblečení	X			cesta	tráva		X

Slovní komentář dítěte	„Hmm, tohle je to chaloupka a Ježibaba a a a Jeníček a to tam je robot červenej. Mam to hezky? Kluci říkali, že ten robot tam nepatří, ale já ho tam chtěl.“ „A proč jsi tam kreslil robota?“ „Hmmm, protože ho mám rád.“	Celkový čas kresby
		6 minut

Doplňující poznámky:
Velmi rychlá kresba, chtěl ji pochválit, nesprávný posed při kresbě, během kresby si pro sebe nahlas povídal a vykřikoval, během kresby si několikrát stoupl

Kód dítěte	D3	Skupina	D
Pohlaví	M	Správný úchop	A
Věk	5,9 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	tmavě modrá, tyrkysová, tmavě žlutá, béžová, světle a tmavě zelená, světle a tmavě hnědá, černá, fialová, smaragdová
Jeniček	X	R-princip, funkčnost, symetrie, deformace v proporcích
Mařenka	X	
Ježibaba	X	situováno do středu
Chaloupka	X	
Les/strom	X	největší chaloupka → strom → Jeníček → Mařenka → Ježibaba
Pozadí	X	
Jiné		

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smišený profil				perník		X	
z profilu				komín		X	X
zpředu	X	X	X	okna		X	
stádium zobrazení postavy	přechod k realismu	přechod k realismu	přechod k realismu	dveře		X	
hlava	X	X	X	klika		X	
oči	X	X	X	další			
nos	X	X	X	Les			
ústa	X	X	X	počet stromů		2	
uši	X			kmen		X	
vlasý	X	X	X	větve		X	
bradavice			X	listy/jehličí		X/	
krk	X	X	X	listnatý		X	
trup	X	X	X	jehličnatý			
horní končetiny	X	X	X	Pozadí			
prsty	X	L4 P4	X	L4 P4	X	L3 P3	
dolní končetiny	X	X	X	pás nebe		X	
chodidla	X	X	X	mraky		slunce	X
oblečení	X	X	X	pás země		X	
				cesta	tráva	X	

Slovní komentář dítěte	„No, tady je Jeníček, jak leze na střechu a ta Ježibaba má tady bradavici a pavouka – to sem vymyslel sám a tohle je Mařenka.	Celkový čas kresby
		32 minut

Doplňující poznámky:
Po celou dobu kresby se díval pouze na svůj výtvor a občas se pousmál.

Kód dítěte	D5	Skupina	D
Pohlaví	Ž	Správný úchop	A
Věk	6 let	Lateralita	P

Komponenty kresby	Použité barvy	šedá, modrošedá, světle zelená, khaki, fialová, světle hnědá, světle žlutá, oranžová, purpurová, bílá
Jeniček	X	personifikace, funkčnost, orthoskopie, transparence, symetrie, obrazový typ
Mařenka	X	
Ježibaba	X	téměř celá plocha
Chaloupka	X	
Les/strom	X	největší chaloupka → Mařenka → Jeníček
Pozadí	X	
Jiné		

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha	X		
smíšený profil				perník	X		
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna	X		
stádium zobrazení postavy	přechod k realismu	přechod k realismu		dveře	X		
hlava	X	X		klika	X		
oči	X	X		hromosvod	X		
nos	X			Les			
ústa	X	X		počet stromů			
uši				kmen			
vlasý	X	X		větve			
jiné				listy/jehličí			
krk	X	X		listnatý			
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty	X	L4 P4	X	L5 P0			
počet prstů	X	X		pás nebe			
dolní končetiny				mraky	slunce	X	X
chodidla		X		pás země		X	
oblečení	X	X		cesta	tráva		X

Slovní komentář dítěte	„Tady je chaloupka a Jeníček s Mařenkou a děti mi říkaly, že to mám hnusný a byly na mě zlí.“	Celkový čas kresby
		12 minut

Doplňující poznámky:
Nejdříve nakreslila Slunce, pak obrázek otočila a začala znovu. Přetahovala se s dětmi o pastelky – nechtěla je půjčovat.

Kód dítěte	E1	Skupina	E
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	6,4 let	Lateralita	L

Komponenty kresby		Použité barvy	světle hnědá, světle a tmavě zelená, šedá, černá, světle a tmavě modrá, růžová, červená, tmavě žlutá, smaragdová
Jeniček	X		
Mařenka	X	Charakteristické znaky	R-princip, grafoidismus (zakulacování), transparence, funkčnost, symetrie
Ježibaba			
Chaloupka	X	Využití plochy papíru	spíše levá část a střed plochy
Les/strom	X		
Pozadí		Poměr jednotlivých komponent kresby	chaloupka → strom → Mařenka → Jeníček
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil				perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X		Okna			
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře		X	
hlava	X	X		klika		X	
oči	X	X		další			
nos				Les			
ústa	X	X		počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve			
jiné				listy / jehličí		X /	
krk				listnatý		X	
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty počet prstů	X L3 P5	X L7 P5		pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce			
chodidla	X	X		pás země			
oblečení				cesta tráva			

Slovní komentář dítěte	„Tady leze Jeníček a Mařenka na chaloupku. Noooo, ta je hodně perníková. (smích)“	Celkový čas kresby
		8 minut

Doplňující poznámky:
- velká soustředěnost, rychlé tahy, špatný posed – sedí si na noze

Kód dítěte	E2	Skupina	E
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	6,4 let	Lateralita	L

Komponenty kresby		Použité barvy	světle modrá, fialová, světle žlutá, červená, světle hnědá, béžová, světle a tmavě zelená, růžová, smaragdová, oranžová
Jeniček	X		
Mařenka	X	Charakteristické znaky	personifikace, funkčnost, obrazový typ, automatismus
Ježibaba			
Chaloupka	X	Využití plochy papíru	téměř celá plocha využita
Les/strom	X		
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	největší strom → chaloupka → Jeníček a Mařenka
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil				perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře		X	
hlava	X	X		klika		X	
oči	X	X		hromosvod		X	
nos				Les			
ústa	X	X		počet stromů		4	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve			
jiné				listy / jehličí		X /	
krk	X	X		listnatý		X	
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty počet prstů	X L3 P6	X L6 P5		pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce	X	X	
chodidla				pás země		X	
oblečení	X	X		cesta tráva		X	

Slovní komentář dítěte	„No, ze začátku se mi to nepovedlo, tak sem začal znova a tohle už je lepší asi. A je tu chaloupka a Jeníček ten loupe perník a to, dole čeká Mařenka.“	Celkový čas kresby
		17 minut

Doplňující poznámky:
Dlouho se rozmýšlel, než začal kreslit. 1. kresba obsahovala pouze pás země – trávy → otočil a začal znovu. Podíral si hlavu, díval se k ostatním.

Kód dítěte	E3	Skupina	E
Pohlaví	M	Správný úchop	A
Věk	6,5 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	tmavě hnědá, červená, světle zelená, modrošedá, černá, světle žlutá, oranžová
Jeniček	X		
Mařenka	X	Charakteristické znaky	R-princip, personifikace, nepravý ornament
Ježibaba			
Chaloupka	X	Využití plochy papíru	zcela zaplněná, situováno spíše do pravého rohu
Les/strom	X		
Pozadí	X	Poměr jednotlivých komponent kresby	strom →Mařenka a chaloupka → Jeníček
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil				perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu	X	X		okna			
stádium zobrazení postavy	přechod k realismu	přechod k realismu		dveře			
hlava				klika			
oči	X	X		další			
nos	X	X		Les			
ústa	X	X		počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve			
jiné				listy / jehličí		X /	
krk				listnatý		X	
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty počet prstů	X L5 P5	X L5 P5		pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce	X	X	
chodidla	X	X		pás země			
oblečení	X	X		cesta tráva			

Slovní komentář dítěte	„Tady ta chaloupka se mi nepovedla, tak jsem ji předělal a Jenička nakreslil dole.“	Celkový čas kresby
		15 minut

Doplňující poznámky:
Kresba chaloupky zakreslená i s původním Jeníčkem.

Kód dítěte	E4	Skupina	E
Pohlaví	M	Správný úchop	N
Věk	6,5 let	Lateralita	P

Komponenty kresby		Použité barvy	purpurová, světle zelená, tyrkysová, světle hnědá, černá, tmavě žlutá, béžová, červená, růžová, fialová, tmavě modrá, šedá, khaki, smaragdová
Jeniček	X		
Mařenka	X	Charakteristické znaky	funkčnost, orthoskopie, transparence, smíšený profil, symetrie
Ježibaba			
Chaloupka	X	Využití plochy papíru	spíše levá část
Les/strom	X		
Pozadí		Poměr jednotlivých komponent kresby	největší strom → chaloupka → Mařenka → Jeníček
Jiné			

Kresba postav				Chaloupka			
zobrazení postavy	Jeniček	Mařenka	Ježibaba	střecha		X	
smíšený profil	X			perník		X	
z profilu				komín	kouř	X	X
zpředu		X		okna		X	
stádium zobrazení postavy	prelogický přístup	prelogický přístup		dveře		X	
hlava	X	X		klika		X	
oči	X	X		další (schody)		X	
nos				Les			
ústa	X	X		počet stromů		1	
uši				kmen		X	
vlasý	X	X		větve		X	
jiné				listy / jehličí		X /	
krk		X		listnatý		X	
trup	X	X		jehličnatý			
horní končetiny	X	X		Pozadí			
prsty počet prstů				pás nebe			
dolní končetiny	X	X		mraky slunce			
chodidla				pás země			
oblečení	X	X		cesta tráva			

Slovní komentář dítěte	„Tady jsem jako namaloval Jenička, jak loupe perník a hází ho Mařence, hmmm a ta čeká dole. A ten perníček jím chutná, tak se smějou. (smích)“	Celkový čas kresby
		18 minut

Doplňující poznámky:
Nadšení při kresbě – úsměv a výkřik: „ Já mam z toho radost.“

Příloha 13 – Kopie kreseb

A1

A2

A3

A4

A5

B1

B2

B3

C1

C2

C3

D1

D2

D3

D4

D5

E1

E2

E3

E4

Příloha 14 – Tabulka znázorněných detailů u jednotlivých postav

Jeníček	A1	A2	A3	A4	A5	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2	D3	D4	D5	E1	E2	E3	E4
smíšený profil					1	1	1		1		1									1
zpředu	1	1	1	1				1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
hlava	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1
(+obočí: C3) oči	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
nos	1			1	1		1	1	1	1		1	1	1		1			1	
ústa	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
uši								1	1						1	1				
vlasý	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
jiné																				
krk			1					1			1	1		1		1		1		
trup	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
horní končetiny	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
prsty		1	1					1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
počet prstů		3	3					3		5	5	3	3	4	4	4	5	6	5	
dolní končetiny	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
chodidla		1			1	1	1		1	1				1	1		1		1	
oblečení	1	1	1		1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1

Mařenka	A1	A2	A3	A4	A5	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2	D3	D4	D5	E1	E2	E3	E4
smíšený profil					1		1				1									
zpředu	1	1	1	1		1		1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
hlava	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1		1
(+obočí: C3) oči	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
nos	1			1	1	1	1	1	1	1		1	1	1					1	
(+jazyk: A4) ústa	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
uši								1	1											
vlasý	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
jiné																				
krk								1		1	1	1		1		1		1		1
trup	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
horní končetiny	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
prsty	1	1	1					1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	
počet prstů	5	3	3					3	5	5	5	3	3	4		5	5	6	5	
dolní končetiny		1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
chodidla		1	1		1	1			1	1				1		1	1		1	
oblečení	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1		1	1	1

Ježibaba	A1	A2	A3	A4	A5	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2	D3	D4	D5	E1	E2	E3	E4
smíšený profil					1		1													
zpředu	1		1	1		1			1				1	1	1					
hlava	1		1	1	1	1	1		1				1	1	1					
oči	1		1	1	1	1	1		1				1	1	1					
nos	1			1	1	1	1		1				1	1						
(+jazyk: A4) ústa	1		1	1	1	1	1		1				1	1	1					
uši																				
vlasý	1		1	1	1	1	1		1					1						
(A4 - boule, D3 - bradavice) jiné				1										1						
krk														1						
trup	1		1	1	1	1	1		1				1	1						
horní končetiny	1			1	1	1	1		1				1	1						
prsty									1				1	1						
počet prstů									3				3	3						
dolní končetiny	1		1		1	1	1		1				1	1						
chodidla			1		1	1	1		1					1						
oblečení	1		1		1	1	1		1				1	1						